

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI BAKIMINDAN
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'IN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynab SULEYMANZADE

Danışman
Prof. Dr. Ahmet MUTLU

SAMSUN
2023

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI BAKIMINDAN
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'IN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynab SULEYMANZADE

Danışman

Prof. Dr. Ahmet MUTLU

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Zeynab SULEYMANZADE tarafından, **Prof. Dr. Ahmet MUTLU** danışmanlığında hazırlanan “**BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI BAKIMINDAN TÜRKİYE VE AZERBAYCAN’IN KARŞILAŞTIRILMASI**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 25.7.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Ahmet MUTLU Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Hakkı Göker ÖNEN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

16 /06 / 2023

Zeynab SULEYMANZADE

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI BAKIMINDAN
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'IN KARŞILAŞTIRILMASI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 16/06/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 5

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

16 /06 / 2023

Prof. Dr. Ahmet MUTLU

ÖZET

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI BAKIMINDAN TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'IN KARŞILAŞTIRILMASI

Zeynab SULEYMANZADE
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Temmuz/2023
Danışman: Prof. Dr. Ahmet MUTLU

Kalkınma, genel olarak bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel, beşeri ve teknolojik yönden gelişmesini ifade eden bir olgudur. Günümüzde dünya ülkelerinin en temel amaçlarından birisi de mümkün olabilecek en etkin ve hızlı şekilde kalkınmanın sağlanmasıdır. Bir ülkede kalkınmanın hızlı ve dinamik bir şekilde sağlanması için ülkede bölgelerarası gelişmişlik bakımından dengesizliklerin ortadan kaldırılmasını ve bölgelerin sistemli bir şekilde kalkınmasını sağlamak önemlidir. Bölgesel kalkınmayı, bölge potansiyelinin en etkin biçimde kullanılması yoluyla, bölge içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, nüfusun yaşam koşullarının ve refah düzeyinin daha da iyileştirilmesi amacıyla hayata geçirilen faaliyetlerin bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Tarihi süreç içerisinde, kalkınma ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla hükümetler tarafından önemli bölgesel kalkınma politikaları hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bölgesel kalkınma politikaları açısından, Türkiye ve Azerbaycan'da da bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, bölgesel kalkınmanın etkin ve sistemli şekilde sağlanması amacıyla tarihi süreç içerisinde önemli politikalar uygulanmış ve günümüzde de uygulanmaktadır. Bu bağlamda, tez çalışmasının amacı, Türkiye ve Azerbaycan'da uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının karşılaştırılması, mevcut benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilmesi yoluyla her iki ülke için tecrübe paylaşımına katkı sağlamaktır. Ayrıca konu ile ilgili literatürde boşlukların mevcut olması sebebiyle, tez çalışmasının gelecek çalışmalar için katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Literatür taramasına dayalı tez çalışmasında, ilk olarak bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel gelişim süreci, amaç ve özellikleri bakımından karşılaştırması yapılacaktır. Daha sonra, Türkiye ve Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikalarından sorumlu kurumların karşılaştırılmasına yer verilecektir. Son olarak, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli role sahip olan "Kalkınma Ajansları" ile Azerbaycan'da "ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların)" gelişmesi amacıyla önemli faaliyetler hayata geçiren "İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi"nin karşılaştırması yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel kalkınma, Bölgesel kalkınma politikaları, Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikaları, Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları.

ABSTRACT

COMPARISON OF TURKIYE AND AZERBAIJAN IN TERMS OF REGIONAL DEVELOPMENT POLICIES

Zeynab SULEYMANZADE
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Public Administration
Master, July/2023
Supervisor: Prof. Dr. Ahmet MUTLU

Development is a phenomenon that generally expresses the economic, social, cultural, human and technological development of a country. Today, one of the most basic goals of the world's countries is to ensure development in the most effective and rapid way possible. In order to ensure rapid and dynamic development in a country, it is important to eliminate the imbalances in terms of interregional development in the country and to ensure the systematic development of the regions. It is possible to define regional development as the whole of activities carried out with the aim of eliminating intraregional and interregional development differences, accelerating regional development, and improving the living conditions and welfare level of the population through the most effective use of regional potential. In the historical process, important regional development policies have been prepared and implemented by governments in order to ensure development and regional development. In terms of regional development policies, important policies have been implemented in the historical process in order to eliminate interregional development differences and ensure regional development in an effective and systematic way in Türkiye and Azerbaijan, and they are still being implemented today. In this context, the aim of the thesis study is to contribute to the sharing of experience for both countries by comparing the regional development policies implemented in Türkiye and Azerbaijan, identifying existing similarities and differences. In addition, due to the gaps in the literature on the subject, it is aimed that the thesis study will contribute to future studies. In the thesis study based on literature review, firstly, a comparison of regional development policies in terms of historical development process, aims and characteristics will be made. Then, a comparison of the institutions responsible for regional development policies in Türkiye and Azerbaijan will be given. Finally, a comparison will be made between "Development Agencies", which have an important role in ensuring regional development in Türkiye, and "The Economic Zones Development Agency", which carry out important activities for the development of "economic zones" in Azerbaijan.

Keywords: Regional development, Regional development policies, Regional development policies in Azerbaijan, Regional development policies in Türkiye.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez sürecimde bilgi ve tecrübesini eksik etmeyen, zorlu süreçlerde her daim en iyisi için motive eden, heveslendiren, yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Ahmet MUTLU'ya hoşgörüsü, emeği ve çok kıymetli danışmanlığı için samimi ve sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans ve yüksek lisans eğitimimde bilgi, öneri ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Elnur ALİYEV'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Değerli hocam Prof. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN'e ve ders sürecimdeki bütün Kamu Yönetimi Bölümü hocalarıma bilgileri, önerileri ve destekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yardımları ve destekleri için Berkay YALÇINKAYA hocama ve bölüm sekreteri Muhammet ALBAYOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Her zaman her konuda yanımda olan, sevgilerini ve ilgilerini hayatım boyunca esirgemeyen, eğitim hayatımda beni daima destekleyen başta sevgili dedem ve babaannem olmak üzere anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışma sürecimde yanımda olan bütün arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Zeynab SULEYMANZADE

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI.....	16
2.1. Tarihsel Süreç	16
2.2. Kurumsal Yapı.....	21
2.3. Bölgesel Kalkınma Politikaları	30
2.3.1. Plansız Dönem	32
2.3.2. Planlı Dönem	33
2.3.2.1. Kalkınma Planları	33
2.3.2.2. Bölgesel Kalkınma Projeleri	48
2.4. Bölgesel Kalkınmanın Temel Kurumları Olarak Kalkınma Ajansları.....	53
2.4.1. Dünyada Kalkınma Ajansları’nın Gündeme Gelişi	53
2.4.2. Türkiye’de Kalkınma Ajansları	55
2.5. Genel Değerlendirme	60
3. AZERBAYCAN’DA BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI.....	64
3.1. Tarihsel Süreç	65
3.2. Kurumsal Yapı.....	70
3.3. Bölgesel Kalkınma Politikaları	77
3.3.1. Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)	80
3.3.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2009-2013 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı.....	84
3.3.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı.....	89
3.3.4. Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı.....	94
3.4. “İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi” ve Özellikleri	100
3.5. Genel Değerlendirme	108
4. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN’DA UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMASI	111
4.1. Temel Politikalar Bakımından Karşılaştırma.....	111
4.1.1. Tarihsel Süreç Bakımından Karşılaştırma	114
4.1.2. Amaç ve Özellikler Bakımından Karşılaştırma	117
4.2. Kurumsal Yapı Bakımından Karşılaştırma	124
4.2.1. Bölgesel Kalkınma Politikalarından Sorumlu Kurumlar Bakımından Karşılaştırma	124
4.2.2. “Kalkınma Ajansları” ile “İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi” Karşılaştırması	130
5. SONUÇ	136
KAYNAKÇA.....	141
ÖZ GEÇMİŞ.....	149

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADC	: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BGUS	: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BA	: Bölgesel Kalkınma Ajansı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DOKA	: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EURADA	: European Association of Development Agencies
FAO	: Food and Agriculture Organization
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İLBANK	: İller Bankası
İZİA	: İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi
İZKA	: İzmir Kalkınma Ajansı
JICA	: Japan International Cooperation Agency
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KOBİA	: Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi
KOP	: Konya Ovası Projesi
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
KÖYDES	: Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
KUDAKA	: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
MARKA	: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
NUTS	: Nomenclature of Territorial Units for Statistics

OKA	: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SODES	: Sosyal Destek Programı
SSCB	: Sovet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SUKAP	: Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı
TKYB	: Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası
UNDP	: United Nations Development Programme
YDO	: Yatırım Destek Ofisi
YHGP	: Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi
ZBK	: Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Türkiye'nin 26 İstatistiki Bölge Birimi Düzey 2 Bölgesi	19
Şekil 2.2. Türkiye'nin 12 İstatistiki Bölge Birimi Düzey 1 Bölgesi	19
Şekil 3.1. Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Bölgelerinin Yeni Bölgesi	79

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Türkiye’de Bazı Kalkınma Ajansları	20
---	----

1. GİRİŞ

Tarih boyunca, kalkınma ve çağdaş dünyanın imkanlarından en etkin şekilde yararlanılabilme isteği tüm toplumlarda mevcut olmuştur. Uygarlığın olanaklarının ve teknolojik gelişmelerin çoğunlukla bu hedefler ve istekler yönünde kullanılmasına öncelik verilmiştir (Karakılçık, 2021: 55). Kalkınma¹, “bir ülkedeki yerleşim yerlerinin tümünü eş zamanlı ve bir bütün olarak ele alan makro ölçekli gelişmeleri ifade eden ekonomik, sosyal ve beşeri boyutları olan geniş kapsamlı bir kavramdır” (Efe ve Akgül, 2011: 254).

Kalkınma, üretim ve teknolojide gerçekleşen gelişmelerle birlikte, ekonomik ve sosyal gelişmeleri, teknoloji kullanımındaki gelişmeyi, gelir dağılımındaki artışı ve adaletli gelir dağılımını içermektedir (Arslan, 2013: 47). Kalkınma, bir ülkedeki hem niteliksel hem de niceliksel gelişmeleri içermektedir. Bu bağlamda, nitel ve nicel gelişmelerin birlikte bir bütün olarak tamamlanması ile “kalkınma” kavramı da anlam bulmaktadır. Nicel gelişme olarak gayrisafi milli gelirdeki artış esas alınırken, nitel gelişmeler olarak gelir dağılımı, sosyal refah ve saire gibi bir sıra özellikler esas alınmaktadır (Semiz, 2009: 1).

Kalkınma kavramının temelini üç unsur oluşturmaktadır. Bu unsurlar şu şekildedir (Todaro and Smith, 2009: 20-21):

- Temel ihtiyaçları karşılayabilme becerisi: Bütün insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için bazı temel ihtiyaçları vardır (gıda, sağlık, barınma, korunma). Bu ihtiyaçlardan herhangi biri olmadığında veya yetersiz düzeyde olduğunda “mutlak az gelişmişlik” durumu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, uygulanan ekonomik faaliyetlerin esas amacı en temel ihtiyaçlara erişebilirlik imkânı sağlamaktır,
- Benlik saygısı: İtibar, onur, saygı, haysiyet ve taktir gibi bazı öz saygı

¹ Genel olarak literatürde, “kalkınma” ve “gelişme” kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. “Gelişme” kavramı, “19. yüzyılda “ekonomik büyüme” anlamına gelirken, temel ölçütler milli ya da kişisel gelir, yaratılan katma değer, sanayi sektöründe üretim/ çalışan hacmi, vb. idi. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde “sosyal refah” içeriğine kavuşan gelişme kavramı, gelir yanında insanların / toplumların sahip oldukları kolaylıkları (fiziksel ve sosyal altyapı, vb.) da kapsar olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde ise gelişme “yaşam kalitesi” ile ölçülmeye başlanmıştır. Yaşam kalitesi, özellikle nitelikli doğal, fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin varlığı ve tüketilmesi/tüketilme olanağına kavuşulması anlamını taşımaktadır” (DPT, 2000: 7). Bu tür kavram karışıklığına karşın, bu tez çalışması kapsamında, “kalkınma” kavramının kullanımına üstünlük verilmiştir.

ihtiyaçları bütün insanlar için önemli kriterlerdir. Bu durumda kalkınma, insanların benlik saygısını temin eden bir olgudur,

- Seçme zgrlğ: Kalkınma, insanlara çeşitli olanakları zgr bir şekilde seçebilme veya zgr kararlar alabilme imkânı sağlayan bir olgudur.

Yukarıdaki kapsamıyla kalkınma, bir ülkenin öncelikli ulusal hedeflerinden birisidir. Öte yandan kalkınma, salt “ulusal” boyutlu bir kavram olarak düşünülemez. Söz konusu hedeflere ulaşabilmek için bunun parçalı biçimde gerçekleştirilmesi de düşünülür. Bu bağlamda karşımıza “*bölgesel kalkınma*” kavramı çıkar.

Bölge kavramı bir ülkenin tamamından daha küçük, kentten daha büyük ölçülere sahip olan mekân parçası olarak tanımlanmaktadır (Mutlu, vd., 2016: 189). Türk Dil Kurumu’na göre “bölge” kavramı “Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde ise bölge; “Bir ülkenin doğal özellikleri, nüfus yapısı, kaynakları, çıkarları açısından türdeşlik gösteren, bir bütün olarak tasarlanmasında yarar görülen bölümü” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980: 29).

Bölgenin lleri çeşitli amaçlara bağlı olarak değişim göstermektedir. Bölge sınırları belirlenmesinde farklı ölçütler kullanılmaktadır. Bu bağlamda coğrafi, ekonomik, toplumsal, yönetimsel ölçütler kullanılan ölçütlerdir. Bazı durumlarda bölge sınırlarının belirlenmesinde birçok ölçüt aynı anda kullanılabilmektedir (Mutlu, vd., 2016: 189). Genellikle bölgeler arasında ekonomik gelişmenin dengeli bir şekilde dağılımını sağlayacak politikaların hayata geçirilmesi amacıyla “*Homojen bölge*”, “*Polarize bölge*” ve “*Plan bölge*” gibi üç temel bölge kavramından söz edilebilir (Dinler, 1994: 96).

Aynı düzeyde gelişmişliğe sahip komşu iller birlikte “Homojen Bölge” oluştururlar. Homojen bölgenin belirlenmesi için öncelikle “homojen alan”ların belirlenmesi gereklidir. Homojen alan, aynı düzeyde ekonomik özelliklere sahip noktalardan oluşmaktadır. Homojen bölge ise “*sürekli bir homojen alana tekabül eden, birbirine yakın karakteristikler gösteren komşu alanlar grubudur*”. Öte yandan ülke içerisinde bütün yerleşme merkezleri birbirleriyle karşılıklı ilişkiler ağı içerisindedirler. Daha küçük yerleşme merkezleri kendilerinden daha büyük yerleşme

merkezinin etkisi altında kalmaktadırlar. Daha büyük olan yerleşme merkezi, etkisi altına aldığı daha küçük merkez veya merkezler için birer cazibe merkezi haline gelmektedir. Bu bağlamda cazibe merkezi, etkisi altına aldığı bir veya birden fazla küçük yerleşme merkezleri ile birlikte “Polarize Bölge”yi oluşturmaktadır. “Plan Bölge” ise bir ülkenin veya ülke içerisinde belirli bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla bölge planlarının uygulandığı alanlar bütünüdür (Dinler, 1994: 96-108).

Günümüzde ülkeler, kalkınmanın hızlı ve dinamik bir şekilde sağlanması için sıklıkla “bölgesel kalkınma” yöntemine başvururlar. Bölgesel kalkınma, bölgeler arasında farklı faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmış eşitsizliklerin veya dengesizliklerin mümkün olabilecek en iyi şekilde azaltılması veya ortadan kaldırılması ve bu yolla kalkınmanın sağlanmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgeler düzeyine ulaşması veya bölgeler arasında mevcut olan dengesizliklerin giderilmesidir. Bölgesel dengesizlik; nüfus, sanayi yapısı, tarımsal yapı, gelir dağılımı, mali piyasalar, ulaşım imkanları, haberleşme olanakları, sağlık ve eğitim hizmetlerinde etkinlik gibi bir sıra faktörleri kapsamaktadır (Kaçar, 2019: 19). Genel anlamda “bölgesel kalkınmayı; bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgelerin özkaynaklarının daha verimli şekilde değerlendirilerek, bölgedeki yaşam kalitesinin yükseltilmesi için gerçekleştirilen etkinlikler bütünü olarak tanımlamak mümkündür” (Karakılçık, 2021: 63).

Bölgeler arasında mevcut olan ekonomik ve sosyal farklılıklara bütün ülkelerde rastlanmaktadır. Bu farklılıklar, bir sıra koşullara bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bölgelerarası farklılıkların artması, kalkınmakta olan ülkeler için ciddi sorun teşkil etmektedir ve gerekli tedbirlerin alınması önemlidir. Bu bağlamda, olumsuz koşulları ortadan kaldırmak amacıyla bölgesel kalkınma politikasının “*Büyüme Amacı*”, “*İstikrar Amacı*”, “*Dengeleme ve Eşitleme Amacı*” gibi üç temel amacı türetilmiştir. *Büyüme Amacı*, bir ülkede genel ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi, büyümenin hızlı ve sürdürülebilir şekilde olması amacıyla bölgesel düzeyde gerekli kalkınma ortamının yaratılmasıdır. *İstikrar Amacı* çerçevesinde, ekonomideki “istihdam ve gelirin mümkün olduğu kadar istikrarlı gelişmesini sağlayabilmek için bölgesel kuruluş yeri ve üretim yapısının, konjonktürel ve yapısal dalgalanmalara bağlı olarak düşmesinin önlenmesi esas alınmaktadır”. *Dengeleme ve Eşitleme Amacı* kapsamında, bölgeler arasında ekonomik kaynakların dengeli ve eşit düzeyde dağılımı esas alınmaktadır. Ekonomik kaynakların dengeli bir şekilde dağıtılması

sayesinde bölgeler arasında refah ve gelir seviyeleri de dengelenme eğiliminde olacaktır. Bu durumda, bölgede daha iyi yaşam ve çalışma koşulları sağlanacaktır (İldırrar, 2004: 19-20).

Aynı zamanda, bölgesel kalkınma politikaları açısından bazı araçlar mevcuttur. Bölgesel kalkınma politikasının araçları ülkelerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Farklı dönemlerde bölgesel kalkınma için kullanılan araçlar da farklılık göstermiştir. Genel olarak, bölgesel kalkınma politikasının araçlarının temel hedefi, mümkün olabilecek en verimli şekilde bölgesel kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma politikasının “*Bölgesel Planlama*”, “*Teşvik Tedbirleri*”, “*Kamu Yatırımları*” gibi üç temel araçtan söz edilebilir.

Bölgesel planlama, bölgenin sosyal, ekonomik ve fiziki açıdan planlanması anlamına gelmektedir. Bölgesel planlama, bir bölgenin veya bölgelerin kalkınması, bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla ekonomik, toplumsal ve fiziki faaliyetlerin öncelikli olarak seçilmesi, sistemli bir şekilde programlanması ve kaynakların tahsis edilerek uygulanması sürecidir (Mutlu, vd., 2016: 190). Bölge planlaması, ülkenin kalkınması için önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda bölge planlaması, genel kalkınma kavramından ayrı bir şekilde düşünülmemelidir. Bu sebeptendir ki, bölge planları ve ulusal kalkınma planları arasında bir bütünlük olması önemlidir (Doğan, 1997:104).

Teşvik tedbirleri ise “belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler” olarak ifade edilebilir (DPT, 2007: 1). Hükümetler bazı koşullarda ulusal, yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde işletmelere mali yardımlar sağlayabilmektedirler. Bu türlü mali yardımlar; firmaya doğrudan transferler, düşük faizli krediler, girdilerin piyasa fiyatlarının altında satılması, çıktıların piyasa fiyatlarının üstünde satın alınması, vergi ertelemeleri, vergi indirimleri veya vergi tatilleri şeklinde olabilmektedir. İşletmelere sağlanan yardımlar, bir sıra farklı amaçlar esasında yapılmaktadır. Örneğin; bir bölgedeki ekonomik faaliyeti canlandırmak ve işletmelerin bu bölgeye yerleşmesini sağlamak, piyasanın sağlayamadığı bazı hizmetleri sağlamak, bir endüstrinin düşüş hızını yavaşlatmak, doğal olaylardan kaynaklanan dalgalanmaları dengelemek, üreticilerin gelirlerini korumak, istihdamı artırmak ve saire amaçlara

bağlı olarak gerçekleştirilmektedir (OECD, 2001: 7).

Kamu yatırımları, insanların yaşam ve çalışma alan seçimlerine, genel yaşam kalitesine, özel yatırımların yapısına ve yerine etki göstermektedir. Kamu yatırımları, iyi bir şekilde yönetildiği takdirde kalkınmayı sağlamaktadır. Aksine zayıf şekilde gerçekleştirilen yatırımlar, kaynakların boşa harcanmasına, kamu güveninin sarsılmasına ve kalkınma fırsatlarının kaçırılmasına sebep olabilmektedir (OECD, 2014: 4). Hükümetler, diğer bölgelere nazaran geri kalmış bölgeye bu bölgeden elde edilen kamu gelirlerinden daha fazla oranda harcamalar gerçekleştirerek, geri kalmış bölgeye ek satın alma gücü kazandırmaktadır. Bu durumda yapılan harcamalara bağlı olarak bölgede belirli bir canlanma görülecek, üretim kapasitesi artacak ve bölgede eksik altyapı tamamlanacaktır (Dinler, 2012: 286).

Bölgeler arasında var olan gelişmişlik bakımından dengesizlikleri azaltmak amacıyla, geri kalmış bölgelerin kalkınması için bir sıra politikalar uygulanmaktadır. Bu türlü politikalar kapsamında, birbirlerinin tamamlayıcısı olan “*Sosyal Karlılık*”, “*Kalkınma Kutbu*” ve “*Halkın Katılımı*” ilkeleri gibi üç temel ilke esas alınmaktadır. (Dinler, 1994: 275).

Sosyal Karlılık ilkesine göre gelişmişlik bakımından geride kalmış bölgelerde uzun sürede ekonomik yararı sağlayabilecek, ancak sosyal karlılığı yüksek olan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Dinler, 1994: 276). Kalkınma Kutbu ilkesine esasen ekonomik kalkınma, ülkenin bütün bölgelerinde aynı zamanda başlamamaktadır. Kalkınma ilk olarak koşulların daha elverişli düzeyde olduğu belirli bir bölgede başlamakta ve yoğunlaşma eğilimi göstermektedir. Zaman içerisinde ise bu yoğunluk, çeşitli yollarla bütün ekonomiye etkisini göstermektedir (Perroux, 1964: 143’ten akt. Dinler, 2012: 272). Halkın Katılım ilkesine göre ise bölgesel kalkınma politikalarının en temel amaçlarından biri bölgede yaşayan insanlara daha iyi yaşam koşulları sağlamaktır. Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikalarının hem hazırlanması hem de uygulanması gibi çeşitli aşamalarda, bölgede yaşayan ahalinin aktif şekilde katılımı önemli olmaktadır.

Bölgesel kalkınma konusuna ilişkin literatürde çok sayıda kurumsal birikim mevcuttur. Nitekim böyle bir zenginliğin mevcut olmasına rağmen, bölgesel kalkınma kuram ve yaklaşımlarına ilişkin sınıflandırma sorunu görülmekte; konu üzerinde uzlaşılmış bir sınıflandırma bulunmamaktadır (Karakılçık, 2021: 93).

Dünyada bölgesel kalkınma, dönemsel olarak önem kazanmış veya kaybetmiş bir olgudur. 1950-1970 arasında bölgesel kalkınma yaklaşımlarının yeterince tutarlı, kaynak bakımından geliştirilmiş ve iyi analiz edilmiş yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bunun aksine 1970'lerin sonundan itibaren bölgesel kalkınma alanına daha az önem verilmiş ve bunun sonucunda geliştirilmiş yaklaşımlar bir bütünü yansıtamamıştır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren, teknolojik yeniliğin ve yerel aktörlerin kalkınmada önemli bir yere sahip olmasının da etkisiyle bölgesel kalkınmaya verilen önem tekrar artmıştır. Bu dönemde geliştirilen yeni yaklaşımlar bölgesel kalkınma alanında tam kabul görmemekte, durumu açıklamak için yeterli olsalar bile tutarlı ve kesin politikalar önerememektedirler (Tiftikçigil, 2010: 5-6).

1970'li yıllara kadar uygulanan geleneksel (klasik) bölgesel kalkınma politikalarında belli bir merkeziyetçilik kendini göstermiştir. Merkeziyetçi bölgesel kalkınma politikalarında genel olarak geri kalmış bölgelerin sanayileştirilmesi ve daha modern bir hale getirilmesi yoluyla bölgeler arasında mevcut olan eşitsizliklerin azaltılması hedeflenmiştir. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için kararlar yerel halkın katılımı olmadan alınmaktaydı. Politikalar uygulanırken bölgeye yapılan yatırımların artırılması amacıyla, esas göz önünde bulundurulanan araçlar altyapının iyileştirilmesi, özel sektörün veya girişimciliğin teşvik edilmesi şeklinde olmuştur (Kargı, 2009: 21).

Geleneksel yaklaşımlar çerçevesinde yukarıdan aşağıya planlama ve hizmet süreci esas alınmaktaydı. Merkezi planlama, bölgenin temel yapısını göz ardı etmekte ve bölgesel gelişme farklılıklarıyla mücadele sürecinde yerel birimlere nazaran merkezi yönetimin aktif faaliyeti kendini göstermekteydi. Kararlarda yerel halkın katılımı esas alınmamaktaydı ve küçük işletmeler göz ardı edilirken, büyük işletmelere daha fazla önem verilmekteydi (Yıldırım ve Akin, 2020: 495). Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımlarından “*Keynesyen Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı*” ve “*Neoklasik Bölgesel Kalkınma Modeli*” gibi temel yaklaşımlardan söz etmek mümkündür.

Keynesyen Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı, genel olarak Keynes'in ekonomik görüşleri esasında şekillenmiş yaklaşımdır. Keynesyen yaklaşıma esasen, kalkınma için devletin ekonomiye müdahalesi önemli bir koşuldur. Ekonomik büyüme, gelirin yeniden dağılımı ve istihdamın sağlanması açısından devlet müdahalesi gereklidir. Keynes'e göre, belirli bir sermaye birikimi sonucunda yeni sermaye yatırım

imkanları tükenecektir ve bu koşullarda ise gelişme ve sermaye birikim sürecinde yavaşlama durumu kendini gösterecektir. Bu bağlamda Keynes tarafından, devamlı bir gelişme için yatırım ve tüketime dayalı toplam talebin önemli olduğu fikri savunulmaktadır (Eceral, 2005: 92-93).

Neoklasik Bölgesel Kalkınma Modeli ise neoklasik iktisata göre biçimlenmiştir. Neoklasik iktisatta, bütün birimlerin (bireyler, hane halkları, şirketler) birbiriyle karşılıklı ilişkiler içinde olduğu piyasa koşullarına odaklanılmıştır. Genel olarak bütün oluşmuş iktisadi sorunların çözülmesi piyasaya bağlanmıştır (Kaynak, 2011: 151). Neoklasik modelde firmalar ve bireyler için yüksek karı elde etmek en esas kaygıdır. Bu durumda hem yatırımcılar hem de işgücü en yüksek geliri elde edebilecekleri alanlara yönelme eğilimi içindedirler. Bu koşullar dahilinde ise bölgesel ekonomide dengeli büyümeye uzun dönemde ulaşılacaktır ve bu durumda herhangi bir müdahaleye gerek olmamaktadır (Eceral, 2005: 91-92). Neoklasik modele göre, bölgesel kalkınma hızının temelinde: Sermaye birikimi, işgücü arzındaki artış ve teknolojik gelişme gibi üç esas faktör dayanmaktadır. Bölgesel kalkınma açısından kamu sektörünün herhangi bir etkisi göz ardı edilmektedir. Altyapı imkanlarının da kalkınmaya olan etkisi, bu model çerçevesinde sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır (Arslan, 2005: 283).

Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımları belirli bir süreç sonunda kalkınma için yeterince verimli olmamaya başlamıştır. Bu sebeple, bazı yeni teori ve modeller ortaya çıkmıştır. Bu modellerden bazılarının mevcut literatür kapsamında, “*Tam Yığılma Modelleri*” olarak sınıflandırılmıştır. Tam Yığılma Modelleri’nin ise literatürde genel olarak “*Birikimli Nedensellik Teorisi*” ve “*Kalkınma Kutupları Teorisi*” olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.

Perroux tarafından öne sürülmüş Birikimli Nedensellik Teorisi, daha sonralar Mrydal ve Hirschman tarafından geliştirilmiştir. Mrydal, büyüme merkezlerinin etkilerini olumlu ve olumsuz etkiler olarak sıralamıştır. Eğer bir bölgenin gelişmesi diğer bölgelerin gelişmesini olumsuz yönde etkiliyorsa, bu etkiler “geri yıkama (backwash) etkileri” olarak tanımlanırken, bir bölgenin gelişmesi diğer bölgelerin gelişmesini olumlu yönde etkiliyorsa, bu etkiler “yayılma (spread) etkileri” olarak tanımlanmaktadır. Hirschman ise bir bölgede kalkınma kutbu sebebiyle uzun zaman içerisinde ortaya çıkmış gelişmişlik düzeyinin diğer bölgelere yayılmasını sağlayan etkilere vurgu yapmıştır (Mrydal, 1957 ve Hirschman, 1958’den akt. Eceral, 2005:

93).

Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımlarından sonra ortaya çıkan bir başka yaklaşım olan Kalkınma Kutupları Teorisi'ne göre kalkınmanın sağlanması amacıyla kalkınma sürecinin başlangıcındaki her ülkenin daha fazla gelişmenin sağlanabileceği belirli noktalara ekonomik faaliyetleri toplaması gereklidir. Bu bakımdan François Perroux, ekonomik kalkınmanın her yerde aynı zamanda görülemediğinin, gelişmenin farklı kutuplarda farklı ölçülerde oluştuğunun ve bu kutuptan bütün ekonomiye yayıldığı fikrini savunmuştur (Dinler, 2012: 381). Bazı faktörlerin etkisiyle kalkınma kutupları oluşmaktadır. Bu bağlamda, pazarın büyüklüğü, altyapının durumu, hammaddeye yakınlık, yan sanayinin varlığı, işgücünün varlığı ve sosyal üst yapının durumu gibi faktörler büyüme kutuplarının oluşmasına etki gösterebilmektedir (Acar, 2002: 110-111).

Küreselleşmenin etkisiyle 1980'li yıllardan itibaren bir başka bölgesel kalkınma yaklaşımı olarak *“Yerel Çevre Modelleri”* ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Genel olarak literatürde Yerel Çevre Modellerinin, *“İçsel (Endojen) Büyüme Yaklaşımları”* ve *“Emeğin Organizasyonundaki Değişikliklere Dayanan Teoriler”* olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Zaman içerisinde geleneksel bölgesel kalkınma politikaları bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için yeterli olamamıştır ve 1980'li yıllarda daha çok içsel dinamiklerin göz önünde bulundurulduğu İçsel (Endojen) Büyüme Yaklaşımları kendini göstermeye başlamıştır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde, gelişmenin içsel faktörlerle ilişkili olduğu fikri savunulmuş ve daha çok yenilikçilik, ağ gelişimi, işbirliği, bölgenin yerel kaynak potansiyelinin maksimum düzeyde kullanılması gibi özellikler ön plana çıkmıştır (Çetin, 2005: 1-2). Emeğin Organizasyonundaki Değişikliklere Dayanan Teoriler'e göre ise işgücü açısından nitel ve nicel özellikler, değişkenlik, maliyet ve saire gibi koşullar bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu türlü farklılıklar firmaların bölgeye yapacağı yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Terluin, 2001: 62).

Küreselleşmenin etkisiyle 20. yüzyılın sonlarından itibaren bölgesel kalkınma hususunda yeni yaklaşımların geliştirildiği görülmektedir. Bu yeni yaklaşımlarda kalkınmanın verimli bir şekilde sağlanabilmesi için daha fazla bilgiye, eğitime, rekabete, teknolojiye, karşılıklı ilişkilere önem verilmiştir. Genel olarak literatürde

yeni yaklaşımlar: “Kuluçka Teorileri”, “Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi”, “Yenilikçi Çevre Teorisi”, “Rekabetçi Üstünlükler Teorisi” ve “Karşılıklı Bağımlılıklar Teorisi” olarak sınıflandırılmaktadır.

Kuluçka Teorileri’ne esasen Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) ve yenilik faaliyetleri, insan faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlara doğru yığılma eğiliminde olmaktadır. Bu alanlar, Ar-Ge yatırımları ve yeniliklerinden, vasıflı işgücünün yan ürün etkilerinden, teknolojik ve organizasyonel bakımdan bilgi birikimden yararlanabilmektedirler. Kuluçka Teorileri, bir bölgede başlamış ve diğer bölgelere de yayılmış yeniliğin temeline odaklanmaktadır (Terluin, 2001: 63).

Kuluçka Teorileri üzerine geliştirilmiş olan Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi’ne göre ürünler belli bir yaşam süreçlerinden geçmektedirler. Ürünlerin yaşam döngü süreci genel olarak “Yenilik”, “Büyüme” ve “Olgunluk” gibi üç aşamaya ayrılmaktadır. Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi’nde esas ana fikir, döngünün farklı aşamalarında bölgelere göre değişikliklerin meydana gelmesidir. Ürünün inovasyon aşaması, daha fazla teknik ve vasıflı işgücünün yoğunlaştığı bölgelerde gerçekleştirilirken, ürünün olgunluk aşaması daha düşük maliyetli işgücünün olduğu bölgelerde gerçekleşmektedir (Terluin, 2001: 63).

Yeni yaklaşımlar çerçevesinde incelenen teorilerden biri de Yenilikçi Çevre Teorisi olmaktadır. Yenilikçi Çevre Teorisi’nde girişimcilik, yenilik, iş birliği, beşeri sermaye, piyasa koşullarında karşılıklı ilişkiler gibi faktörler esas alınmaktadır. Yenilikçi Çevrede, yerel üretim sistemlerine destek sağlanması amacıyla, yeni değişim süreçlerinde ortaya çıkan sorunların giderilmesine yardımcı olmak esastır. Yenilikçi çevre bakımından işletmeler arasında karşılıklı ilişkiler, yerel girişimcilik, nitelikli işgücü piyasasından oluşan pozitif dışsallıklar ve işbirliği esas alınmaktadır. Aynı zamanda, bu tür faktörler sonucunda KOBİ’lerden (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme) oluşmuş yerel üretim sistemleri ve şehirler rekabet gücü kazanabilmektedirler (Çetin, 2005: 8-9).

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nde ise gelişmenin sağlanması amacıyla rekabetin önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, rekabet gücü ise önemli bazı faktörler doğrultusunda oluşmaktadır. Küreselleşme süreci ile “bölgesel rekabet edebilirlik” konusu ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Michael Porter rekabet gücünün belirleyici faktörleri olarak girdi ve talep koşullarını, firmanın yapısı,

stratejisi ve rekabet durumunu, ilgili ve destekleyici sanayilerin durumunu göstermiştir. Porter'ın geliştirdiği “*Elmas Modeli*” kapsamında ilgili dört faktörün etkileşimi incelenmektedir (Alsaç, 2014: 20). Bu faktörlerin bir sıra özellikleri mevcuttur. Örneğin; *Faktör (Girdi) Koşulları*, insan kaynakları, sermaye, fiziki altyapı, doğal kaynaklar, bilgi kaynakları ve diğer altyapı unsurlarının rekabet gücünün gelişmesi bakımından durumunu içermektedir. *Talep Koşulları* kapsamında toplam talep, bu talebin artma hızı, talebin farklı ürün ve gruplara göre dağılımı, müşterilerin sayısı ve özellikleri incelenmektedir. *İlgili ve Destekleyici Sanayilerin Durumu*, uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip tedarikçi sektörlerin mevcut olması, ilgili diğer sektörleri farklı şekillerde etkileyebilmektedir. *Firma Yapısı, Stratejisi ve Rekabet Durumu*, firmaların faaliyet gösterdikleri bölgede rakip firmaların varlığı, firmaların rekabet yeteneğinin geliştirilmesi ve daha fazla yeniliğin uygulanması açısından önemlidir (Alsaç, 2010: 17-20).

Karşılıklı Bağımlılıklar Teorisi'ne göre firmaları ve organizasyonları birbirine bağlayan, geleneksel ilişkilerden farklı olan bir sıra resmi olmayan ilişkiler mevcut olmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik coğrafyacı Michael Storper, bu tür ilişkileri “*ticarete konu olmayan karşılıklı bağımlılıklar*” olarak tanımlamıştır. Bunlar firmaları birbiriyle ilişkilendiren resmi olmayan bağlantılar ve ilişkilerdir. Maddi düzeyde olmayan beceriler, alışkanlıklar, tutumlar ve karşılıklı anlaşmalar bu tür ilişkilerin temelinde bulunmaktadır. Bu bağlantılar, firmalar arasındaki rutin iletişim ve etkileşim biçimleri aracılığıyla aktarılan “*ticaret dışı*” bağlantılar olmaktadır. Örneğin; belirli etkileşim mekanizmaları yöneticiler, kalkınma ajansları, ticaret odaları ve meslek odaları gibi kuruluşlar arasındaki işgücü piyasasını, sosyal temasları içermektedir (Storper, 1995'ten akt. Mackinnon and Cumbers, 2007: 242).

Genel olarak ele alındığında, uygulandıkları dönemin koşul ve şartlarına bağlı olarak bölgesel kalkınma yaklaşımlarında zaman içerisinde değişimler görülmüş olsa da tüm yaklaşımların en temel amacı, hızlı ve verimli yollarla bölgeler arasında mevcut olan gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması olmuştur.

Dünyanın bütün ülkelerinde gelişmişlik bakımından bölgelerarası dengesizlikler veya eşitsizlikler mevcuttur. Çeşitli sebeplere dayanan bu tür eşitsizliklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması amacıyla bölgesel kalkınma politikaları hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Ülkelerin birbirlerinden farklı şartlara

sahip olmasının yanısıra her ülkenin bölgeleri arasındaki farklılıkların oluşu nedeniyle yukarıda değinilen bölgesel kalkınma yaklaşımları ile kullanılan yöntemler/modeller, doğal olarak farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda tezin temel kavramı olan “bölgesel kalkınma politikaları” terimi anlam kazanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları, genel olarak bir ülkede bölgeler arasındaki gelişmişlik bakımından dengesizlikleri veya eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, ülkede bölgelerin hızlı, dinamik ve etkin bir şekilde kalkınmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir.

Ülkeler arasındaki farklı şartlar ekonomik, sosyal, siyasal, coğrafi ve kültürel koşullarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum, farklı bölgesel kalkınma politikaları belirlenmesine yol açabildiği gibi ülkelerin bu husustaki tecrübeleri üzerinde de belirleyici olabilmektedir. Nitekim tezin konusunu oluşturan Türkiye ve Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikalarını da bu bağlamda düşünmek gerekir.

Bu tez çalışmasında Türkiye ve Azerbaycan’daki bölgesel kalkınma politikaları karşılaştırmalı bir biçimde irdelenecektir. Tez konusunun seçilmesinde temel gerekçe, Türkiye ve Azerbaycan gibi iki yakın ülke arasında “karşılaştırmalı bölgesel kalkınma” konusunun bugüne kadar kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olması; dolayısıyla bu husustaki literatür boşluğu oluşudur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesi için önemli girişimlerin daha da çoğaltılması gerekir ki bu tez konusu da bu hususta “bilimsel bir girişim” olarak kabul edilebilir. Bu gerekçeye bağlı olarak tez konusunun amaçlarından birisi, Türkiye ve Azerbaycan arasında “karşılaştırmalı bölgesel kalkınma” konusundaki bilimsel bilgi eksikliğini gidermek ve ortak bilimsel zemin oluşumuna katkı sağlamaktır. Bu bağlamda tez çalışmasının her iki ülkede uygulanan bölgesel kalkınma politikalarındaki mevcut benzerlikleri ve farklılıkları tespit ederek uygulamada Türkiye ve Azerbaycan için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmasında literatür taraması yöntemi kullanılacaktır. Bu bağlamda, birincil ve ikincil veri kaynakları kullanılacak ve çoğunlukla politika belgeleri, yasal düzenlemeler gibi kaynaklardan faydalanılacaktır. Çalışma kapsamında hem genel olarak bölgesel kalkınma ile ilgili, hem de Türkiye ve Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikaları ile ilgili kitaplar, makaleler, kanunlar, kararlar, programlar, projeler ve tez çalışmaları gibi kaynaklar incelenecektir.

Yükseköğretim Kurulu tez arama merkezi incelendiğinde, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel kalkınma politikalarının karşılaştırması konusu ile ilgili tez çalışmasına rastlanamamıştır. Bu durum ise kendiliğinde tez çalışmasının özgünlüğünü ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın bölgesel kalkınma politikaları ile ilgili konularda literatürde ayrı ayrılıkta çalışmalar mevcut olmaktadır.

Jabrayil Valiyev, *“Azerbaycan’da Uygulanan Ekonomik Kalkınma Politikaları; Tarım Sektörü Örneği”* isimli doktora tezi çalışmasında, Azerbaycan’da ekonomik kalkınma politikalarının tarım sektörüne etkilerini incelemiştir. Tez çalışmasında temel kavramlar, tarihsel süreçte Azerbaycan ekonomisi, Azerbaycan'ın ekonomik bölgeleri, ekonominin makroekonomik ve sektörel analizi incelenmiştir. Tez çalışmasında 2004-2008 yılları arasındaki süreci kapsayan bölgesel kalkınma programı, program çerçevesinde gerçekleştirilen tedbirler ve etkiler incelenmiştir. Daha sonra ise Azerbaycan'ın tarım sektöründe uygulanmış ekonomik kalkınma politikalarına ve ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir (Valiyev, 2008).

Y. Emre Ayna, *“Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları”* isimli yüksek lisans tezi çalışmasında, kalkınma ile ilgili genel kavramları, 1980 sonrasında bazı ülkelerdeki kalkınma ajansları uygulamalarını, gelişmiş Batı ülkelerinde ve azgelişmiş ülkelerde bölgesel kalkınma politikaları ve yönetimini incelemiştir. Tez çalışmasında, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel gelişim sürecine, kuruluş dönemi bölgesel kalkınma politikalarına, Dokuzuncu Kalkınma Planı dahil olmak üzere kalkınma planlarına, bölgesel kalkınma projelerine yer verilmiştir. Daha sonra ise Türkiye’de kalkınma ajansları sistemine uyum süreci, kalkınma ajanslarının yapısı ve onların kalkınmadaki yeri incelenmiştir (Ayna, 2011).

Farid Mehralizade, *“Türkiye'nin Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teşvik Politikalarının Azerbaycan için Uygulanabilirliği”* isimli yüksek lisans tezi çalışmasında temel kavramları, Türkiye’de yerel yönetim sistemi ve kalkınma sürecine katkısı, kalkınma ajansları, kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma sürecine etkisi ve bölgesel kalkınma ile ilgili teşvik politikaları incelenmiştir. Tez çalışmasında, Azerbaycan ekonomisi genel olarak 1991 yılından itibaren incelenmiş, Azerbaycan'da bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı Milli Meclis, belediyeler, icra

hakimiyetleri esasında ele alınmış ve Türkiye'nin ilgili konuda politikalarının Azerbaycan için uygulanabilirliği incelenmiştir. Azerbaycan'da bölgesel kalkınmanın finansmanı ise Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Girişimcilik Destek Fonu, Azerbaycan Yatırım Şirketi, Azerbaycan İhracat ve Yatırım Teşvik Fonu esasında ele alınmış ve bir sıra banka örnekleri ile Türkiye'nin ilgili konuda politikalarının Azerbaycan için uygulanabilirliği incelenmiştir. Daha sonra ise Azerbaycan'da uygulanan bölgesel kalkınma ile ilgili teşviklere ve Türkiye'nin teşvik politikalarının Azerbaycan için uygulanabilirliğine yer verilmiştir (Mehralizade, 2019).

Serhat Güvercin, *“Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”* isimli yüksek lisans tezi çalışmasında öncelikle temel kavramları ve dünyada bölgesel kalkınma politikalarını ele almıştır. Daha sonra tez çalışmasında, Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklarının ortaya çıkış nedenleri, tarihsel süreçte uygulanan bölgesel kalkınma politikaları (Plansız Dönem ve Planlı Dönem) ele alınmıştır. Çalışmada, on kalkınma planı ve kalkınma ajansları incelenmiştir. Daha sonra ise tez çalışmasında genel sonuç ve önerilere yer verilmiştir (Güvercin, 2019).

Aynı zamanda literatürde konu ile ilgili olarak bazı makale çalışmalarına rastlanmaktadır. Polad Aliyev ve Leyla Akgün, *“Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bölgesel Kalkınma Politikaları”* isimli makale çalışmasında, Azerbaycan’da ekonomik bölgelerin oluşturulmasının belirleyicileri, bağımsızlık öncesi bölgesel gelişim ve 2004-2008, 2009-2013, 2014-2018 yıllarını kapsayan devlet programlarını incelemişlerdir. Çalışmada, ekonomik bölgelerin ülke üretimindeki payları, ekonomik bölgelerin kişi başına üretimdeki payları gibi alanlarda programların değerlendirilmesine yer verilmiştir (Aliyev ve Akgün, 2019).

Haktan Sevinç, Polad Aliyev ve Demet Eroğlu Sevinç, *“Türkiye ve Azerbaycan Devletlerinde Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”* isimli çalışmalarında, Türkiye ve Azerbaycan’ın bölgesel kalkınma politikalarının başarı seviyelerinin kıyaslamasını yapmışlardır. Çalışmada, Türkiye ve Azerbaycan’da bölgesel gelişmişliğin tarihsel süreçte kısa incelenmesi yapılmıştır. Daha sonra ise bölgesel kalkınma politikalarının kıyaslaması yapılmıştır. “Bölgesel kalkınma politikalarının mukayesesinde yöntem olarak ülkelerin üretimlerinin bölgesel diversifikasyon katsayısı hesaplanarak katsayı kıyaslamasına gidilmiştir. Diversifikasyon katsayısı, ülkedeki toplam üretim hacminin karesinin ayrı ayrı iktisadi bölgelerde üretilen katma değerlerin karesinin toplamına oranı olarak

hesaplanmaktadır” (Sevinç, vd., 2019).

Bu tez çalışması, Türkiye ve Azerbaycan’ın bölgesel kalkınma politikalarının karşılaştırmalı analizini yapan ilk çalışmalardan birisidir. Çalışma kapsamında Türkiye ve Azerbaycan’da hayata geçirilen bölgesel kalkınma politikaları kapsamında; tarihsel süreç, kurumsal yapı, uygulanan politikalar ve ajanslar ele alınarak irdelenecektir. Bu bağlamda öncelikle Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları tarihsel süreç içerisinde, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren günümüze kadar incelenecek ve bu kapsamda atılan önemli adımlara yer verilecektir. Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikaları tarihsel süreç içerisinde, 1918 yılından; Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) kurulmasından itibaren incelenecek ve ADC’nin işgali sonrasında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dönemindeki bölgesel kalkınma bakımından durum ele alınacaktır. Daha sonra, 1991 yılında, Azerbaycan bağımsızlığını yeniden ilan ettikten sonraki dönemde, bölgesel kalkınma politikalarına dair atılan önemli adımlara yer verilecektir.

Tez çalışması, Giriş ve Sonuç bölümleri de dahil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Giriş bölümünden sonra İkinci bölümde, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel gelişimi ve kurumsal yapısı incelenecektir. Daha sonra ise Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikalarına, plansız dönem ve planlı dönem (kalkınma planları ve bölgesel kalkınma projeleri) olarak yer verilecektir. Son olarak ise Türkiye’de kalkınma ajansları incelenecektir.

Üçüncü bölümde, öncelikle Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel gelişim süreci ve sorumlu kurumlara yer verilecek, sonrasında ise Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikalarına yer verilecektir. Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde, Azerbaycan bölgelerinin sosyal ve ekonomik kalkınması amacıyla gerçekleştirilen devlet programları incelenecektir. Daha sonra 2021 yılında, Azerbaycan’da ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) gelişmesi amacıyla kurulan “İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi (İZİA)” incelenecektir.

Dördüncü bölümde ise Türkiye ve Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının karşılaştırması yapılacaktır. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma politikaları gelişme süreci, amaçlar, özellikler, sorumlu kurumlar, kalkınma

ajansları ile İZİA bakımından karşılaştırılacaktır. Son bölüm olan Sonuç bölümünde ise tez çalışması kapsamında ortaya çıkan genel sonuçlara ve bazı önerilere yer verilecektir.

2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

Türkiye’de bölgesel kalkınmayla ilgili ilk çalışmaların Osmanlı dönemine kadar gittiği bilinmekle birlikte bunların bir “politika”ya dönüştüğünü söylemek zordur. Bölgesel kalkınma politikaları bağlamında ilk girişimler, ekonomik kalkınmaya yönelik gerçekleştirilen 1923 tarihli “İzmir İktisat Kongresi” ile başlar. Daha sonra bölgelerin de kalkınması amacıyla çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 1960’lı yıllara gelindiğinde ise daha kapsamlı ve etkin olarak kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Kalkınma planları çerçevesinde, bölgelerin kalkınması ve bölgeler arasında gelişmişlik bakımından eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için çeşitli hedeflere yer verilmiştir.

Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının özünde kalkınma planları ile başladığını söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikalarının gelişme sürecini anlayabilmek için Türkiye’de Plansız Dönem ve Planlı Dönem’e yakından bakmak gerekir.

2.1. Tarihsel Süreç

Günümüzde bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde birer vakıdır. Söz konusu farklılıklar, çeşitli sebeplere bağlı olabilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi amacıyla çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu bağlamda, bölge planlamasının tarihinin ulusal kalkınma planlarından daha eski olduğu söylenebilir (Mutlu, vd., 2016: 204).

Bölgesel kalkınma politikası bağlamında atılan ilk önemli adım İzmir İktisat Kongresi olarak kabul edilebilir. Söz konusu kongre, doğrudan bir bölgesel kalkınma politikası amacı taşımamaktadır ancak nihai olarak ulusal kalkınmanın sağlanmasında yerele odaklı politikalar içermesi nedeniyle bölgesel kalkınma ile de ilişkilendirilebilir. 17 Şubat 1923 tarihinde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi, özünde ulusal ekonominin geliştirilmesi gibi genel bir amaca sahiptir. Nitekim kongreye, çeşitli kesimlerden 1135 temsilci katılmıştır. Kongrenin esas amacı, özel girişimin ve özellikle Türk girişimcilerinin katkıları ile ulusal ekonominin geliştirilmesi bakımından prensiplerin belirlenmesi olmuştur (Dinler, 2012: 176).

Cumhuriyet döneminde, ilerde bölgesel kalkınma politikalarının öncülü sayılabilecek başka önemli adımlar da atılmıştır. 1933 yılında “İzmir Rıhtım Şirketi”,

“Eskişehir Şeker Fabrikası”, “Devlet Havayolları”, “Ziraat Okulları”, “Yüksek Ziraat Enstitüsü” ve “Sümerbank” kurulmuştur. Sümerbank, iktisadi alanda ticari esaslara uygun olarak faaliyet gösterilmesi amacıyla kurulmuştur. 1935 yılında, sanayi için de önemli olan enerjinin plan ve programlara uygun şekilde yürütülmesi için “Elektrik İşleri Etüd İdaresi”, sanayiye hammaddenin temin edilmesi amacıyla “Etibank” ve yeraltı kaynakların devlet tarafından çıkarılması ve değerlendirilmesi için “Maden Tetkik Arama Enstitüsü” kurulmuştur (Doğan, 2013: 213-214).

Yine bu dönemde (1934’te), devlete dayalı sanayinin oluşturulması amacıyla Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. Sanayinin gelişmesi amacıyla bu dönemde, diğer ülkelerden uzmanlar getirilmiştir. Ekonominin ve sanayinin canlanması için devletin kaynakları ile uzun sürede faaliyet sürdürebilecek devlet işletmeleri açılmıştır. Ekonominin geliştirilmesi amacıyla 1939 yılına kadar tarım, ticaret, sanayi alanlarında yatırımlar yapılmıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sebebiyle oluşan olumsuz koşullar, yatırımların askıya alınmasına ve kontrollü adımların atılmasına sebep olmuştur. Devlet tarafından ekonomide etkinliğin daha da artırılması amacıyla sıkı tedbirler alınmıştır (Doğan, 2013: 217). 1933-1939 yılları arasında iki sanayi planı (beşer yıllık) hazırlanmış ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış olsa da, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sebebiyle oluşmuş olumsuz koşullar planın uygulanmasını olanaksız hale getirmiştir (Dinler, 2012: 177).

1950’li yıllar, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının “arefesi” sayılabilir. Nitekim 1958 yılında, ileride bölgesel kalkınma politikaları geliştirilmesinden sorumlu olacak olan İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuştur. 1960 yılında ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve akabinde bu kurumun uhdesinde 1963 yılında “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra ise 1968-1972 yıllarında “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1973-1977 yıllarında “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1979-1983 yıllarında “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1985-1989 yıllarında “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1990-1994 yıllarında “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1996-2000 yıllarında “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” uygulanmıştır.

2000’li yıllar, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları bağlamında radikal sayılabilecek yeni eğilimlerin belirlendiği bir dönemdir. Bu dönemde (1999’da) Helsinki’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısıyla Türkiye’nin AB

Üyeliği'ne adaylık süreci başlamıştır. Bu çerçevede Avrupa Birliği (AB) Komisyonu tarafından 2001 yılında “Katılım Ortaklığı” belgesi hazırlanmış ve belgede AB politika alanları çerçevesinde belirtilmiş olan kısa ve orta vadeli önceliklerin doğrultusunda Türkiye, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programını hazırlamıştır. Bu bağlamda bölgesel politika, programda kısa ve orta vadeli önceliklerin belirlendiği alanlardan birisi olmuştur (Kayasü ve Yaşar, 2006: 206).

2000’li yıllarda Türkiye’de AB müktesebatına üyelik süreci başlatılmış ve katılım öncesi mali yardım programından yararlanmak amacıyla “*AB Bölgesel İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (Nomenclature of Territorial Units for Statistics: NUTS)*” sistemine uygun olarak Türkiye’de de “*İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)*” sistemi oluşturulmuştur. Bu bağlamda, bölgelerde ekonomik ve toplumsal analizlerin yapılması, bölgelere uygun istatistiklerin toplanması ve geliştirilmesi, bölgesel düzeyde politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemi ile karşılaştırılabilir özellikte İstatistiki Veri Tabanının oluşturulması gibi amaçlar doğrultusunda İBBS sistemi yapılmıştır (Mutlu, vd., 2016: 209).

Türkiye’de, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” döneminde (2001-2005), üç düzey olarak İBBS yapılmıştır. Bu bağlamda İBBS, 28 Ağustos 2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı esasında yürürlüğe girmiştir. Aynı karar çerçevesinde İBBS’nin, bölgesel politikaların kapsamının belirlenmesi zamanı esas olarak alınması da kararlaştırılmıştır (DPT, 2008: 10).

İBBS ile “12 adet Düzey 1, 26 adet Düzey 2 ve 81 adet Düzey 3 İstatistiki Bölge Birimi tanımlanmıştır. Düzey 3’ler illerden, Düzey 2’ler illerin gruplandırılmasından, Düzey 1’ler ise, Düzey 2’lerin gruplandırılmasından Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı oluşmuştur. Bu çerçevede, bölgesel gelişme amaçlarına yönelik olarak, bölgesel politika oluşturmada, bölgesel istatistiklerin toplanmasında, bölgeler arası karşılaştırma ve analizlerde İstatistiki Bölge Birimleri kullanılmaktadır” (SBYKP, 2023: 134-135).

Şekil 2.1. Türkiye'nin 26 İstatistikî Bölge Birimi Düzey 2 Bölgesi (DPT, 2005: 9).

Düzey 1 (12 bölge) bölgeler şu şekildedir: *İstanbul (TR1), Batı Marmara (TR2), Ege (TR3), Doğu Marmara (TR4), Batı Anadolu (TR5), Akdeniz (TR6), Orta Anadolu (TR7), Batı Karadeniz (TR8), Doğu Karadeniz (TR9), Kuzeydoğu Anadolu (TRA), Ortadoğu Anadolu (TRB) ve Güneydoğu Anadolu (TRC)*. (Mutlu, vd., 2016: 210-211).

Şekil 2.2. Türkiye'nin 12 İstatistikî Bölge Birimi Düzey 1 Bölgesi (DPT, 2011'den akt. İçen, 2012: 37).

Tablo 2.1. Türkiye’de Bazı Kalkınma Ajansları (Mutlu, 2018. 414-415).

Düzy 2 Bölgesi	Merkez	Kapsamındaki İller	Kalkınma Ajansı Adı
TR31	İzmir	İzmir	İzmir KA
TR62	Adana	Adana, Mersin	Çukurova KA
TR10	İstanbul	İstanbul	İstanbul KA
TR41	Bursa	Bursa, Eskişehir, Bilecik	Bursa Eskişehir Bilecik KA
TR51	Ankara	Ankara	Ankara KA
TR52	Konya	Karaman, Konya	Mevlana KA
TR61	Isparta	Antalya, Isparta, Burdur	Batı Akdeniz KA
TR63	Hatay	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	Doğu Akdeniz KA
TR71	Nevşehir	Nevşehir, Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde	Ahiler KA
TR81	Zonguldak	Zonguldak, Bartın, Karabük	Batı Karadeniz KA
TR83	Samsun	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	Orta Karadeniz KA
TR90	Trabzon	Trabzon, Rize, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu	Doğu Karadeniz KA
TRA1	Erzurum	Bayburt, Erzincan, Erzurum	Kuzey Anadolu KA
TRB1	Malatya	Malatya, Bingöl, Elazığ, Tunceli	Fırat KA
TRB2	Van	Bitlis, Hakkari, Muş, Van	Doğu Anadolu KA
TRC1	Gaziantep	Adıyaman, Gaziantep, Kilis	İpekyolu KA
TRC2	Diyarbakır	Diyarbakır, Şanlıurfa	Karacadağ KA
TRC3	Mardin	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	Dicle KA
	Kocaeli	Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce, Yalova	Doğu Marmara KA

Türkiye’de 25.01.2006 tarihinde 5449 sayılı “*Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*” kabul edilmiştir. Kanun esasında, Düzy 2 bölgelerinde kalkınma ajansları kurulmuştur. Kalkınma ajansları, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilirliğinin sağlanması, bölge içi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlardır (Resmi Gazete, 2006). Kuruluş tarihlerinden itibaren Türkiye’de kalkınma ajansları Mali Destek Programları, Teknik Destek Programları, Fizibilite Desteği Programları ve Sonuç Odaklı Programlar gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Halihazırda Türkiye’de, kalkınma planlarıyla bağlı olarak, bölgesel kalkınma

politikalarının yapıcı ve uygulayıcı kurumlarının kalkınma ajanları olduğu söylenebilir.

2.2. Kurumsal Yapı

Türkiye’de, tarihi süreç içerisinde kalkınma ve bölgesel kalkınma politikaları alanında belirli kurumlar tarafından çeşitli faaliyetler hayata geçirilmiştir. Türkiye’de, özellikle 1950’li yıllardan itibaren bölgesel gelişmelerin sağlanması yönünde sorumlu kurumların oluşturulduğunu söylemek yalnız olmayacaktır.

Türkiye’de, 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuş ve bakanlığa “bölge planı yapmak” görevi verilmiştir. Bakanlık, başlangıçta bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine yönelik değil, bölgeler arasında nüfusun dağılımına yönelik planlar hazırlamaktaydı. Bu bağlamda, yasa metninde belirtilen imar bölgeleri, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun ülkede dengeli dağılımını sağlayacak araçlar olmaktadır. Bakanlık tarafından 1958 yılından itibaren, belirli bölgelerde bölgesel planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Mutlu, vd., 2016: 205). Kanun tarafından verilen yetki çerçevesinde, İmar ve İskân Bakanlığı tarafından Doğu Marmara, Ege, Çukurova, İç Anadolu, Zonguldak ve Keban Bölge Planları hazırlanmıştır (Sakal ve Demirhan, 2014: 191).

Daha sonrasında 30/9/1960 tarihli ve 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Resmi Gazete, 1960: 2274). Kanunda DPT’nin esas görevi, ülkenin bütün kaynaklarını ve imkanlarını tespit ederek, izlenecek hedeflerin ve politikaların belirlenmesinde hükümete yardımcı olmak, hükümet tarafından kabul edilen hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla, kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamak ve çeşitli bakanlıklar arasında ekonomik politika ile ilişkili faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak olarak belirtilmiştir. Bu tür faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, DPT bünyesinde iktisadi ve sosyal planlama daireleri ile koordinasyon dairesi oluşturulmuştur (Geray, 1960: 225). DPT, 2011 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 2011 yılında DPT lağvedilerek, yerine Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur. Kalkınma Bakanlığı ise 2018 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.

Türkiye’de 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiş ve 2018 yılı seçimleri ile yeni hükümet sistemine geçilmiştir. Kurulan yeni sistemin bölgesel kalkınma politikalarının yapılması ve uygulanmasına yönelik kurumsal yapı üzerinde

yansımaları olmuştur. Yeni sistemde kalkınma ve bölgesel kalkınma politikaları hususunda Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İl Özel İdareleri, İller Bankası (İLBANK), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (TKYB) ve T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gibi kurumlara çeşitli yetki ve görevler verilmiştir.

Yeni sistem döneminde yapılmış olan On birinci Kalkınma Planı'nda (2019-2023) belirtildiği üzere, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütmenin etkili ve hızlı yapısı ile gerçekleştirilecek olan en üst seviyede politikalar belirlenmiştir. Nitekim On Birinci Kalkınma Planı'nda da belirlenecek politikaların idareler tarafından etkin şekilde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) ve Hazine ve Maliye Bakanlığı koordinasyonunda, plan kapsamındaki gelişmelerin izlenilmesinin ve değerlendirilmesinin, etkin mekanizma aracılığı ile hayata geçirileceği ve bu çerçevede bir rapor halinde her yıl Cumhurbaşkanı'na sunulacağı kalkınma planında belirtilmiştir (SBB, 2019: 3).

Bu kapsamda çalışmada, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı olarak SBB, Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İl Özel İdareleri, İller Bankası (İLBANK), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (TKYB) ve T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) incelenecektir.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB): Türkiye'de 24/7/2018 tarihli ve 13 sayılı “Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile SBB kurulmuştur. Kararnamede SBB'nin görevleri, teşkilatı ve yetkilerine dair usul ve esaslar belirtilmiştir. Başkanlığın kalkınma bakımından bir sıra görev ve yetkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018):

- Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmiş temel ilke, amaç ve hedefler doğrultusunda kalkınma planının, Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki Politika Kurullarının ve ilgili kamu idarelerinin görüşlerinin alınmasıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı ile birlikte hazırlanması ve makro dengelerinin oluşturulması, uygulanmasının izlenmesi, değerlendirilmesi ve gerekli olduğu takdirde değişikliğin yapılması veya teklif verilmesi,

- Kamu idarelerinin stratejik planlarının, kalkınma planında ve orta vadeli

programda belirlenmiş amaçlara ve hedeflere uygun bir şekilde hazırlanmasının sağlanması, uygulanmasının izlenilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi,

- İktisadi ve sosyal alanlarda konjonktürel gelişmelerin izlenilmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması,

- Hazine ve Maliye Bakanlığı ile birlikte, kalkınma planında belirlenmiş hedefler esasında bütçenin, maliye politikaları ile uyumlu şekilde uygulanmasının sağlanması ve uygulanmasına dair bütçe işlemlerinin yapılmasının sağlanması,

- Hazine ve Maliye Bakanlığı ile birlikte kalkınma planı kapsamında, belirlenmiş öncelikler esasında yıllık kamu yatırım programının hazırlanması,

- Kalkınma planında ve Cumhurbaşkanlığı yıllık programında belirlenmiş temel ilke, amaç, politika ve hedefler doğrultusunda ilgili mevzuata uygun şekilde devlet yardımlarının hazırlanmasının sağlanması, uygulanmasının yönlendirilmesi, izlenilmesi ve değerlendirilmesi.

Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı: Türkiye’de, 09.07.2018 tarih 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) esasında, Maliye Bakanlığı’nın ismi değişerek, Hazine ve Maliye Bakanlığı olmuştur (KHK, 2018: 2). Bakanlığın temel misyonu “Sürdürülebilir ekonomik büyümenin, istikrarın, adaletli gelir dağılımının ve toplumsal refahın artırılmasına yönelik politika oluşturmak, uygulamak ve sonuçlarını takip etmek” şeklindedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).

Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın bir sıra yetki ve görevleri şu şekildedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018a):

- Maliye ve ekonomi politikalarının hazırlanmasında yardımcı olması ve bu tür politikaları uygulaması,

- “Hazine işlemleri, kamu finansmanı, kamu sermayeli kuruluş ve işletmeler ve devlet iştirakleri, ikili ve çok tarflı dış ekonomik ilişkiler, uluslararası ve bölgesel ekonomik ve mali kuruluşlarla ilişkiler, yabancı ülke ve kuruluşlardan borç ve hibe alınması ve verilmesi ile ilgili işlemleri yapmak”,

- Türkiye’nin finansman politikaları kapsamında sermaye akımlarına dair düzenlemelerin ve işlemlerin yapılması,

- Bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşlarının, ekonomi politikaları ile ilişkili faaliyetlerine katılımın sağlanması,

- Uluslararası kuruluşlar ile iletişimde olmakla, geleceğe dönük stratejilerin geliştirilmesi için çalışmaların yapılması, toplum için perspektifli politika önerilerinin katılımcı yaklaşımla belirlenmesi ile özel kesim için belirsizlikleri gideren genel yönlendirme görevinin gerçekleştirilmesi.

Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: Türkiye’de 2018 yılında, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın ismi değişerek, 09.07.2018 tarih 703 sayılı KHK esasında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmuştur (KHK, 2018). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın bir sıra görev ve yetkileri şu şekildedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018a):

- Sanayi politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi için çalışmaların yapılması, sanayi ürünlerine dair teknik ve idari düzenlemelerin hazırlanması, uygulanmasının sağlanması, sanayi işletmelerinin sicilinin tutulması, sanayi istatistiklerinin ve analizlerinin üretilmesi,

- Verimlilik esaslarına uygun bir şekilde ekonominin gelişmesi için verimlilik politikalarının ve stratejilerinin hazırlanması amacıyla çalışmaların yapılması, sanayi işletmelerinin verimliliğinin yükseltilmesi, geliştirilmesi ve temiz üretim projelerinin desteklenmesi,

- “Ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve milli güvenlik hedefleri doğrultusunda bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikalarının belirlenmesi çalışmalarını yapmak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, belirlenen politikaların uygulanmasını sağlamak, sanayiye yönelik araştırma, geliştirme ve yenilikçilik program ve projelerini, bu kapsamda yapılacak faaliyet ve yatırımları desteklemek, teşvik tedbirleri almak ve uygulamak, bu konularda düzenleme ve denetlemeler yapmak”,

- Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmiş amaçların esasında makroekonomik, iktisadi ve sosyal olmakla sektörel ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel seviyede analizlerin ve çalışmaların gerçekleştirilmesi,

- Kalkınma ajanslarının koordinasyonunun sağlanması, ilgili konuda iş ve işlemlerin yürütülmesi.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın hizmet birimlerinden biri de Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü’dür. Müdürlüğün kalkınma bakımından bazı görev ve yetkileri şu şekildedir: Bölge, il ve ilçe düzeyinde araştırmaların ve planlama

alışmalarının yapması/yaptırması; kalkınma ajanslarının genel koordinasyonunun sağlanması, ilgili konuda iş ve işlemlerin yürütülmesi; yerel istihdam ve girişimciliğin geliştirilmesi kapsamında esnaf ve sanatkarların, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin, kırsal kesimin sorunları doğrultusunda politikaların geliştirilmesi için çalışmaların yapılması, kurumsal ve hukuki düzenlemeler yönünde görüş verilmesi ve uygulamanın yönlendirilmesi, Kalkınmada ncelikli Yöreler (KÖY) ve onların ihtiyaçlarının tespit edilmesi, KÖY’lerin özelliklerinin göz önünde tutulmasıyla daha hızlı şekilde gelişmenin sağlanması için gereken çalışmaların yapılması, bölgesel kalkınma projeleriyle ilgili koordinasyonun sağlanması, görev alanı dahilindeki konularda görüş verilmesi, uluslararası kuruluşlar ile müzakere ve temaslarda iştirak edilmesi; bölgesel kalkınmanın hızlandırılması için ilgili kurumların ve kuruluşların faaliyetlerinin bir bütünlük ve uyum içerisinde gerçekleştirilmesinin sağlanması gibi görev ve yetkileri vardır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018a).

İl zel İdareleri: Türkiye’de 22/2/2005 tarihli ve 5302 sayılı “*İl zel İdaresi Kanunu*” kapsamında belirtildiği üzere il özel idaresi, ilin kurulmasına yönelik kanuna esasen kurulmaktadır. İlin kaldırılmasıyla birlikte, il özel idaresinin tüzel kişiliği sona ermektedir.² İl zel idaresinin görevleri, faaliyet gösterdiği ilin sınırlarını kapsamaktadır. Türkiye’de, mahalli müşterek özellikte olması şartıyla, il özel idareleri’nin bazı görev ve sorumlulukları şu şekildedir (İl zel İdaresi Kanunu, 2005):

- Gençlik, sağlık, spor, sanayi, tarım ve ticaret alanlarında ihtiyaçların karşılanmasına dair hizmetlerin gerçekleştirilmesi,

- İl sınırı belediye sınırları olan büyükşehir belediyeleri hariç olmakla ilin vre düzeni planı, bayındırlık ve iskân, toprakların korunması, erozyonun karşısının alınması, turizm, sanat, kültür alanlarında ve yoksul ahaliye mikro kredilerin verilmesi, sosyal hizmet ve yardımların verilmesi, yetiştirme yurtları ve ocuk yurtları alanlarında ihtiyaçların karşılanmasına dair hizmetlerin gerçekleştirilmesi,

- İl sınırları içerisinde, ilk ve orta ğretim kurumlarına arsa temin edilmesi, binalarının yapılması, bakım ve onarım çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve diğer

² Türkiye’de 12.11.2012 tarihli ve 6360 sayılı “*On  İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*”a esasen, büyükşehir belediyelerinin kurulduğu illerde il özel idarelerinin tüzel kişiliği kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 2012).

ihtiyaçlarının karşılanmasına dair hizmetlerin gerçekleştirilmesi,

- Altyapıya, çevreye, acil yardım ve kurtarmaya, orman köylerinin desteklenmesine, ağaçlandırmaya, park ve bahçe tesislerine dair hizmetlerin gerçekleştirilmesi (belediye sınırları dışında),

- “İl özel idaresi; il sınırları içinde mabetler, kültür ve tabiat varlıkları, tarihî doku ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekanlar ile cem evlerinin yapım, bakım ve onarımını yapabilir”.

Vali, il genel meclisi ve il encümeni, il özel idaresinin organını oluşturmaktadır. Vali, il özel idaresinin tüzel kişiliğinin temsilcisi ve başı olmaktadır. Valinin ilgili bir sıra görev ve yetkileri şöyledir: İl özel idaresinin stratejik plana uygun bir şekilde yönetilmesi; idarenin kurumsal açıdan stratejilerinin oluşturulması ve bu stratejiler esasında bütçenin ve idarenin faaliyetlerinin hazırlanması, uygulanması, izlenilmesi ve değerlendirilmesi; idarenin ve ona bağlı kuruluş ve işletmelerin denetlenmesi; il halkının sağlıklı, mutlu ve huzur içerisinde yaşamasının temin edilmesi; yoksul ve muhtaç kesim için bütçeden ayrılan ödeneğin kullanılması gibi görev ve yetkileri vardır (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005).

İller Bankası (İLBANK): İLBANK, özel bütçeli Anonim Şirket statüsüne sahip yatırım ve kalkınma bankasıdır. İLBANK, tüzel kişiliğe sahip ve özel hukukun hükümlerine tabi bankadır. Yerel yönetimlerin kentsel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, onlara uluslararası standartlara uygun projelerin üretilmesi ve geliştirilmesi, yerel yönetimlere kredi sağlanması, danışmanlık hizmetlerinin verilmesi ve teknik desteğin sağlanmasıyla sürdürülebilir şehirleşmeye katkıda bulunulması, İLBANK’ın temel misyonunu oluşturmaktadır. İLBANK’ın temel vizyonu ise “Modern kentlerin geliştirilmesi sürecine öncülük eden, hizmet kalitesi kanıtlanmış uluslararası bir kalkınma ve yatırım bankası olmaktır” (İLBANK, 2023).

Belediye ve il özel idarelerinin, finansman ihtiyaçlarının karşılanması, mahalli müşterek hizmetlerle ilgili projelerin geliştirilmesi, danışmanlık ve denetim hizmetlerinin verilmesi, merkezi hükümet tarafından mahalli idarelere kaynak transferine aracı olunması, her tür kalkınma ve yatırım bankacılığı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gibi özellikler, İLBANK’ın temel amacını oluşturmaktadır. İLBANK’ın bir sıra faaliyet konuları şu şekildedir (İLBANK, 2023):

- Yerel yönetimlere finansman temin edilmesi, proje geliştirilmesi ve proje

yürütülmesi, danışmanlık ve teknik hizmetlerin verilmesi, genel bütçeden ayrılmış payın dağıtımının yapılması,

- Bankaya kaynak temin edilmesi amacıyla, kar amaçlı gayrimenkul yatırım projeleriyle uygulamaların yapılması veya yaptırılması,

- Yurtiçinde ve yurtdışındaki finansman kurumlarıyla işbirliğinin yapılması, yurtiçi ve yurtdışındaki finansman kuruluşlarıyla para ve sermaye piyasasından ve her tür fondan kaynak sağlanması,

- Bankanın kendi kaynaklarının dışında finansman temin edilmesi ve kanuna aykırı olmamak şartıyla, çalışma alanı çerçevesinde yurtdışında projelendirme ve danışmanlık hizmetlerinin vermesi,

- Projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla sağlanan finansmanın kullanımına aracı olması,

- Ortak idarelere yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmalarında bulunması.

Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (TKYB): TKYB, 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) A.Ş adı altında kurulmuştur. Bankanın adı 1988 yılında “Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş” olarak değiştirilmiştir. 1990 yılında, banka tarafından KÖY’lere yönelik programlar üstlenilmiştir. Banka, 2008 yılında toptan bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. Banka, 2018 yılında “Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası” şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. 2019 yılında “Türkiye Kalkınma Fonu” kurulmuştur. 2020 yılında Türkiye Kalkınma Fonu’nun bünyesindeki “Teknoloji ve İnovasyon Fonu” ile “Bölgesel Kalkınma Fonu” resmen faaliyete başlamıştır (TKYB, 2023).

TKYB’nin esas amacı, “Türkiye’nin kalkınması ve sürdürülebilir büyümesi için; bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik yatırımları ve teknolojik gelişmeye katkı sağlayacak projeleri desteklemek, girişim sermayesinin gelişmesine katkıda bulunmak, fon kurmak, katılmak ve yönetmek, kredi vermek, iştirak etmek, proje finansmanı yapmak, kar ortaklığı veya kiralama esaslı kredi işlemleri yapmak, yurtiçi, yurtdışı ve uluslararası ortak yatırımları finanse etmek ve danışmanlık hizmetleri de dâhil kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmektir” (TKYB Esas Sözleşmesi, 2023).

Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Anonim Şirketi Esas Sözleşmesi

kapsamında belirtilen, TKYB'nin bir sıra faaliyet konuları ise şöyledir (TKYB Esas Sözleşmesi, 2023).

- TKYB krediler açabilir, kredi işlemleri ve proje finansmanı gerçekleştirebilir, ilgili mevzuat kapsamında yurtiçi ve yurtdışında ortaklıkta iştirak edebilir veya yeni ortaklık kurabilir/ortaklıktan çıkabilir, girişim sermayesi faaliyetleri gerçekleştirebilir, konsolidasyon, rehabilitasyon ve bonifikasyon gerçekleştirebilir,
- Gereken izinlerin alınması şartıyla, Sermaye Piyasası Mevzuatında belirtilmiş yatırım hizmet ve faaliyetlerinde bulunabilir,
- Yurtiçi ve yurtdışındaki finansman kurumları ile iş birliği gerçekleştirebilir ve bu kurumların da katıldıkları ulusal ve uluslararası düzeydeki kuruluşlara üye olabilir,
- Cumhurbaşkanı Kararnamesi veya kanun ile kalkınma planına, programına ve stratejik planlara kaynak tahsis edilmesinde görevlendirilebilir,
- Proje geliştirilmesi, araştırma ve eğitim çalışmaları yapma veya yaptırabilir, idari ve teknik destekler gösterebilir ve danışmanlık hizmetleri verebilir,
- Yurtdışı fonu ve ona bağlı alt fonlar kurabilir ve yönetebilir, yurtiçi ve yurtdışındaki kurulmuş fonlara katılabilir.

T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB): KOSGEB, 1990 yılında 3624 sayılı “Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun” ile kurulmuştur (Resmi Gazete, 1990). KOSGEB, 2009 yılına kadar, imalat sanayisi KOBİ'lerine destek ve hizmetler sağlamaktaydı. Türkiye’de imalat sanayisi dışındaki sektörlerin de potansiyellerinin artması ve diğer sektör KOBİ'leri tarafından yapılan talepler doğrultusunda, KOSGEB’in bütün KOBİ'lere destek sağlayacak şekilde genişletilmesinin gerekliliği gündeme gelmiştir (KOSGEB, 2023).

5 Mayıs 2009 tarihinde 5891 sayılı “Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, 5891 sayılı kanunla KOSGEB, Türkiye’de bütün KOBİ'lerden sorumlu ulusal kuruluş olmuştur (Resmi Gazete, 2009).

KOBİ'lerin daha güçlü hale getirilmesi ve ekonominin gelişmesi, KOSGEB'in

temel vizyonunu oluşturmaktadır. Etkin hizmetlerin ve desteklerin sunulması ile KOBİ'lerin ve girişimcilerin yenilikçi, rekabetçi ve teknolojik yapıya ulaşmalarını sağlayarak onların ekonomik ve sosyal kalkınmadaki rollerinin artırılması ise KOSGEB'in temel misyonunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda KOSGEB, faaliyetlerini dürüstlük, güvenilirlik, erişilebilirlik, tarafsızlık, hesap verebilirlik, hedef kitle odaklılık, şeffaflık, saygınlık, yenilikçilik ve işbirliğine açıklık gibi değerler doğrultusunda gerçekleştirmektedir (KOSGEB, 2023).

15/7/2018 tarihli ve 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 224. maddesine esasen, "Ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur". Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ilgili kuruluş olan KOSGEB, özel bütçeye sahip ve tüzel kişiliği haiz kamu kuruluşudur. KOSGEB, işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

KOSGEB'in önemli bazı görevleri şu şekildedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b):

- İşletmelerin ve girişimcilerin gelişmesinin sağlanması amacıyla ilgili birimlerin kurulmasının ve desteklenmesinin sağlanması,
- İşletmelerin, kamu ve özel araştırma kurumları ile üniversitelerdeki teknoloji ve bilim altyapısından yararlanmasının sağlanması, üniversiteler ile sanayi iş birliğinin güçlendirilmesi,
- Teknolojik seviyenin yükseltilmesi amacıyla teknolojik bilgilere erişilmesi, yenilerinin üretilmesi ve bu tür bilgilerin yaygınlaştırılması,
- Modern teknolojiye özgü bilginin, işletmelerin kullanımına sunulacağı teknoloji merkezlerini kurması ve kurdurması,
- İşletmeler açısından bir sıra önemli konularda kapsamlı teknik yardımın sağlandığı, destek program ve projelerinin gerçekleştirildiği ihtisas merkezlerini kurması ve kurdurması,
- İşletmeler tarafından uluslararası seviyede mal üretilmesinin sağlanması ve

onların modern düzeye gelmeleri için gerekli yardımların gerçekleştirilmesi, sanayinin rehabilitasyonu için gereken düzenlemelerin yürütülmesi ve aktif danışmanlık hizmetlerinin verilmesi amacıyla Danışmanlık Merkezleri'nin tesis edilmesi ve bu işletmelerin birlikte kullanımına yönelik olarak laboratuvar ve atelyeleri kurması ve kurdurması,

- Yatırım, yönetim, üretim ve planlama gibi konularda işletmelerin, bilgi ve beceri bakımından güçlenmelerinin ve gelişmelerinin sağlanması,

- Pazarlama bakımından işletmelerin sorunlarının çözülmesi, onların hem yurtiçindeki hem de yurtdışındaki pazarlarda rekabet edebilmelerinin sağlanması ve bu bakımdan en çok verimi sağlayacak şekilde danışmanlık hizmetlerinin teşkil edilmesi,

- Girişimcilik ortamının ve girişimcilik kültürünün genişletilmesi ve gelişmesi amacıyla gereken tedbirlerin alınması ve bu çerçevede desteklerin sağlanması,

- İşletmeler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi, yerli veya yabancı sermayenin katkıları ile hayata geçirilecek ortak yatırımların oluşturulmasının ve yaygınlaştırılmasının desteklenmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi üzere gereken tedbirlerin alınması ve desteklerin verilmesi,

- “Kalkınma plan ve programları doğrultusunda girişimcilere ve işletmelere ön kuluçka, kuluçka ve kuluçka sonrası süreçlerde; iş geliştirme, mali kaynaklara erişim, yönetim, danışmanlık, önderlik, ofis ve ağılara katılım ve benzeri hizmetlerin sağlanması amacıyla iş geliştirme merkezlerini kurdurmak veya kurulmasına destek sağlamak”.

Türkiye’de kalkınma ve bölgesel kalkınma bakımından daha başka kurumların faaliyetlerinden de söz etmek mümkündür. Ancak bu hususta esas yetkili ve görevli kurumların Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın, İl Özel İdareleri, İLBANK, TKYB ve KOSGEB olduğu söylenebilir.

2.3. Bölgesel Kalkınma Politikaları

Dünyanın bütün ülkelerinde farklı ölçülerde olmakla, mutlaka gelişmişlik bakımından bölgesel dengesizlikler yaşanmaktadır. Türkiye’de bölgeler arasında gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasında, coğrafi ve tarihsel nedenleri söylemek

mümkündür. Genel olarak, Türkiye’de iklim, yükseklik, bitki örtüsü ve saire gibi coğrafi etmenlerin bölgeler arasında dağılımı incelendiği zaman, diğer bölgelere nazaran Doğu Anadolu’nun daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Şöyle ki, Batı Anadolu ile Doğu Anadolu’nun coğrafi koşulları karşılaştırıldığında, bu bölgedeki coğrafi koşullar, Doğu Anadolu’nun ekonomik kalkınmasını engelleyen başlıca olumsuz etmenlerden olmaktadır. Tarihsel nedenler bakımından ise Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesi ile Anadolu’nun her tarafında derece derece geri kalmışlık kendini göstermiştir. 16. yüzyılda çok geniş alana yayılan Osmanlı İmparatorluğu önemli coğrafi farklara sahip olsa da, bölgeleri arasında önemli gelişmişlik farklılığı olmamıştır. 19. yüzyıl sonunda ise Batıya açılma sonucunda, İmparatorluğun mevcut el sanatlarına dayalı olan ekonomik faaliyetlerinin gerilemesi ve yıkılması ile Osmanlı’da ortaya çıkmış bölgelerarası gelişmişlik farklarının oluşması başlamıştır. Bu bağlamda, geleneksel ekonomik faaliyetlerin gerilemesi, İmparatorluğun kentleri arasında var olan hiyerarşinin de bozulmasına sebep olmuştur. Limanlar başta olmakla, Batı Anadolu’daki kentler, Batı Avrupa’nın endüstrileşmiş kentleri ile daha sıkı ilişkiler içerisine girerek, ön plana çıkmışlardır. Nitekim, Batı Avrupa ile ticari ilişkiler içerisine giren Batı Anadolu kentleri yeni koşullara uyum göstermekle dışa bağımlı bir canlanma yaşarken, Doğu Anadolu’daki kentler bu ilişkilerden, coğrafi konumları, yüzey şekilleri ve geri tarımsal yapıları sebebiyle yararlanamamışlardır (Dinler, 2012: 163-169). Aynı zamanda, Türkiye’de Cumhuriyet sonrası dönemde, ulus devlet inşası ve ülkenin bütünlüğünün pekiştirilmesi en temel öncelik olduğundan, ülke bölgelerine yönelik olarak kalıcı ve uzun erimli politikalar geliştirilememiştir. Bu bağlamda, daha fazla ulusal ekonomik politikalara ve ülkenin acil önceliklerine odaklanılmıştır. Bu sebeple de bölgesel dengesizlik konuları nispeten geri planda kalmıştır. Ancak yine de kuruluş yıllarındaki sanayileşme projeleri ve planlı kalkınma denemeleri, bölgesel dengesizliklere önem veren duyarlılıkla yürütülmeye çalışılmıştır (Karakılçık, 2021: 213). İncelendiği üzere, bu tür etmenlerin, Türkiye’de tarihi süreç içerisinde bölgeler arasında gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenebilir.

Yukarıda değinilen temel sorunlara ve ihtiyaçlara dayalı olarak Türkiye’de geliştirilen bölgesel kalkınma politikalarını Devletçilik dönemi (1923-1950), Liberal dönem (1950-1960) ve 1960 yılından günümüze kadar devam eden Planlı dönem olarak belirtmek mümkündür (Dinler, 2012: 176). Bununla birlikte bu süreçler genel

olarak “Plansız Dönem” ve “Planlı Dönem” olarak iki dönemde incelenmektedir.

2.3.1. Plansız Dönem

Türkiye’de bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması amacıyla geliştirilen politikaların ve uygulamaların tarihi, Osmanlı’nın son dönemlerine kadar uzanmaktadır (Karakılçık, 2021: 226). 17 Şubat 1923 yılında gerçekleştirilmiş “İzmir İktisat Kongresi” ise ekonomik gelişmenin sağlanması için hayata geçirilen ilk adım olmuştur.

Bölgeler arasında mevcut olan dengesizlikleri ve gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla, önleyici ilk hukuki düzenleme, 13 Ekim 1923 tarihinde, Ankara’nın başkent ilan edilmesiyle ilgili karar olmuştur (Efe ve Akgül, 2011: 150). “Bu karar bir başkenti ülkenin büyük şehirlerinden küçük iç şehirlere taşımasının dünyadaki ilk örneğidir. Ve birçok ülke tarafından daha sonra taklit edilen bir örnek olmuştur” (Tekeli, 2008: 54).

Türkiye Cumhuriyeti’nde sınai gelişmenin sağlanması amacıyla, 1925 yılında Sanayi Maadin Bankası kurulmuş ve 1927 yılında Sanayi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Özellikle, 1930’lu yıllardan sonra ise çok sayıda iktisadi işletme devlet eliyle kurulmaya başlanmıştır (Sakal ve Demirhan, 2014: 191). 1929 yılında dünyada başlayan ekonomik buhran, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin de etkilenmesine sebep olmuştur. Buhranlı dönemin üstesinden gelebilmek ve geleceğe hazırlanmak amacıyla, devlet tarafından coğrafi özelliklerin de ele alındığı yatırımlar devreye sokulmuştur. Bu bağlamda, istihdam ve üretimin sağlanmasına çalışılmıştır (Doğan, 2013: 216).

Türkiye’de, sanayinin gelişmesi amacıyla 1934 yılında “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulanmaya konulmuştur. Daha sonra 1939 yılında “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulanmaya konulsa da İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla meydana gelen olumsuz koşullar planın uygulanmasını mümkün hale getirmiştir.

1937 yılında Atatürk’ün, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışında belirtmiş olduğu Van gölü etrafında üniversitenin açılması konusundaki isteği, Doğu Anadolu’nun kalkınması amacıyla önemli tasarı olmuştur. Bu isteğe yönelik, 1957 yılında Erzurum’da ve 1982 yılında Van’da üniversite kurulmuştur (Gündüz, 2006: 187).

1950’li yılların sonunda, Türkiye’de bölgesel kalkınma ile yeni gelişmeler

yaşanmıştır. Bu bağlamda, yaşanan önemli kurumsal gelişmelerden biri de 1958 yılına gelindiğinde İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulmasıdır. Kurulduğu yıllardan itibaren Bakanlık tarafından bir sıra bölgesel planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1960 yılında ise yeni bir kurumsal gelişme olarak DPT kurulmuştur. DPT'nin de kurulmasıyla, kalkınma planları hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu sebeple, 1960'lı yıllardan sonra Plansız Dönem sona ermiş ve Planlı Döneme geçilmiştir.

2.3.2. Planlı Dönem

Türkiye'de Planlı Dönem kapsamında, günümüze kadar on bir kalkınma planı uygulanmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla farklı dönemlerde çeşitli bölgesel kalkınma projeleri uygulanmıştır.

2.3.2.1. Kalkınma Planları

Türkiye'de ilk defa 1963-1967 yıllarında “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” uygulanmaya başlanmıştır. 1968-1972 yıllarında “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1973-1977 yıllarında “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1979-1983 yıllarında “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1985-1989 yıllarında “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1990-1994 yıllarında “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1996-2000 yıllarında “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 2001-2005 yıllarına “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 2007-2013 yıllarında “Dokuzuncu Kalkınma Planı”, 2014-2018 yıllarında “Onuncu Kalkınma Planı” uygulanmıştır. Günümüzde, 2019-2023 yıllarında ise “On Birinci Kalkınma Planı” uygulanmaktadır. Halihazırda “On İkinci Kalkınma Planı” hazırlanmaktadır. Söz konusu planlarda bölgesel kalkınma meselesi, çeşitli biçimlerde ele alınmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, “Bölge Planlaması ve Kalkınması” başlığı altında “Ana İlkeler ve Metot”, “Mevcut Durum”, “Teşkilat, Meseleler ve Tedbirler” belirtilmiştir. Planda “Ana İlkeler ve Metot” şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 1963: 471):

- Kalkınma amacıyla gerçekleştirilen Milli Plan çalışmaları, temelinde çeşitli kesimlere ve çalışma kollarına bağlı olmaktadır,

- Mevcut çalışmalara dayanarak, hayata geçirilecek uygulamanın bölgelere göre dağılışı bakımından gerçekleştirilecek incelemelere esasen tamamlanması gerekmektedir,

- Konunun bölgeler bakımından, ele alınacak unsurlara esasen tamamlanması çok amaçlı bir bölge planlamasıyla mümkün olmaktadır,

- Mevcut plan, kalkınmanın bölgelerarası dengesizlikleri önleyici yönde olması bakımından; şehirleşmeyi ve nüfus sorunlarının çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynaklara sahip bölgelerin düzenli şekilde gelişmesini sağlayacaktır.

Planda, bölge politikasının hedefleri şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 1963: 471):

- Nüfusun, kaynaklar ve ekonomik çalışmalara esasen orantılı bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak daha dengeli gelir dağılımını sağlamak amacıyla yatırımların gerçekleştirilmesinde ve yatırımların coğrafi dağılımında bölgelerarası dengeli kalkınmanın temellerinin göz önünde bulundurulması,

- Kaynakların, öncelikli ve geniş bir ölçüde aktarılması yoluyla, en yüksek ekonomik ve sosyal üretkenliğin sağlanabileceği büyüme noktalarında genel verimliliğin yükseltilmesi,

- Bölgeler arasında mevcut olan dengesizliklerin giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı bir şekilde kalkınmasının sağlanması.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer bölgelere nazaran geri kalmış bölgelerin kalkınması amacıyla, sağlık hizmetleri ile az gelişmiş yörelerde personel ücretlerinin arttırılması gibi bir sıra tedbirlere daha fazla ağırlık verilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yatırımlar gerçekleştirecek özel teşebbüslere ise %50 oranında vergi indirim tanınmıştır (Gündüz, 2006: 115). Planda, potansiyel gelişme bölgelerine, geri kalmış bölgelere ve büyükşehir bölgelerine (metropolitan bölge) vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, planda belirtildiği üzere, "Bölgelerde yapılan çalışmalara, geri kalmış bir bölge olarak büyük bir öncelik ele alınan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da başlanmıştır". Antalya Bölgesi, potansiyel gelişme bölgesi olarak belirtilmiştir. Doğu Marmara Bölgesi Planlaması çalışmalarında, öncelikli olarak İstanbul büyükşehir bölgesinin hem iktisadi hem de sosyal bakımdan meselelerine çözüm yollarının bulunulması, aynı zamanda yeni gelişme merkezlerinin tespit edilmesi sonucunda, aşırı şehirleşme ve merkezleşme yükünün hafifletilmesi amaçlanmıştır. Zonguldak ise büyük sanayi tasarısının hayata geçirildiği bölge olarak ele alınmıştır (DPT, 1963: 473-476).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve

Yerleşme Sorunu” başlığı altında, ülkede bölgelerarası dengeli bir gelişmeyi sağlayacak politika ve ilkeler belirtilmiştir. Bu çerçevede politikalar: Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme başlıkları altında incelenmiştir. Bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla, “Bölge Planlaması” bölümünde temel ilkelere ve duruma yer verilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da bölgesel planlama, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile benzer nitelikte ele alınmıştır. Bu bağlamda, politika ve ilkeler benzer şekilde ele alınmıştır. Bölge planlamasına dair çalışmaların, milli plan çalışmalarını tamamlayıcı nitelikte olması, milli plan uygulamasına yardımcı olması ve milli planın politika ve ilkelerine uygun çalışmaların olması gerektiği tekrar vurgulanmıştır (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 1993: 92). Planda, bölgesel gelişmenin kamu sektörü hizmet yatırımlarının, bu hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamayan kitlelerin mevcut olduğu bölgelere yöneleceği belirtilmiştir. Bu kapsamda yatırımların, geri kalmış bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında önemli rol oynayacağı vurgulanmıştır. Aynı zamanda, yüksek gelişme ve büyüme potansiyeline sahip merkezlerin desteklenmesi ve az gelişmiş bölgelerde stratejik şehirleşme merkezlerinin tespit edilerek altyapı yatırımlarının yoğunlaştırılması belirtilmiştir. Planda bu bölgelerde, sanayileşme potansiyelinin desteklenmesi, kendiliğinden gelişme gücüne sahip olan ve çevresine de olumlu etkiler gösterecek gelişme noktalarının oluşturulması vurgulanmıştır (Sakal ve Demirhan, 2014: 192). Plan sürecinde uygulanacak bir sıra politikalar şu şekildedir (DPT, 1967: 271-272):

- Bölge planlama çalışmalarının, milli plan çalışmalarını tamamlayıcı, milli planın uygulanmasına destek sağlayıcı, milli planın politika ve ilkelerine bağlı özellikte olması,
- Çalışmaların gerçekleştireceği bölgelerin kaynak durumunun tespit edilmesi, kamu ve özel kuruluşların iş birliğinde bu kaynakların gelişme yönlerinin belirlenmesi, farklı proje ve faaliyetler arasında ilişkilerin tespit edilmesi ve öncelikli büyüme noktalarının tespit edilmesi,
- Bölge planlaması açısından önemli olan kamu ve özel kuruluşların iş birliği çalışmalarının her düzeyinde DPT’nin, merkez ve bölgede çalışmaları yönlendirici ve birleştirici görevi taşıması,
- Çalışmaların gerçekleştirileceği bölgelerin seçiminin yıllık programlar

esasinda yapılması, bölgelere dair gerekli bilgilerin ön hazırlıklar ile toplanması ve bölge planlamasında yer alacak ilgili kuruluşların yapması gereken çalışmaların nitelik, kapsam ve metodunun belirtilmesi sonrasında bölgede çalışmalara başlanması,

- Bölge planlaması çalışmalarında yer alacak ilgili kuruluşların, bu çalışmalar için gerekli olan tahsisatı yıllık bütçelerine koymaları ve çalışmalar için gerekli teknik personeli zamanında görevlendirmeleri.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölge fikri yerine “yöre” görüşü benimsenmiştir. Gelişmiş veya az gelişmiş bölgede bulunup bulunulmaması fark etmeden, geri kalmış bütün yörelerin geliştirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır (Dinler. 2012: 188). Planda, geri kalmış bölgelerin temelinde devlet yardımları olan teşvik politikaları ile kalkınmasının sağlanması amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikası uygulanmıştır (Sakal ve Demirhan, 2014: 193) KÖY uygulaması kapsamında, bir sıra ilke ve tedbirler ise şu şekildedir (DPT, 1973: 948-949):

- KÖY'lerin gelişme potansiyellerinin mevcut olduğu alanlarda uzun dönemli kalkınma amaçlarına yönlendirilmesi, milli bütünlük ilkesi doğrultusunda ekonomik ve sosyal gelişmelerinin sağlanması,

- KÖY'lerin, doğal ve beşeri kaynakları, şehrsel kademeleşmeyi, ulaşım ve haberleşme ağı düzeylerini içeren, ekonomik ve sosyal bakımdan bütünleşmenin amaçlandığı ve milli planın sektörel düzeyde dengelerinin saptırılmadığı yaklaşım içerisinde aşamalı programlara dayalı olarak ve birbirini tamamlayıcı özellikte olan tedbirler yoluyla kalkındırılması,

- Yöresel kalkınma çalışmalarının, milli plan çalışmalarını tamamlayan, milli planın uygulanmasına yardımcı olan ve milli planın ilke ve politikalarına uygun özellikte olmasının gözetilmesi,

- Milli planın politika ve tedbirlerinin, KÖY'lere özgü olan sorunların çözümüne yeterli olamaması durumlarında, milli planın ilkelerinin bütünlüğünü ve tutarlılığını bozmayan ve milli plan politikalarını tamamlayan özellikte olan ek politika ve tedbirlerin, yıllık programlar ile geliştirilmesi,

- Yöresel kalkınma çalışmaları bakımından, kamu kuruluşları ve özel teşebbüsler arasındaki sıkı ve düzenli iş birliği çalışmalarının, her aşamada

sağlanması bakımından merkezde ve yörelerde DPT'nin, çalışmaları yönlendirici ve birleştirici görevinin olması,

- Gerçekleştirilecek çalışmalarda DPT tarafından, esas olarak il planlaması tekniklerinin kullanılması ve ilgililer ile gerekli iş birliğinin sağlanması.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Bölgesel Gelişme Politikaları" başlığına yer verilmiştir. Bu başlık altında ise "Bölgesel Gelişme" ve "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" bölümlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, "Bölgesel Gelişme" bölümünde bahsedilen bir sıra politikalar şu şekildedir (DPT, 1979: 290-291):

- "Ekonominin bütünleşmesi, sektörler ve bölgelerarası bağların güçlenmesine, mal, hizmet ve insan akımlarının yoğunlaşmasına bağlı olduğundan, birbirlerine bağlı ve aralarında belirli toplumsal ve ekonomik iş bölümü olan yerleşme merkezleri sistemiyle, pazarlama düzeninin gerçekleşmesini içeren bir mekân örgütlenmesi amaçlanacaktır",

- Ülkede, bazı bölgelerin diğer bölgelere nazaran geri kalması sebebiyle ortaya çıkmış sorunların çözülmesi amacıyla bütün imkanların kullanılması ve planlama kararlarının mekanla bütünleştirilmesinin sağlanması,

- Özendirme ile ilgili önlemlerin, sanayinin bölgeler arasındaki dengesiz dağılımına çözüm olacak şekilde gerçekleştirilmesi,

- Ülkenin gelişmesindeki bütünlüğün de amaçlandığı, bu bölgesel çalışmaların bütün seviyelerinde çeşitli kamu ve özel kesim arasında iş birliğinin sağlanması, merkezde ve yörelerde DPT'nin bu çalışmaları yönlendirici ve birleştirici olması,

- Geri kalmış bölgelerin yerel sermayesinin, bu bölgelerin kalkınması için aktif rol alan yapıya kavuşturulması amacıyla gereken önlemlerin alınması.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Bölgesel Planlama" başlığı altında ilke ve politikalar şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 1984: 161-163):

- Ekonomik bakımdan gelişmekte olan ve belirli sektörlerle göre gelişme potansiyeline sahip bölgelerin gelişmesinin hızlandırılması ve kaynakların etkin kullanılması amacıyla bölge planlarının yapılması,

- Bölge düzeyinde gerçekleştirilecek planlama çalışmalarıyla, büyük projelerin bölgeye ve çevreye etkilerinin incelenmesi ve gerekli hizmetin ve altyapının önceden ele alınmasının gerçekleştirilmesi,

- DPT tarafından, yatırım ihtiyaçlarına dair yatırım programlanmasının yapılması,

- Fazla göç veren bölgelerde istihdam olanaklarının sağlanmasıyla, bölgelerarası nüfus hareketliliğinin önlenmesi,

- Ülke yerleşme düzeninin, bölgelerin gelişme potansiyelinin değerlendirilmesinin sağlanacağı şekilde yönlendirilmesi ve bu kapsamda bölgesel yerleşme kademelenmesinin geliştirilmesi,

- Bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması açısından zorunlu olan sanayinin yaygınlaştırılması politikasının, bölgeler açısından uygun sektörlerin gelişmesinin desteklenmesi şeklinde ele alınması ve bölgelere uygun sektörlerin teşvik edilmesi üzere gerekli ilke ve kıstasların belirlenmesi,

- Kamu hizmetlerinden geniş biçimde yararlanılmasının sağlanacağı uygulamaya gidilmesi ve hem niceliksel hem de niteliksel olarak dengeli kamu hizmeti dağılımının gerçekleştirilmesi,

- Tarımsal altyapının geliştirilmesinin, girdi kullanımının iyileştirilmesinin, tarımsal üretimin çeşitlendirilmesinin sağlanması ve kırsal kalkınma projelerinin daha hızlı bir şekilde bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla yönelik ele alınması,

- Tarımsal toprakları koruyan ve tarımın dışındaki amaçlara tahsis edilmesini düzenleyen tedbirlerin geliştirilmesi ve tarım toprakları kullanımının, şehirlerin gelişmesinin desteklendiği odakların seçiminde faktör olarak gözetilmesi, sanayi tesislerinin tarım için uygun alanlarda oluşturulmasında dikkatli davranılması,

- Altyapı ve sosyal hizmet alanlarında yatırımlar yapacak sanayi yatırımcısına, belirli ölçüde vergilendirme kolaylıklarının sağlanması,

- Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) için yer seçilmesinde, Bölgesel Gelişme Şemalarının esas alınması, OSB’lerde bulunacak sanayi sektörlerinin, bölgelerin özelliklerine ve potansiyellerine uygun olarak tanımlanması, gerektiği takdirde ihtisaslaşmış OSB’lerin gerçekleştirilmesi, gelişmekte olan bölgelerde bulunan OSB’lerde konut alanlarının ayrılmasının ve bu tür alanlarda lojman yapılmasının teşvik edilmesi.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında “Bölgesel ve Yöresel Gelişme” başlığına yer verilmiştir. Bu bağlamda, “Bölgesel Gelişme” ve “Kalkınmada Öncelikli

Yöreler” başlıklarına yer verilmiştir. “Bölgesel Gelişme” bakımından belirtilmiş bir sıra ilke ve politikalar şu şekildedir (DPT, 1989: 318):

- “Kalkınmanın bölgeler arasında dengeli olması, bölgesel gelişme çalışmalarının refahı yaygınlaştırıcı ve artırıcı yönde ele alınması temel ilkedir”,

- Bölgesel gelişme çalışmaları çerçevesinde alınan kararların uygulanması için gerekli ekonomik, sosyal, hukuki, idari, mali tedbirlerin ve mekanizmaların birbirleriyle ilişkili şekilde belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi,

- Bölgesel gelişme çalışmaları açısından önemli bilgilerin uluslararası standartlara uygun olarak toplanması ile envanter oluşturulması, gereken yapı ve potansiyel araştırmalarının sürdürülmesi ve bu kapsamda teşvik sisteminin geliştirilmesi,

- Yerleşmelerin kademelenmesinde dengenin sağlanması ve metropoliten alanlara doğru yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunun azaltılması, bölgeler arasındaki ve bölge içerisindeki göçlerin kontrol edilmesi için, metropol altı şehirlerin, orta büyüklükte merkezlerin, az gelişmiş bölgelerin merkez niteliğindeki şehirlerinin ve merkezi nitelikte kırsal yerleşim birimlerinin belirlenerek gelişmelerinin desteklenmesi ve bu doğrultuda gereken araçların oluşturulması,

- Metropoliten alan planlamasının gerçekleştirilmesi amacıyla, metropoliten alan idarelerinin kurulması ve onların teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinde mevcut eksikliklerin giderilmesi,

- Bölgeler arasında sanayinin dengeli şekilde dağılımının sağlanması ve gelişmesinin teşvik edilmesi amacıyla, OSB’lerin kurulmasına devam edilmesi,

- Yerleşme birimlerinin etki alanlarının belirlenmesinde, nüfus, karşılıklı mal, hizmet, haber akımlarının ve coğrafi konumlarının dikkate alınması, böylelikle bölge tanımlarının geliştirilmesiyle bölgesel gelişme çalışmalarının yürütülmesi,

- AB’nin bölgesel politikalarındaki gözetilen amaç ve uygulamaların, bölgesel kalkınma politikaları belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında dikkate alınması.

“Kalkınmada Öncelikli Yöreler” başlığı altında ise belirli hedeflere yer verilmiştir. Bu bağlamda Planda belirtildiği üzere “Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler

arasındaki gelişmişlik farkının zaman içerisinde azaltılması temel hedeftir. Söz konusu bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişme ve bütünleşmeyi sağlamak üzere gerekli politika ve planlama araçlarının uygulamaya aktarılması sağlanacaktır”. Ayrıca, kamu kaynaklarının tahsis edilmesinde, bölgelerin gelişme potansiyelinin dikkate alınması yoluyla, KÖY’lerin lehine olacak şekilde bir uygulamanın gerçekleştirilmesi, hedefler sırasında belirtilmiştir. Aynı zamanda planda, KÖY’lere yönelik ilke ve politikalara yer verilmiştir (DPT, 1989: 318-319).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “Bölgesel Dengelerin Sağlanması” başlığına yer verilmiştir. Bu başlık altında ise “Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama” ve “Metropollere İlişkin Düzenlemeler” bölümlerine yer verilmiştir. “Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama” bölümünde bölgesel gelişme, fiziki planlama, kentleşme ve konut alanlarına dair mevcut durum açıklandıktan sonra bu alanlara ilişkin amaç, ilke, politikalar ile hukuki ve kurumsal düzenlemeler belirtilmiştir. Planda bölgesel gelişme bakımından yer alan bir sıra amaç, ilke ve politikalar şu şekildedir (DPT, 1995: 170-174).

- “Ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal yönleri ile bir bütün teşkil eden gelişmenin, ulusal birliği güçlendirecek nitelikte olması” esas amaç olduğu belirtilmiştir,

- Ülke kaynaklarının, en yüksek faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin en aşağı düzeye indirilmesi,

- KÖY’lerde yaşayan ahalinin refahının ülke ortalamasına yaklaştırılması,

- “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere, ülkenin görece olarak geri kalmış yöreleri için, kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projeleri hazırlanacaktır”,

- Bölgesel gelişme çalışmalarının ve fiziki planların, sürdürülebilir kalkınma anlayışı temelinde hazırlanması ve onların kademeli planlama yapısı içinde kalkınma planları ile uyum içerisinde olması,

- Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde olmak üzere KÖY’lerde, yerel kaynakların değerlendirilmesi, tarımın gelişmesi için projelerin hazırlanması, meyve-sebze ile katma değeri yüksek olan sınai bitkilerin yetiştirilmesi, bunların işlenmesi amacıyla kırsal sanayinin kurulması, kırsalda üretken istihdamın artırılması ve emek yoğun projelerin uygulanması,

- Kırsalda, modern ihtiyaçlara uygun olarak hizmet ve bilgi akımının kolay hale getirilmesi, girişimcilik ruhunun geliştirilmesi ve kooperatifçiliğın genişletilmesi amacıyla danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verilmesi,

- Modern yaşam koşullarını içeren kırsal ve kentsel mekân organizasyonunun ülkenin her tarafında oluşturulması ve kamu hizmetlerinin dengeli dağıtımı ile herkesin hizmetlerden yararlanması,

- Endüstriyel faaliyetler bakımından elverişli olmayan bölgelerin geliştirilmesi için bu bölgelerin karakteristik özelliklerine uygun olarak tarım, hayvancılık ve el sanatları gibi faaliyetlerin desteklenmesi,

- Büyükşehirlerden başlayarak, öncelikle ulaştırma ve haberleşme olmakla kentsel altyapının ve çevrenin dünya standartları düzeyine yükseltilmesi,

- Nüfus artışı nispeten yüksek olan bölgelerde aile planlaması çalışmalarına gidilmesi,

- KÖY’lerde gelişmeyi başlatacak ve istihdam olanakları yaratacak yatırımların zorunlu durumlarda devlet tarafından yapılması,

- Bölgesel gelişmenin hızlandırılması için tarım ürünlerinin bölgede işlenmesi, katma değeri yaratan tesislerin kurulması ve kırsal sanayilerin kurulması,

- Çok amaçlı bölgesel kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çalışma ve uygulamalarına terminine uygun şekilde hızlı şekilde devam edilmesi,

- Yerleşme ve gelişme alanlarının seçiminde doğal koşulların ve ekolojik dengenin ele alınması ve eko-sistemlerin, kültür ve tabiat varlıklarının korunduğı, sürdürülebilir kalkınmanın esas alındığı, yerel kaynakların harekete geçirildiğı bölgesel kalkınma yaklaşımının geliştirilmesi,

- KÖY’lerde özel sektör yatırımlarının özendirilmesi ve tesislerin verimli işletilmesinin sağlanması amacıyla gerçekleştirilecek devlet yardımlarının, potansiyele sahip bölgesel gelişme merkezlerinde yoğunlaştırılması,

- KÖY’lerde yapımı devam eden OSB’lerin hızlı şekilde bitirilmesi ve ihtisaslaşmalarının sağlanması,

- İhtisaslaşmış OSB’lerin kurulmasının hızlandırılması ve bu bölgelerde Ar-Ge

faaliyetlerini ve üniversite-sanayi iş birliğini geliştiren düzenlemelerin yapılması,

- KÖY'lerin dış pazarlara ihracat imkanlarının geliştirilmesi, bu kapsamda komşu pazarlara önceliğin tanınması, serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin geliştirilmesi,

- Kentlerin içinde ve çevrelerinde yeşil alanların korunması ve yeşil alan önerileri ile alanların ağaçlandırılmasının gerçekleştirilmesi.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları" başlığına yer verilmiştir. Bu başlık altında dünyada bölgesel gelişme eğilimleri ve politikaları, Türkiye'de bölgesel gelişme, bölge planlaması, KÖY'lerin geliştirilmesi ve kırsal kalkınmaya dair mevcut durum, amaç, ilke, politikalar, hukuki ve kurumsal düzenlemeler belirtilmiştir. "Dünyada Bölgesel Gelişme Eğilimleri ve Politikaları" bölümünde, küreselleşme süreci ile birlikte değişen koşullara bağlı olarak geleneksel bölge anlayışının değiştiği ve yeni bölge yaklaşımının olduğu belirtilmiştir. Planda belirtildiği üzere "Yeni dünya düzeninde, yerel dinamiklerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki önemi artmıştır". "Türkiye'de bölgesel gelişme" bölümünde ilk önce, mevcut durum değerlendirilmiş, daha sonra ise amaç, ilke ve politikalara yer verilmiştir. Genel olarak bir sıra amaç, ilke ve politikalar şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 2000a: 59-64):

- "Ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi temel amaçtır",

- "Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınacaktır",

- Türkiye'nin bölgesel gelişme politikalarının, AB politikaları ile uyumunun sağlanması için gereken çalışmaların hızlandırılması,

- Yerleşme Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması'nın güncel duruma getirilmesiyle, plan bölgelerinin oluşturulması,

- Bölgelerin özelliklerine, farklılıklarına, gelişmişlik düzeylerine ve temel sorunlarına ilişkin olarak potansiyellerinin tespit edilmesine yönelik olarak bölge

planlama çalışmalarına devam edilmesi,

- Potansiyele sahip geri kalmış yörelerde, mahalli idarelerin koordinatörlüğünde, kamu kurum ve kuruluşları ile Sivil Toplum Kuruluşları (STK) katılımıyla, küçük ölçekte yöresel projelerin oluşturulması ve yaygınlaştırılması,

- Yeni sanayi odakları oluşturulması ve sektörel uzmanlaşma sürecinin hızlandırılması amacıyla eğitim, danışmanlık, Ar-Ge, teknoloji destek, iş birliği, girişimcilik, kurumsallaşma, uzmanlaşma gibi faaliyetlerin hızlandırılmasını esas alan sinai destek faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve bu hizmetlerin sağlanacağı destek birimlerinin, kurumsal ve finansal bakımdan güçlendirilmesi,

- Orta ölçekli işletmelerin yaygınlaştırılması amacıyla Örnek Sanayi Siteleri uygulamasının başlatılması,

- Göçün, yüksek fonksiyonlu bölge merkezlerine yönlendirilmesi, bu merkezlerde altyapı yatırımlarına önceliğin verilmesi, kırsaldan gelen ve kent etrafında sağlıksız yapılarda yaşayan nüfusun işsizlik sorunun çözülmesi amacıyla Meslek Edindirme çalışmalarının hızlandırılması ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından konut finansman ihtiyaçlarının karşılanması,

- Yerel radyo ve televizyon tarafından nüfusun eğitimi yönünde programların yapılması ve yayınlanması,

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmakla, kadınların bilgi ve becerilerini yükselten kursların hızlandırılması,

- Metropollerin ihtiyaçları doğrultusunda, modern ve etkin yönetimin uygulanması ve İstanbul'un ticaretin, finansın, turizmin, kültürün ve sanatın ağırlıklı olduğu uluslararası metropol haline getirilmesi için çalışmaların devam ettirilmesi.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın temel vizyonu "istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" olarak belirtilmiştir (TBMM Kararı, 2006: 1).

Planda "Bölgesel Gelişmenin Sağlanması" bölümüne yer verilmiştir. Bu bağlamda, "Bölgesel gelişme politikaları, bir taraftan bölgelerin verimliliğini yükseltmek suretiyle ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkıyı artırırken, diğer taraftan da bölgeler ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıklarını

azaltma temel amacına hizmet edecektir”. “Bu kapsamda; merkezi düzeydeki politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesine, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulmasına, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılmasına ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilecektir”. Bu bölümde, bölgesel gelişme bakımından politikalar genel olarak şu başlıklar altında belirtilmiştir (TBMM Kararı, 2006: 91-94):

- “*Bölgesel Gelişme Politikasının Merkezi Düzeyde Etkinleştirilmesi*”: Planlama hiyerarşisinin ulusal, yerel ve bölgesel düzeydeki planlama standartlarının ve araçlarının belirlenmesi, planların birbirleriyle uyumunun sağlanması; bölgesel gelişme bakımından ulusal düzeyde eşgüdümün sağlanması; merkezi ve yerel kuruluşlar arasında yerel kalkınma ve bölgesel gelişme ile ilgili görevlerin, yetkilerin ve sorumlulukların tanımlanması, etkin denetim ve eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması; bölgesel gelişme planlarının esnek, katılımcı, dinamik ve uygulanabilir nitelikte hazırlanması, bütün bölgelerin gelişme planlarının ve stratejilerinin, kalkınma ajansları ile işbirliği içinde tamamlanması, yeterli finansmanla desteklenmesi; bölgelerde yatırım ortamının iyileştirilmesi, girişimciler için finansman imkanlarının artırılması ve çeşitlendirilmesi; bölgelerde öncü sektörlerin seçilmesi ve desteklenmesi,

- “*Yerel Dinamiklere ve İçsel Potansiyele Dayalı Gelişmenin Sağlanması*”: Yerel düzeyde uzmanlaşmanın destekleneceği şekilde beşeri kaynakların ve sosyal sermayenin, özellikle az gelişmiş bölgelerde geliştirilmesi; kamu kurum ve kuruluşlarının, özel sektörün, STK’ların, üniversitelerin işbirliği ile girişimciliğin geliştirilmesi yönünde özel eğitim programlarının desteklenmesi; yerel uzmanlaşma ve üniversite-sanayi işbirliğine esaslanan üretimin desteklenmesi için uygun olan bölgelerde sektörel OSB’leri uygulamasının yapılması; yöresel marka yaratılmasına yönelik, özgün tarihi ve doğal mirasların korunması ve geliştirilmesi ile ekonomik değere dönüştürülmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde bölgelerin yatırım ve iş olanaklarının etkili şekilde tanıtılması ile sermaye girişiminin hızlandırılması; bölgelerarası rekabet ve yakınsama amaçlarının doğrultusunda farklılaştırılmış KOBİ politikalarının uygulamaya geçirilmesi; yüksek gelişme potansiyeli olan merkezler öncelikli olmakla, yeniliğe ve yeni teknolojiler ile ilgili bilgiye erişimin kolaylaştırılması, etkin bölgesel Ar-Ge altyapısının kurulması ve teknopark, yenilik aktarım merkezleri, işletme kuluçkaları gibi araç ve girişimlerin desteklenmesi,

- “*Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasitenin Artırılması*”: Kamu sektörü, özel sektör ve STK’lar arasında işbirliğinin ve ortaklıkların desteklenmesi ve bilgi alışverişinin özendirilmesi; yerel yönetimler başta olmakla, yerel kuruluşların yeterli sayıda ve nitelikli teknik personele, donanımına sahip olmasının desteklenmesi, kalkınmada role sahip kurum ve aktörlerin proje hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirmesi gibi konularda kapasitelerinin artırılması ve kaynak kullanımındaki etkinliğin sağlanması; bölgesel gelişme ve yerel kalkınma ile ilgili uygulamalarda yerindenliğin esas alınması, katılımcılığın geliştirilmesi, kalkınma ile ilgili önemli paydaşlar arasında uygulamaya dair farkındalığın, sinerjinin ve sahiplenmenin artırılması ve öncelikli olarak az gelişmiş bölgelerden başlamakla, STK’ların bölgesel ve yerel kalkınmaya katkı sağlamalarının özendirilmesi,

- “*Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması*”: Kırsal Kalkınma Planı’nın “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi” doğrultusunda hazırlanması ve uygulanması; sürdürülebilir ve etkin bir şekilde toprak ve su kaynaklarının kullanılması amacıyla üreticilere yönelik programların uygulanması; e-ticaretin de kullanılması ile kırsal alanda gıda, tarım ve orman ürünlerinin tanıtımının ve pazarlanmasının, turizmin, rekreasyonun, el sanatlarının, tarıma dayalı sanayinin ve diğer alternatif üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi; merkezi yerleşim birimleri öncelikli olmakla kırsal kesimde, temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ve bu merkezi birimlere, eğitim ve sağlık hizmetleri sunumunda önceliğin verilmesi; il özel idareleri başta olmakla, yerel yönetimler ve birliklerinin kırsal kalkınma konusunda etkinliğinin artırılması amacıyla kapasitelerinin güçlendirilmesi.

Onuncu Kalkınma Planı’nda “Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik” bölümüne yer verilmiştir. Bu bağlamda, ilk önce mevcut durum analizi yapılmış, daha sonra ise amaç, hedef ve politikalar belirtilmiştir. Planın amaç ve hedefler kısmında belirtildiği üzere, “Bölgesel gelişme politikalarıyla, bir taraftan bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması sağlanacak, diğer taraftan tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkıları azami seviyeye çıkarılacaktır”. Planda yer verilmiş bazı politikalar şöyledir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 119-125):

- Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi’nin (BGUS) yürürlüğe konulması, bölgesel gelişme planının ve stratejilerinin, bölgesel programların ve eylem planlarının aracılığıyla uygulamaya geçirilmesi,

- Az gelirli bölgelerdeki ekonomik faaliyet kollarının çeşitlendirilmesi, KOBİ'lerin ve mikro işletmelerin geliştirilmesi, tarımsal verimliliğin artırılması, kentsel ve kırsal alanlarda daha iyi yaşam kalitesinin sağlanması, beşerî ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi, bu bölgelerin ulusal pazar ve diğer bölgelerle bütünleşmesi düzeyinin yükseltilmesi, çeşitli hizmetlerin sunum kalitesinin ve erişilebilirliğinin artırılması,

- Orta gelirli bölgelerde, üretim yapısı bakımından dönüşümün sağlanması, sektör çeşitliliğinin artırılması, girişimcilik ortamının ve kültürünün geliştirilmesi, yeni iş alanlarının oluşturulması, şehirlerde alt ve üst yapının iyileştirilmesi yoluyla, bu bölgelerin yatırım ve yaşam koşulları bakımından cazibesinin artırılması,

- Özellikle coğrafi bakımdan dezavantajlı ve az gelirli bölgelerin kalkınması için bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkili kullanımının sağlanması amacıyla altyapının geliştirilmesi ve beşerî sermayenin gelişmesi için uzaktan eğitim programlarının ve e-öğrenmenin desteklenmesi,

- Bölgesel düzeydeki değer zinciri ilişkilerinin dikkate alınmasıyla, yeniliğe ve yüksek katma değere sahip kümelenmelerin teşvik edilmesi, mevcut kümelerdeki iş birliğinin artırılması, kümeler ve uluslararası piyasalar arasında bütünleşmelerin güçlendirilmesi, desteklerde merkezi ve bölgesel düzey uyumunun gözetilmesi,

- Endüstriyel merkezlerin, rekabet üstünlüğünün olduğu alanlarda uzmanlaşmasının desteklenmesi ve bu merkezlerde Ar-Ge ve yenilik altyapısının geliştirilmesi, yüksek katma değere sahip mal ve hizmet üretilmesinin teşvik edilmesi ve küresel üretim sistemleri ile bütünleşmelerinin kolaylaştırılması,

- Üretimin mekânsal organizasyonunun, OSB'ler ve küçük sanayi siteleri başta olmakla, ihracat kapasitesinin artırılması yönünde etkinleştirilmesi,

- Bölgesel düzeyde yenilik esaslı finansal destek mekanizmalarının oluşturulması ve bu çerçevede bölgesel girişim sermayesi ve kredi garanti fonu uygulamalarının başlatılması,

- Ulusal stratejilerin destekleneceği şekilde, uluslararası doğrudan yatırıma dair bölgesel yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin hazırlanması, bu kapsamda etkinliğin ve kurumlar arasındaki koordinasyonun artırılması,

- Kalkınma ajansları arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi, ajansların

merkezi ve yerel düzeydeki kurum ve kuruluşlar ile daha yakın ve koordinasyon içerisinde faaliyet göstermeleri, uzmanlık kuruluşları ile iş birliği mekanizmaları kurmaları, ajansların kaynak yönetimdeki rol ve etkinliğinin AB fonları başta olmak üzere yükseltilmesi,

- Bölgesel ve yerel kalkınmaya STK'ların katkısının artırılması için onların, karar alma süreçlerinde katılımlarının artırılması, teknik kapasitelerinin ve mali yönetim bakımından kapasitelerinin güçlendirilmesi, proje geliştirilmesi ve uygulanması konusunda becerilerinin geliştirilmesi, özellikle kalkınma konularında faaliyet gösteren STK'lar ile kamu kurumları arasında iş birliğinin geliştirilmesi.

On Birinci Kalkınma Planı'nda "Bölgesel Gelişme" bölümüne yer verilmiştir. Bölümde amaç, politika ve tedbirlere yer verilmiştir. Planda bölgesel gelişme bakımından, "Bölgelerimizi, yeniliğe ve iş birliğine dayalı şekilde imkân ve kabiliyetlerini yönetişim temelinde geliştirerek dönüştürmek ve böylece ülkemizin dengeli kalkınmasına azami katkıyı sağlamak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak" temel amaç olarak belirtilmiştir. Planda yer verilmiş bir sıra politika ve tedbirler şu şekildedir (SBB, 2019: 157-158):

- Merkezi ve bölgesel düzeyde bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısının ve yönetişiminin etkinleştirilmesi,

- Kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin yapı, görev ve yetkilerinin gözden geçirilmesi ile daha etkili faaliyet göstermeleri yönünde düzenlemelerin yapılması,

- Bölgesel gelişme konusunda kararname, kanun ve ikincil mevzuatın gözden geçirilmesi ve uygulama araçlarının etkinleştirilmesi,

- Bölgesel gelişmeye ilişkin gösterilen desteklerin koordinasyonun, ilgili bakanlıklar ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gibi kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanması ve mükerrerliklerin önlenmesi,

- Bölgesel gelişmişlik farklarının ölçülebileceği resmi istatistik altyapısının geliştirilmesi,

- Nispeten geri kalmış bölgelerde altyapının geliştirilmesinin, gelişme potansiyelinin olduğu sektörlerde iş olanaklarının artırılmasının ve yaşam kalitesinin

yükseltilmesinin desteklenmesi,

- Kalkınma ajansları desteklerinin, sürdürülebilirliğin ve verimliliğinin artırılmasına, yerel düzeydeki kurumların kapasitelerinin geliştirilmesine, özel sektörün kurumsallaşmasına yönelik olarak yönetim danışmanlığı alanına odaklanması,

- Nispeten geri kalmış bölgelerde, hizmet bakımından merkez olma işlevine sahip illerde “Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı” uygulanmasına devam edilmesi,

- Kalkınma ajanslarının uluslararası kaynak kullanımlarının artırılması, fonların ve diğer uluslararası kaynakların etkili kullanılmasının, kalkınma ajansları tarafından gerçekleştirilen eğitim, tanıtma ve danışmanlık faaliyetleriyle desteklenmesi.

Türkiye’de uygulanan kalkınma planları kapsamında bölgesel kalkınma, farklı dönemlerde farklı özellikler çerçevesinde ele alınmıştır. Genel olarak kalkınma planları çerçevesinde, gelişmişlik bakımından bölgelerarası eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, bölgesel kalkınmanın hızlandırılması, görece daha az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgeler düzeyine getirilmesi, eğitim, sağlık, altyapı gibi hizmetlerin geliştirilmesi, nüfusun daha iyi yaşam koşullarına ve refah düzeyine sahip olması gibi amaçların esas alındığı görülmektedir.

2.3.2.2. Bölgesel Kalkınma Projeleri

Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren önemli bölgesel kalkınma projeleri hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu bağlamda *Doğu Marmara Planlama Projesi*, *Zonguldak Projesi*, *Çukurova Bölgesi Projesi*, *Antalya Projesi*, *Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi (YHGP)*, *Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişim Projesi (ZBK)*, *Doğu Anadolu Projesi (DAP)*, *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)*, *Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)* ve *Konya Ovası Projesi (KOP)* gibi projeler, Türkiye’de uygulanan bu tür önemli bölgesel kalkınma projelerindendir.

Doğu Marmara Planlama Projesi ile Türkiye’de ilk bölge planlama projesi (1950 yılında) gerçekleştirilmiştir. Proje Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya ve Tekirdağ illerini kapsamaktadır. Proje, “İstanbul’un büyümesinin kaçınılmaz olduğu ve özendirilmesi gerektiği noktasından yola çıkılarak hazırlanmıştır”. Bu bağlamda, İstanbul’da Anadolu yakasının

geliştirilmesi ve Adapazarı'nı, Derince'ni ve İzmit'i kapsayan bir koridora sanayinin yönlendirilmesi önerilmiştir (DPT, 2000: 32).

Zonguldak Projesi, Ereğli'de ikinci demir-çelik endüstrisinin kurulmasıyla birlikte oluşacak sorunların bölge bakımından incelenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Projenin hazırlık çalışmalarına 1961 yılında başlanmış ve 1963 yılında tamamlanmıştır. Proje, Türkiye'de hazırlanmış ilk çok yönlü bölgesel plan özelliğine sahiptir. Kalkınma hızı ve nüfus artışı arasında bağlantının kurulması, uzun süreli olarak dengenin sağlanması, planın hedeflerine hizmet edebilecek şekilde bölge altyapısının geliştirilmesi, gerçekleştirilecek yatırımlarda en yüksek faydanın sağlanması, kentleşmenin teşvik edilmesi, tarım dışı sektörlerde iş imkanlarının oluşturulması, kamu ve özel sektör yatırımları arasında dengeyi sağlayan faaliyetlerin desteklenmesi projenin temel amaçlarından olmuştur (Dinler, 2012: 202).

Çukurova Bölgesi Projesi, gerçekleştirildiği dönemde Adana, Hatay ve İçel illerini kapsamıştır. Projenin esas amacı sektörler arası kapsamlı bir yaklaşım çerçevesinde yatırım alanlarını belirlemek ve bölgede dengeli gelir dağılımını sağlamak şeklindedir (Mutlu, vd., 2016: 219). 1962 yılında İmar ve İskân Bakanlığı tarafından projenin çalışmalarına başlanmıştır. 1963 yılında ise DPT proje çalışmalarına dahil olmuştur (Dinler, 2012: 203).

Antalya Projesi, DPT kurulmadan önce, 1959 yılında başlatılmış bir projedir. Proje, Antalya, Burdur ve Isparta illerini kapsamaktadır. Bölgede ekonomik ve toplumsal açıdan dengeli gelişmenin sağlanması için “yatırım öncesi” araştırmaların yapılması, hem diğer bölgelerdeki araştırmalar için hem de planlama yöntemleri alanında Türk personelin yetiştirilmesinin sağlanması üzere bir pilot proje hizmetinin görülmesi projenin temel amaçlarından olmuştur. Proje, DPT yönetiminde ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı Kalkınma Fonu ile “*Dünya Tarım Gıda Örgütü'nden (Food and Agriculture Organization: FAO)*” sağlanmış mali yardımlar esasında hayata geçirilmiştir (DPT, 2000: 32).

Yeşilirmak havzasındaki erozyon, taşkın, su ve çevre kirliliği gibi sorunlar zaman içerisinde artmıştır. Bu çerçevede geliştirilen *Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP)* kapsamında, “havzada ekolojik dengeyi bozmayacak en uygun ve ekonomik arazi kullanım planlamasının yapılması, doğal kaynakların güncel

takibinin ve yönetilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır”. Bölgedeki erozyonun karşısının alınması, meraların ıslahı, su kirliliğinin tespiti ve kontrol edilmesi, orman alanlarının tespiti ve izlenmesi, sanayileşmenin ve şehirleşmenin takibi ile mevcut sorunların çözüme ulaşması önemli olmaktadır. YHGP Amasya, Samsun, Çorum, Yozgat ve Tokat illerini kapsamaktadır (DPT, 2000: 37). Belirtilen illeri kapsayan YHGP’nin hazırlanmasına dair çalışmalar, 1997 yılında ilgili Bakanlar Kurulu kararına esasen “Yeşilirmak Havzası İl Özel İdaresi Hizmet Birliği”nin oluşturulmasıyla başlatılmıştır (Dinler, 2012: 211).

Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK), 1995 yılında projelendirilmiş ve 1997 yılına kadar sürmüş bir çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Proje Zonguldak, Bartın ve Karabük illerini kapsamıştır (Arslan, 2010: 107). Proje, Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmeleri’nin özelleştirilmesi ve Türkiye Taşkömürü Kurumu’nun küçülmesi sonucunda oluşacak ekonomik ve sosyal etkilerin analiz edilmesi üzere hazırlanmıştır. Ayrıca projenin, özel sektörün bölgede yeni faaliyetlerini geliştirmek ve alternatif yatırımları belirlemek, orta ve uzun vadeli Bölgesel Gelişme Planı hazırlamak ve bölge için yapılabilecek yatırım alanlarını belirlemek gibi amaçları mevcuttur (DPT, 2000: 33).

Doğu Anadolu Projesi (DAP), Türkiye’de uygulanan önemli bölgesel kalkınma projelerinden biri olmaktadır. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) öncesinde Doğu Anadolu Bölgesi’nin sosyal ve ekonomik açıdan gelişmesinin sağlanması için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bu tür önemli çalışmalardan biri de “Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı koordinasyonunda Atatürk Üniversitesi (Erzurum), Fırat Üniversitesi (Elâzığ), İnönü Üniversitesi (Malatya), Kafkas Üniversitesi (Kars) ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nin (Van) ortak çalışması sonucu hazırlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı’dır. 2000 - 2020 yılları arası döneme ilişkin stratejiler belirleyen Doğu Anadolu Projesi; Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illerini kapsamaktadır” (DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023: 2).

DAP Ana Planı’nın esas hedefi, bölge potansiyelinin harekete geçirilmesi için gereken ortamın oluşması şeklindedir. Planda, genel olarak üç hedef alanı (ekonomik, sosyal ve çevresel) belirlenmiştir. Plan, mevcut gelişme eğilimlerine engel oluşturmayacak ve gelişme eğilimlerinin güçlendirilmesine olanak sağlayacak

bir planlama stratejisi temelinde hazırlanmıştır. Belirlenmiş stratejiler esas olarak şu şekildedir (DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023: 2-3):

- Kaynakların, bölgenin nispeten daha fazla üstünlüğe sahip mekanları ile faaliyet alanlarına doğru yönlendirilmesi ve zaman içerisinde sağlanan gelişmenin bu tür öncü sektörler ve alanlardan diğer sektör ve alanlara doğru genişletilmesi,
- Bölgede mevcut olan üretim ve hizmet kapasitesinin daha etkin bir şekilde kullanılmasına olanak yaratacak düzenlemelere önceliğin verilmesi,
- Bölge ahalisinin, özel sektörün, bölge içindeki ve dışındaki STK'ların, bölgede ekonomik, sosyal, teknik yapı ve hizmetlerin sağlanması, işletilmesi ve geliştirilmesi yönünde modeller ile katılımlarının sağlanması.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen önemli çalışmalarından birisidir. DOKAP Bölgesi Amasya, Artvin, Bayburt, Çorum, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat ve Trabzon illerini kapsamaktadır. Bölgede, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) ve Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) Kalkınma Ajansı faaliyet göstermektedir (DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023: 12).

2000 yılında, DPT ve “Japonya Uluslararası İş birliği Ajansı (Japan International Cooperation Agency: JICA)” tarafından hazırlanmış “*Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölgesel Gelişme Planı*” kapsamında, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde potansiyelin değerlendirilememesine sebep olan yapısal sorunlara müdahale edilmesi amaçlanmıştır. “Plan kapsamında beş adet sektörel gelişme stratejisi belirlenmiş, tanımlanan on adet programla elli iki adet projenin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Fakat söz konusu plan 2000’li yılların başındaki mali zorluklar, paydaşların sürece tam anlamı ile katılımının sağlanamaması ve yerelde planın hayata geçirilmesini doğrudan hedefleyen kurumsal yapının olmaması nedeniyle uygulanamamıştır”, Ancak bu plan, 2014-2018 yılını kapsayan DOKAP Eylem Planı için önemli temel olmuştur (DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023: 12).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illerini kapsamaktadır. 1970’li yıllarda GAP, Bölgenin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi yönünde bir

program şeklinde ele alınmıştır. GAP, 1989 yılında hazırlanmış Master Plan ile sanayi, tarım, ulaştırma, sağlık, eğitim, kentsel ve kırsal altyapı yatırımlarını kapsayan bölgesel kalkınma projesi halini almıştır. Sürdürülebilir insani kalkınma felsefesine³ dayalı bir proje olan GAP'ın bir sıra temel stratejileri mevcuttur. Kalkınmada adalet, altyapının geliştirilmesi, çevrenin korunması, katılımcılık, mekânsal planlama, istihdam geliştirilmesi, yatırımlarda kamu-özel sektörün ve halkın katılımının sağlanması GAP'ın temel stratejileri şeklindedir. GAP'ın kalkınmada temel hedefleri şu şekildedir (GAP, 2023):

- Ekonomik yapının geliştirilmesiyle GAP Bölgesi'nde gelir düzeyinin yükseltilmesi ve bu doğrultuda diğer bölgeler ile GAP Bölgesi arasında mevcut olan gelir farklılıklarının azaltılması,
- Kırsal alanda verimliliğin ve iş olanaklarının artırılması,
- Bölgenin büyük kentlerinin nüfus emme kapasitelerinin yükseltilmesi,
- Bölgedeki kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasıyla sosyal istikrarın, ekonomik büyümenin ve ihracatın teşvik edilmesi gibi konularda ulusal amaçlara katkı sağlanması.

Konya Ovası Projesi (KOP), Aksaray, Karaman, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde ve Yozgat illerini kapsamaktadır. 30.12.2014 tarihinde KOP Eylem Planı onaylanmıştır. KOP Eylem Planı kapsamında KOP Bölgesi bir bütün olarak ele alınmaktadır. Toprak ve su kaynaklarını sürdürülebilir şekilde kullanmak, ekonomik yapıyı güçlendirmek, kentleşme ve altyapıyı geliştirmek, sosyal ve beşeri yapıları güçlendirmek ve kurumsal kapasiteni geliştirmek KOP Eylem Planı kapsamında öngörülen ana eksenlerdir. Aynı zamanda, bölgede kapsamlı dönüşümün gerçekleştirilmesi, KOP Eylem Planı'nın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tarımsal yapıdaki değişimin ve sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla, sektörlerin güçlendirilmesi, sosyal hizmetlere erişilebilirliği artırılması, bölge içinde ve bölgeler arasında mevcut olan gelişmişlik farkların azaltılması, yenilikçi yaklaşım temelinde bölgenin rekabet gücünün geliştirilmesi, bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan kapasitesinin güçlendirilmesi ve vatandaşların refah düzeylerinin

³ “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme: UNDP)” raporuna esasen, “İnsani Kalkınma”, insanların seçeneklerinin genişletilmesi sürecidir. Bu tür seçeneklerden en önemlileri ise uzun ve sağlıklı bir hayat sürmek, eğitilmiş olmak ve iyi yaşam standartlarına sahip olmaktır (UNDP, 1990: 10).

yükseltilmesi KOP Eylem Planı'nın temel önceliklerini oluşturmaktadır (KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023).

Türkiye’de farklı dönemlerde önemli bölgesel kalkınma projeleri uygulanmıştır. Bu bağlamda, günümüzde de sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması, daha iyi altyapı ve hizmet koşullarının sağlanması, ahalinin daha iyi yaşam standartlarına sahip olmaları için bölgesel kalkınma projeleri uygulanmış ve günümüzde de uygulanmaktadır.

2.4. Bölgesel Kalkınmanın Temel Kurumları Olarak Kalkınma Ajansları

2000’li yıllardan sonra Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında öncü kuruluşların kalkınma ajansları olduğu söylenebilir. Yukarıda değinildiği gibi 2000’li yıllarda Türkiye’de AB müktesebatına üyelik süreci başlatılmış ve katılım öncesi mali yardım programından yararlanmak amacıyla “AB Bölgesel İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (NUTS)” sistemine uygun olarak Türkiye’de de “İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)” sistemi oluşturulmuştur. Bu sürecin akabinde 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı “*Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*” ile kalkınma ajansları kurulmuştur. Kalkınma ajansları bölgesel gelişmenin hızlandırılması, bölgenin yerel kaynaklarının daha verimli bir şekilde kullanılması, yerel potansiyelin etkin şekilde harekete geçirilmesi ve saire gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren kuruluşlardır.

2000’lerden sonra Türkiye’de kalkınma ajanlarının bölgesel kalkınma politikaları içindeki rolü ve önemini kavrayabilmek için genel olarak “kalkınma ajanları”nın ortaya çıkış sürecini anlamak gerekir.

2.4.1. Dünyada Kalkınma Ajansları’nın Gündeme Gelişi

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA’lar), bölgesel kalkınma politikalarının etkin araçlarından biridir. Şöyle ki BKA’lar, diğer kalkınma araçlarını etkin ve verimli bir şekilde yönlendirebilen; temel strateji, program, politika ve planları hazırlayan veya hazırlatan; bölgenin yerel ihtiyaçlarını belirleyen, bölgede kaynakların verimli şekilde kullanımını ve eşit şekilde paylanmasını sağlayan; diğer araçlarla karşılıklı iş birliğini ve uyumu sağlayan önemli koordinasyon merkezleridir (Akın, 2006: 297).

BKA’lar, genellikle bölgelerin gelişmesi amacıyla, 1930’lu yıllardan itibaren

kurulmaya başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1930 yılında Tennessee Vadisi'nde su sisteminin düzenlenmesi ve kalkınması amacıyla kurulan "Tennessee Valley Authority" dünyada BKA'ların ilk örneği olarak sayılmaktadır. İkinci örnek ise Güney İtalya'nın kalkınmasını sağlamak amacıyla kurulan "La Cassa per il Mezzogiorno" olmuştur. Bu kuruluş, merkezi idare dışında meclise hesap vermekteydi (Dinler, 2012: 408-409). Nitekim bu uygulama yerel halkın aktif katılımını sağlayamadığı gerekçesiyle 1980'de sonlandırılmış ve yerine 1986 yılında oluşturulan Agenziya'da yerel kalkınmada katılıma ve girişimcilerin de katılımına daha fazla yer verilmiştir (DPT, 2000: 175).

BKA'ların, ekonomik stratejileri planlamak ve hayata geçirmek, bölgenin yatırımcılara tanıtılmasını sağlamak ve bölgeye yeni işletmeleri cezbetmek, firmalara yer seçiminde ve proje geliştirilmesinde destek vermek, firmalar arasında karşılıklı ilişkilerin sağlanmasına olanak yaratmak, girişimcilere iş kurmalarında yardımcı olmak, vergi tabanını genişletecek sektörlerle destek vermek ve sektör tabanının genişlemesini sağlamak, bölgede istihdamın artmasını sağlamak ve ihtisas eğitimi programları düzenlemek, yabancı çalışanlara yardımcı olmak (kültürel imkanlar, sağlık hizmetleri ve saire), işletmelerle kamu sektörü arasında koordinasyonu sağlamak, piyasa araştırması yapmak ve bölgenin uzun dönemli ekonomik hedeflerini etkileyebilecek meseleleri belirlemek gibi rolleri mevcuttur (Temizocak, 2006: 389).

İçsel kalkınmanın sağlanması, yabancı yatırımların çekilmesi, girişimlere hizmet verilmesi, yerel ve bölgesel yetkililere hizmetlerin verilmesi, eğitim hizmetlerinin verilmesi, uluslararası faaliyetlerin gösterilmesi gibi BKA'ların faaliyet yönleri mevcuttur (Kayasü, vd., 2003: 16-20). BKA'lar, benzer amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterecekler de ajansların yapı ve fonksiyonları ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda BKA'lar, farklı politikalar izleyerek benzer sonuçlar elde etmeye çalışmaktadırlar (Arslan, 2005: 287).

BKA'ların yasal yapısında ülkelere göre farklılıklar yaşanmaktadır. Örneğin; Dünyada BKA'lar, kamu limited şirketler (Hollanda, İrlanda, İtalya ve Portekiz), yarı özerk kamu şirketleri (Almanya), bakanlık dışı kamu kurumu (İngiltere), karma ekonomi şirketleri (Fransa), özel hukuka tabi kamu kuruluşu (İspanya), vakıf statüsünde (Danimarka), kar amacı gütmeyen birlikler (Macaristan), belediye girişimi (Yunanistan), kamu-özel sektör şirketleri (Polonya, Çek Cumhuriyeti,

Slovakya, Estonya), belediyeler arası ajanslar (Belçika, Romanya) ve limited şirketler (İsveç) şeklinde kurulmaktadır (EURADA, 1999: 33'ten akt. Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 169-170).

BKA'lar, bazı ülkelerde bölgesel kalkınma programlarını hayata geçirirken diğer kurumlarla birlikte faaliyet gösterebilmektedirler. Örneğin; Macaristan'da "*Bölgesel Kalkınma Konseyleri*", Polonya'da yerel düzeyde bazı kuruluş ve vakıflar, Çek Cumhuriyeti'nde "*Bölgesel Konsey, Komite ve İdareleri*", Slovakya'da "*Bölgesel Koordinasyon ve İzleme Komiteleri*" ile birlikte bölgesel kalkınma programları hayata geçirilmektedir. Romanya'da ise bölgesel kalkınma politikalarından sorumlu kuruluş "*Kalkınma Kurulu*" olmaktadır. BKA'lar ise bölgesel kalkınma politikalarını uygulayan ve kâr amacı olmayan kuruluşlardır (Kayasü ve Yaşar, 2006: 204).

Genel olarak ele alındığında, zaman içerisinde bölgesel kalkınma yaklaşımlarında yaşanan değişimlere bağlı olarak, BKA'lar ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Dünya ülkelerinde bölgesel kalkınmanın sağlanması için başvuru olan önemli araçlardan biri de BKA'lar olmaktadır. BKA'lar faaliyet gösterdikleri bölgenin hızlı ve etkin bir şekilde kalkınmasını sağlamak amacıyla çeşitli planlar, projeler, programlar hazırlayan ve hayata geçiren kuruluşlardır. BKA'lar tarafından, iç veya dış yatırımların çekilmesi, girişimcilere desteklerin verilmesi, eğitim hizmetlerinin gösterilmesi gibi çeşitli faaliyetler gösterilerek, bölgesel kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir.

2.4.2. Türkiye'de Kalkınma Ajansları

Türkiye'de kalkınma ajansları, 15/7/2018 tarihli ve 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 184. maddesine esasen "*kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle Cumhurbaşkanınca belirlenen politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, gelişmenin sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere*" kurulmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Kalkınma ajansları, Cumhurbaşkanı kararıyla kurulmakta ve ajans merkezinin kurulacağı il, Cumhurbaşkanı kararında belirtilmektedir. Kalkınma ajansları, tüzel

kişiliği haiz kuruluşlardır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, kalkınma ajanslarının ulusal düzeyde koordinasyonundan sorumlu olmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Kalkınma ajansları, Cumhurbaşkanı kararıyla kurulmakta ve ajans merkezinin kurulacağı il, Cumhurbaşkanı kararında belirtilmektedir. Kalkınma ajansları, tüzel kişiliği haiz kuruluşlardır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, kalkınma ajanslarının ulusal düzeyde koordinasyonundan sorumlu olmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Türkiye’de bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla, kalkınma ajanslarının bir sıra görev ve yetkileri mevcuttur. Bu bağlamda, kalkınma ajanslarının bir sıra görev ve yetkileri şu şekildedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b):

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik desteğin sağlanması,
- Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayan faaliyetlere ve projelere destek olunması ve onların uygulama sürecinin izlenilmesi, değerlendirilmesi,
- Bölge planlarına ve programlarına uygun olacak şekilde, bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunulması ve bu kapsamda gerçekleştirilen projelere desteğin sağlanması,
- Bölgesel gelişme hedeflerinin gerçekleştirilmesi üzere kamu kesimi, özel kesim ve STK’lar arasında iş birliğinin geliştirilmesi,
- Bölgesel gelişmeye yönelik olarak, ajansa tahsis edilmiş iç ve dış kaynaklı fonların, bölge plan ve programlarına uygun olacak şekilde kullanılması/kullandırılması,
- Bölgenin kaynaklarının ve imkanlarının tespit edilmesine, ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılmasına ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik araştırmaların yapılması/yaptırılması ve diğer kişilerin, kurumların ve kuruluşların yaptıkların araştırmaların desteklenmesi,
- İlgili kuruluşlar ile iş birliği halinde, bölgenin iş ve yatırımlara dair imkanlarının, ulusal ve uluslararası seviyede tanıtımının yapılması/yaptırılması,
- “Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta

belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek”,

- Yönetim, finansman, üretim, pazarlama, teknoloji, tanıtım, örgütlenme ve işgücü eğitimi konularında, ilgili kuruluşlar ile iş birliğinin sağlanmasıyla, KOBİ’ler ve yeni girişimcilerin desteklenmesi,

- “Türkiye’nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak”,

- Ajansın faaliyetlerinin, mali yapısının ve ajansla ilgili olan diğer hususların güncel şekilde yayınlandığı internet sitesinin oluşturulması.

Kalkınma ajansları dört teşkilatı yapıdan oluşmaktadır. “*Kalkınma Kurulu*”, “*Yönetim Kurulu*”, “*Genel Sekreterlik*” ve “*Yatırım Destek Ofisleri*”, kalkınma ajanslarının teşkilat yapısını oluşturmaktadır.

Kalkınma Kurulu, bölgesel gelişmenin sağlanması üzere bölgede kamu ve özel sektör, STK’lar, üniversiteler ve yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi ve ajansın yönlendirilmesi amacıyla oluşturulmaktadır. Kalkınma kurulu, en fazla 50 üyeden oluşmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve STK’lar tarafından kalkınma kuruluna gönderilecek olan temsilcilerin görev süreleri, sayıları ve diğer hususları, Cumhurbaşkanı’nın kararı ile belirlenmektedir. Kalkınma kurulunun ilk toplantısında, kurulun kendi üyelerinden bir başkan ve bir başkan vekili seçilmektedir. Seçilen başkan ve başkan vekilinin görev süreleri ise iki yılı kapsamaktadır. Başkan ve başkan vekilinin temsil ettikleri kurum ile mensubiyetleri sonlandığında, onların başkan ve başkan vekili olarak da görevleri sonlanmaktadır. Gerçekleşen ilk toplantıda yeniden başkan ve başkan vekili seçimleri gerçekleştirilmektedir. Kurul başkanının daveti ile kalkınma kurulu yıl içerisinde en az iki defa olmakla toplanmaktadır. Aynı zamanda kurul, üyelerinin beşte birinin talebi ile kurul başkanı tarafından toplanabilmektedir. Kalkınma kurulu, üyelerin tam sayısının yarısından bir fazla ile toplanmakta ve katılanların çoğunluğu esasında karar alınmaktadır. Toplantı yetersayısının sağlanamadığı koşullarda başkan tarafından, on beş günün aşılması ile yeni bir toplantı tarihi belirlenmekte ve bu toplantıda ise toplantı yetersayı aranmamaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Kalkınma kurulunun faaliyetleri doğrultusunda bir sıra görev ve yetkileri

şöyledir: Tek ilden oluşan bölgelerde, yönetim kurulunda yer alacak olan özel kesimin ve/veya STK'ların temsilcilerinin ve onların iki katı yedeklerinin seçilmesi; bölgenin, sorunlarına ve bu sorunlara dair çözüm önerilerine, tanıtılmasına, potansiyeline ve önceliklerine dair yönetim kuruluna tavsiyelerin sunulması ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na toplantı sonuçlarının raporlanması ve toplantıya dair sonuç bildirisinin yayımlanması, kalkınma kurulunun görev ve yetkileri şeklindedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

15/7/2018 tarihli ve 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 193. maddesine esasen, kalkınma ajansının karar organı *Yönetim Kurulu*'dur ve "Yönetim kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, ajans genel sekreteri, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, ajans genel sekreteri, büyükşehir olmayan illerin il genel meclisi başkanları ve ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur. Birden fazla ilden oluşan bölgelerdeki illerde; ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde ticaret ve sanayi odası başkanlarının ikisi de kurumlarını temsil ederler". Kalkınma ajansı, yönetim kurulu başkanı tarafından temsil edilmektedir. Vali, yönetim kurulunun başkanı olmaktadır. Kurulun ilk toplantısında, kurul üyelerinden bir başkan vekili seçilmektedir. Birden fazla ilden ibaret bölgelerde yönetim kurulu başkanlığı, birinci yıl kalkınma ajansının merkezi olarak belirlenmiş ilin valisi tarafından yürütülmektedir. Takip eden yıllarda ise kurul başkanlığı, illerin alfabetik sırasına esasen bölgedeki diğer valiler tarafından dönüşümlü olarak birer yıl süreyle yürütülmektedir. Tek ilden ibaret bölgelerde, kalkınma kurulu tarafından seçilmiş yönetim kurulu üyelerinin görev süreleri iki yılı kapsamaktadır. Üyelerin görev süreleri tamamlanmadan üyeliklerinin sona ermesi durumunda kalan süre, sırasına göre yedek üyeler tarafından tamamlanmaktadır. Görev süresi sona eren üyeler tekrar seçilebilmektedirler. Aynı zamanda, yönetim kurulu üyeliği, üyelerin diğer görevlerini sürdürmelerine bir engel teşkil etmemektedir. Kurul üyeleri, kendilerini, yakınlarını doğrudan ilgilendiren, sahibi/ortağı oldukları ticari işletmeler ve temsil ettikleri kurumlar ile ilişkili toplantılara ve oylamalara katılamamaktadırlar. Kurul, başkanın daveti ile üye tamsayısının yarısının bir fazlası olmakla en az iki ayda bir defa toplanmaktadır.

Üyelerin tamamı veya bir kısmı, ihtiyaç duyulması durumlarında telekonferans veya benzer iletişim araçları ile toplantılara katılabilmektedirler. Başkanın yönetim kurulu toplantısına katılmaması durumlarında, toplantıya başkan vekili başkanlık etmektedir. Kurul, oy çokluğuyla karar almaktadır. Eşitlik durumunda ise başkanın oyu doğrultusunda karar alınmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Yönetim kurulunun faaliyetleri doğrultusunda bir sıra görev ve yetkileri şöyledir: Yıllık çalışma programının kabul edilmesi ve onun Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın onayı için sunulması; yıl içerisindeki ihtiyaçlara uygun olarak bütçenin revize edilmesi; yıllık mali raporun ve kesinleşmiş bütçe sonuçlarının onaylanması; taşınır/taşınmaz mal almak, satmak, kiralamak ve hizmet almak gibi hususlarda karar verilmesi; ajansın bütçesinin onaylanması ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na gönderilmesi; genel sekreterlik tarafından sunulmuş proje, program ve faaliyetlerin desteklenmesine dair tekliflerin onaylanması; ajansa yapılan bağışların ve hibelerin kabul edilmesi; ajans personelinin işe alınması ve işine son verilmesi ile ilgili karar verilmesi; genel sekreterin, taşıt dışındaki taşınır malların alınması, satılması, kiralanması ve hizmet alınması gibi hususlarda yetkisinin olacağı sınırların belirlenmesi yönetim kurulunun görev ve yetkileri şeklindedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Kalkınma ajansının icra organı *Genel Sekreterlik*'tir. Genel sekreter, sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiridir ve yönetim kuruluna karşı sorumlu olmaktadır. Genel sekreterin bu faaliyetler doğrultusunda bir sıra görev ve yetkileri şöyledir: Yönetim kurulunun kararlarının yerine getirilmesi; yıllık çalışma programının, bütçenin hazırlanması ve onların yönetim kuruluna sunulması; ajans gelirlerinin toplanması, bütçeye ve yönetim kurulunun kararlarına uygun olacak şekilde harcamaların gerçekleştirilmesi; taşıt dışındaki taşınır malların alınmasına, satılmasına, kiralanmasına ve hizmet verilmesine, yönetim kurulu tarafından tespit edilmiş sınırlar esasında karar verilmesi; yerel yönetimlerin, özel kesimin ve STK'ların, proje ve faaliyete dair tekliflerinin değerlendirilmesiyle mali desteğin sağlanması için yönetim kuruluna öneri sunulması; desteklenen proje ve faaliyetlerin izlenmesi, değerlendirilmesi, denetlenmesi ve raporlanması; bölgesel kalkınmaya dair yurt içindeki/yurt dışındaki ajanslarla ve kuruluşlarla işbirliğinin yapılması ve ortak projelerin geliştirilmesi; yerel yönetimlerin planlama çalışmaları için teknik desteğin sağlanması; personelin, performans ölçütlerinin belirlenmesi,

performansının değerlendirilmesi ve işe alınmasını/işine son verilmesini yönetim kuruluna teklif edilmesi; genel sekreterliği temsilen, bölgesel gelişmeye dair ulusal ve uluslararası toplantılara katılması ve yurtdışı temaslarda bulunması; ajansın sekreteryaya işlerinin ve görev alanı dahilindeki diğer hizmetlerin yürütülmesi; yönetim kurulu tarafından devredilen yetkilerin kullanılması gibi genel sekreterin görev ve yetkileri mevcuttur (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Bölge illerinde, yönetim kurulunun kararıyla *Yatırım Destek Ofisi (YDO)* teşkil edilmektedir. YDO'lar, görevleri konusunda genel sekreterliğe karşı sorumlu olmaktadır. Yatırımcılara, YDO'larda gösterilen hizmetler ilgili diğer mevzuat ile belirlenmiş hususlar dışında ücretsiz olmaktadır. YDO'ların faaliyetleri doğrultusunda bir sıra görev ve yetkileri şöyledir: Bölge illerindeki özel kesimden yatırımcıların işlemlerinin, ilgili mevzuat ile belirlenen sürede veya mevzuatta süre belirtilmemişse öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırılması için yönetim kurulunun adına tek elden takip ve koordine edilmesi; desteklere dair yatırımcılara bilgi verilmesi, onların yönlendirilmesi, ilgili mevzuat esasında iş ve işlemlerin yapılması; Valiliğe ve genel sekreterliğe iş ve işlemlere dair bilgi verilmesi gibi YDO'ların görev ve yetkileri mevcuttur (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

2.5. Genel Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bölgelerin kalkınması için önemli adımlar atılmıştır. Örneğin; 13 Ekim 1923 tarihinde, Ankara'nın başkent ilan edilmesi, 1925 yılında Sanayi Maadin Bankası'nın kurulması, 1927 yılında Sanayi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması, 1933 yılında Sümerbank'ın kurulması, sanayinin gelişmesi amacıyla 1934 yılında "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" uygulanmaya konulması, 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'nın ve 1960 yılında ise DPT kurulması ve saire gibi adımlar bölgesel kalkınma açısından da önemli politikalar olmuştur. Türkiye'de DPT'nin de kurulmasıyla, kalkınma planları hazırlanmış ve uygulanmıştır. İlk defa 1963 yılında bölgesel gelişmenin de ele alındığı "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" uygulanmaya başlanmıştır.

İlk altı adet kalkınma planlarının ortak benzerlikleri, farklı ölçek ve içeriklerde olsalar da planlarda, Türkiye genelinde "Bölgesel Kalkınma", "Az Gelişmiş Bölge", "Geri Kalmış Bölge" ve "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" gibi başlıklar kapsamında, belirli bölgelerde özel kalkınma strateji uygulaması benimsenmiştir. Aynı zamanda,

söz konusu planlarda bölgesel kalkınma politikaları ülkede iç göçün, nüfus hareketliğinin, şehirleşmenin, şehirlerin metropolitenlere dönüşmesinin sağlıklı şekilde gelişmesini ve ülke düzeyinde sanayinin dengeli yayılmasını sağlayacak yönde olmuştur (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 1993: 112-114).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda, daha önceki yedi kalkınma planında bölgesel gelişme durumu ele alınmış ve bazı genel değerlendirmelere yer verilmiştir. Rapora esasen, gelişmişliğin tek değişkenle ve genel olarak gelir düzeyi ile ölçüldüğü çalışmalarda, iller arasındaki dengesizliklerde az da olsa bir iyileşme yaşanmıştır. Bu bağlamda, yığılmayı belirten “Gini Katsayısı” 1963 yılında 0.55 iken, 1973 yılında 0.51 olmuştur. 1986 yılındaki bir başka çalışmaya göre bu ölçü 0.46 iken ve 1987 yılında 0.43 olmuştur. Kişi başına düşen gelir düzeyinin en yüksek olduğu Marmara Bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişme açığı ise Ege Bölgesi için 5 yıl, Akdeniz Bölgesi için 14 yıl, İç Anadolu Bölgesi için 18 yıl, Karadeniz Bölgesi için 20 yıl, Güneydoğu Anadolu Bölgesi için 72 yıl ve Doğu Anadolu Bölgesi için 128 yıl olmuştur (DPT, 2000: 31). Aynı zamanda, Dokuzuncu Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda, durum analizine yer verilmiş ve uzun yıllar boyunca dengeli büyüme, altyapı, göç, kentleşme ve kırsal kalkınma gibi hedefler kapsamında şekillenmiş kalkınma planlarının, bölgesel politikalarının tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi konularında yetersiz kaldığı belirtilmiştir (DPT, 2008: 13). Nitekim, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, bölgesel kalkınma politikalarında değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda girişimci kentlere, öğrenen bölgelere, yenilikçiliğe, Ar-Ge faaliyetlerine, ağ ilişkileri kurmaya, sürekli öğrenmeye, rekabet edebilirliğe ve saire gibi kavramlara dair çalışmalar ön plana çıkmıştır (Yiğit ve Maden, 2019: 119).

Onuncu Kalkınma Planı'nda, plan öncesi dönemde bölgelerin gelişmesi ve bölgesel rekabet edebilirlik alanlarında hem merkezde hem de mahallinde kurumsal yapıların oluşturulduğu ve çeşitli programların uygulandığı belirtilmiştir. Merkezi düzeyde, “*Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi*” kurulmuştur. Bölgesel düzeyde ise kalkınma ajansları kurulmuştur. Bu bağlamda, 26 kalkınma ajansı ve 81 ilde kalkınma ajansları bünyesinde Yatırım Destek Ofisleri (YDO) kurulmuştur. Ülke genelinde bölgesel gelişme planları hazırlanmış ve uygulanmıştır. Kalkınma ajansları tarafından, önemli mali ve teknik destekler

sağlanmıştır. Bu tür destekler ise bölgelerin rekabet gücüne katkı sağlamak açısından da önemlidir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 25).

GAP hedeflerinin daha kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmesi amacıyla, eylem planı yürürlüğe konulmuştur. Aynı zamanda, GAP Bölge Kalkınma İdaresinden başka DOKAP, DAP ve KOP gibi projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla bölge kalkınma idareleri oluşturulmuştur. Yatırım teşvik sisteminin bölgesel boyutu güçlendirilmiştir. Cazibe merkezleri programı, “*Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES)*”, “*Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES)*”, “*Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı (SUKAP)*” ve sosyal kalkınma için öncelikli illerde “*Sosyal Destek Programı (SODES)*” programları uygulamaya konulmuştur. Aynı zamanda, kümelenme desteklerinin kurumsal ve hukuki altyapısının geliştirilmesi yönünde çalışmalar tamamlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 25-26). On Birinci Kalkınma Planı’nda belirtildiği üzere, Onuncu Kalkınma Planı döneminde de bölgesel gelişme planları uygulanmış, kalkınma ajansları tarafından önemli mali ve teknik destekler sağlanmış, cazibe merkezleri programı gerçekleştirilmiştir. Belirlenmiş strateji ve eylem planları yönünde kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasına devam edilmiştir. Bu bağlamda, KÖYDES, SUKAP ve SODES programlarının uygulanmasına devam edilmiştir (SBB, 2019: 26).

Genel olarak Türkiye’de bölgesel politikalar, yedinci plan döneminden itibaren, sekizinci ve dokuzuncu plan dönemlerinde de, uluslararası eğilimlere uygun olarak, daha çok yerel kapasite, rekabetçilik, yerelleşme, KOBİ destekleri, sürdürülebilirlik ve AB ile uyum gibi temel eksenler etrafında şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde GAP tecrübesine benzer olarak, DAP, DOKAP, YHGP, Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi gibi büyük bölgesel kalkınma projeleri uygulanmıştır. Aynı zamanda bu projeler, yerel koşullara uygun bir şekilde ve yöre halkının katılımı ile geliştirilmiş bölgesel kalkınma projeleridir. Bu dönemde, AB üyelik süreci hızlanmaya başlamış ve AB destekli bölgesel programların uygulanmasına başlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 8).

“Dokuzuncu plan dönemi ile birlikte kalkınma ajanslarının kurumsallaşmaya başlaması ile doğrudan bölgesel kalkınmadan sorumlu yapılar tesis edilmeye başlamıştır. Kalkınma ajansları, bölge kalkınma idareleri ile birlikte bu alanda doğrudan faaliyet gösteren en önemli politika aktörleridir. Kalkınma ajansları koordinasyonunda Türkiye’deki 26 Düzey-2 bölgesi için yerel paydaşlarca

hazırlanmış bölge planları bölgelerin kalkınması için en temel yol haritaları olmuştur” (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 8). Türkiye’deki kalkınma ajansları tarafından önemli projelerin de hayata geçirildiği görülmektedir. Nitekim Türkiye’deki bazı kalkınma ajansları, projeleri kapsamında, “*Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (European Association of Development Agencies: EURADA)*” tarafından ödüllere layık görülmüştür. Örneğin; EURADA ödülleri kapsamında, 2017 yılında İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), “*Çocuklar için Yenilenebilir Enerji Atölyeleri*” projesi ile finale kalmış, 2018 yılında Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), *InnoTEAM Programı* ile EURADA tarafından birinciliğe layık görülmüş, 2021 yılında ise Zafer Kalkınma Ajansı, “*ZAFER-İN: TR33 Bölgesi’ndeki İşverenlerin ve İşçilerin Uyum Yeteneğinin Artırılması Operasyonu*” ile EURADA tarafından özel ödüle layık görülmüştür (EURADA, 2023). Genel olarak, daha önce de belirtilen çalışmalar ve faaliyetler kapsamında, Türkiye’de kalkınma ajanslarının, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, bölgenin yerel kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, bölge içerisinde ve bölgeler arasında mevcut olan gelişmişlik farklarının azaltılması yönünde faaliyetler gerçekleştirdikleri görülmektedir.

3. AZERBAYCAN'DA BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

Azerbaycan'da bölgesel kalkınma meselesinin çok eski bir tarihi yoktur. Bu konuda milli politikalar, Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından sonra geliştirilmiştir. Geçmişte Azerbaycan'da ekonomik ve sosyal kalkınma bağlamındaki adımların, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) döneminde atıldığı söylenebilir. SSCB döneminde Azerbaycan, SSCB'nin bir alt kurumu özelliği taşımış ve bölgesel politikalar bakımından adımlar da bu bağlamda atılmıştır.

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra ulusal nitelikli kalkınma ve bölgelerin kalkınma çalışmalarına başlanmış ve bu hususta etkin çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Girişimciliğin, sanayinin, petrol dışı sektörün ve saire gibi alanların gelişmesi için önemli politikalar uygulanmıştır. Azerbaycan'da ilk defa 2004 yılında bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması amacıyla devlet programları uygulanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda, kalkınma ve bölgesel kalkınma alanında önemli politikaların uygulanmasına devam edilmiştir.

Azerbaycan'da ekonomik bölgelerin yeterince gelişmemesine ve onlar arasında gelişmişlik bakımından farkların oluşmasında, bazı nedenlerin etkisi olmuştur. Bu bağlamda, üretici güçlerin bölgeler arasındaki orantısız dağılımı, bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinde keskin bir fark yaratmıştır. Böylece ekonominin esas alanlarının, özellikle sanayi, altyapı gibi alanların Bakü şehrinde yoğunlaşması, Bakü şehrinin bölgelere göre daha hızlı bir şekilde gelişmesine yol açarken, bölgelerde ise sosyo-ekonomik durumun kötüleşmesine ve bölgelerden Bakü'ye doğru göç akışına yol açmıştır. Aynı zamanda, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü savaş sonucunda, Azerbaycan topraklarının %20'si işgal edilmiş, işgal edilen bölgelerdeki mevcut ekonomik potansiyel yağmalanmış, üretim-teknik ve altyapı tesisleri yok edilmiş, Azerbaycan halkı sayısız insan ölümüne maruz kalmış, bir milyona yakın vatandaş yaşam ve iş yerlerini, servetlerini kaybetmiş ve kendi vatanlarında mülteci konumuna düşmüştür. Son olarak, Azerbaycan'da gerçekleştirilen toprak ve tarım reformları sonucunda, bölgelerde yaşayan nüfusun çoğunluğunun toprak ve diğer taşınmaz mallara sahip olmasına rağmen, başlangıç sermaye, ekipman, hizmet, danışmanlık hizmetleri, altyapı, üretim

işletmeleri ve saire dahil olmak üzere tarım sektörünün de gelişmesini sağlayan koşulların yeterince mevcut olmayışı elde edilen fırsatların etkin kullanımını sınırlandırmıştır (Dövlət Proqramı, 2004). Bu bağlamda, 2004 yılından itibaren Azerbaycan'da ekonomik bölgelerin hızlı bir şekilde gelişmesinin sağlanması ve bölgeler arasında var olan gelişmişlik bakımından farkların ortadan kaldırılması amacıyla devlet programlarının uygulanmasına başlanmıştır.

3.1. Tarihsel Süreç

Daha önce de belirtildiği üzere, Azerbaycan'da ulusal nitelikli bölgesel kalkınma politikalarının çok eski bir tarihi yoktur. İlgili alanda ulusal politikalar 1991 yılında, Azerbaycan yeniden bağımsız bir Cumhuriyet olduktan sonra geliştirilmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde ise Azerbaycan'da bölgesel kalkınma alanına ve Bakü şehri haricindeki diğer bölgelerin kalkınmasına gerekli önem gösterilmemiştir. Bu dönemde özellikle petrole dayalı sektörlerin gelişmesine daha fazla önem verilmiştir.

Azerbaycan'ın Abşeron bölgesinde 19. yüzyılda sanayi usulüyle ilk petrol kuyusu kazılmış ve çıkan petrol Azerbaycan'ın ekonomisinde oldukça önemli rol oynamıştır. Azerbaycan'da petrol üretimi 1900 yılına gelindiğinde 10 milyon tona ulaşmış ve dünyadaki petrol üretiminin yarısından fazlasını teşkil etmiştir. Bu bağlamda, petrol üretimi diğer alanların da gelişmesinde dolaylı ve dolaysız olarak katkıda bulunmuştur (Valiyev, 2008: 68-69).

28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) kurulmuştur. ADC, sadece 23 ay yaşayabilmiş, 1920 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından işgal edilmiş ve bağımsızlığını kaybetmiştir. ADC'nin 23 ay süren kısa faaliyetine rağmen hem ekonomik hem de sosyal alanlarda gelişmeler yaşanmıştır.

SSCB döneminde Azerbaycan, SSCB'nin bir alt kurumu niteliğinde olmuştur. Bu sebeptendir ki, bu dönemde Azerbaycan'ın hem ekonomik teşkilat biçimi hem de yönetim mekanizması SSCB'nin ekonomik stratejisi esasında şekillenmiştir. Aynı zamanda, sanayi yapıları da SSCB'nin ihtiyaçlarına uygun olarak inşa edilmiş büyük işletmelerden oluşuyordu. SSCB'de ülkeler arasında uzmanlaşma ve iş bölümü merkezi planlama doğrultusunda yürütülmüştür. Bu bağlamda, petrol endüstrisi geçmişten itibaren Azerbaycan ekonomisinin esas itici gücü olmuştur (Rəhmanov ve

Süleymanov, 2021: 5). SSCB döneminde, yönetim, planlama, finansman ve yatırım gibi alanlarda oldukça merkezleştirilmiş bölgesel siyaset mevcut olmuştur. SSCB, cumhuriyetleri tek bir bölge olarak değerlendirmiştir. Cumhuriyetler içerisindeki bölgeler ise sadece SSCB için çok önemli işletmeler ve üretim alanları bulunduğu zaman ayrı olarak belirtilmiştir. Bu koşullarda, cumhuriyet içinde büyük gelişme fırsatları olan bölgelerde mali imkanları, bilimsel ve teknik potansiyeli elde etmek ya çok sınırlı olmuş ya da olanaksız olmuştur. Sonuç olarak, önceden zaten zayıf gelişmiş bölgeler, yeniden gelişmemiş veya gelişmeleri sınırlandırılmıştır (Nuriyev, 2013:147-148).

SSCB döneminde, Azerbaycan'da genel olarak petrol ve gaz çıkarma endüstrisinin ve bu endüstrilerle ilişkili alanların geliştirilmesine daha fazla ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda, bu tür alanların Bakü şehrinde toplanması, ekonomide ve bölgesel yapıda dengesizliklerin ve verimsiz durumların oluşmasına sebebiyet vermiştir (Nuriyev, 2013: 149).

Azerbaycan, SSCB döneminde belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmıştır. Ancak bu dönemde Azerbaycan'ın kayıpları kazanımlarından daha fazla olmuştur. Çünkü bu dönemde, ekonomik planlama merkezden yapılmış ve bu bakımdan ülkenin ekonomik koşulları dikkate alınmamıştır (Rəhmanov ve Süleymanov, 2021: 6). Genel olarak SSCB döneminde bölgesel siyaset, cumhuriyet ve onun bölgelerinde yerel kaynakların etkin kullanımını, ekonomik yapının oluşturulmasını, bölgelerin bütüncül gelişmesini ve bölgelerin sosyo-ekonomik sorunlarının çözülmesini içermemiştir. SSCB döneminde bölgesel siyaset, daha çok merkezi hükümetin çıkarlarına uygun olarak cumhuriyetlerin ve bölgelerin, yukarıdan belirlenmiş işlemlere uyum sağlanmasına hizmet etmiştir (Nuriyev, 2013: 148).

18 Ekim 1991 tarihinde “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Aktı (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi Haqqında Konstitusiyə Aktı)” kabul edilmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti, yeniden bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan, bağımsız bir cumhuriyet olduktan sonra, ilk dönemlerde çok ciddi sorunlarla mücadele etmiş olsa da zamanla istikrarın sağlanmasıyla her alanda gelişmeler yaşanmış ve bölgesel kalkınma politikaları alanında da zaman içerisinde çeşitli gelişmeler kendini göstermiştir.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, SSCB döneminde mevcut olan

planlı ekonomiden kaynaklanan bir sıra sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin; sağlıksız ekonomik yapı, üretim kapasitesinin bölgesel ve sektörel dağılımındaki eşitsizlik, ürünlerin kalitesinin düşük olması ve saire gibi bir sıra önemli sorunlarla karşılaşmıştır (Rəhmanov ve Süleymanov, 2021: 6-7).

Genel olarak 1990'lı yılların başında siyasi istikrarsızlıklara ve piyasa ekonomisine geçişe bağlı olarak ülkede ekonomik kriz yaşanmaktaydı. Ekonomide, yüksek işsizlik ve hiperenflasyon mevcuttu. Yaşanan oldukça olumsuz koşullar, ekonomik büyümeye, sanayi ve tarım alanlarının gelişmesine engel olmuştur. Aynı zamanda, SSCB'nin son yıllarından başlayarak, 1988 yılından itibaren Azerbaycan toprakları, Ermeniler tarafından silahlı saldırılara maruz kalmıştır. Ateşkesin imzalandığı 12 Mayıs 1994 tarihine kadar Azerbaycan'ın tarihi topraklarının %20'si, Ermenistan tarafından işgal edilmiştir (Rəhmanov ve Süleymanov, 2021: 8). Azerbaycan'ın Kelbecer-Laçın (Kəlbəcər-Laçın) ekonomik bölgesinin tamamının, Yukarı Karabağ (Yuxarı Qarabağ) ekonomik bölgesinin ise büyük bir kısmının Ermenistan tarafından işgal edilmesi, işgal edilmiş ekonomik bölgelerde önemli kaynakların kullanılamaması, işgal sonucunda ahalinin ülkenin diğer bölgelerine mecburi göç etmek durumunda kalması, bu göçler sonucunda yaranan istihdam sorunları ve saire gibi olumsuz koşullar ekonomik bölgelerin gelişmesini engelleyen koşullar olmuştur.

Azerbaycan'da 1993 yılında, Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Azerbaycan'da yönetimde ve ekonomide önemli değişiklikler ve gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Azerbaycan'da istikrar sağlanmış, buhran sonlanmış, ekonominin gelişmesi için önemli stratejiler uygulanmış ve önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Bakü'de 20 Eylül 1994 yılında, Hazar Denizi'ndeki "*Azeri*", "*Çırac*", "*Güneşli*" petrol yataklarını kapsayan 7,4 milyar dolar değerinde tarihi, siyasi ve uluslararası öneme sahip "*Asrın Anlaşması (Əsrin Müqaviləsi)*" imzalanmıştır. Anlaşmada Azerbaycan, ABD, Birleşik Krallık, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya ve Suudi Arabistan'ın en ünlü 13 petrol şirketi yer almıştır. Asrın Anlaşması, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisi tarafından onaylanmış ve 12 Aralık 1994'te yürürlüğe girmiştir (Yaqubov ve Cavadov, 2022: 40).

Bu dönem Azerbaycan'da, yerel imkanlarla ekonomik kalkınmanın

hızlandırılması mümkün olmamaktaydı. Bu bağlamda, uluslararası ekonomik ve mali sistem oluşturulmuş ve ülkeye yabancı sermaye akışı sağlanmıştır. Böylece 1994 yılında Asrın Anlaşması'nın imzalanması ve 12 Kasım 1995 tarihinde *“Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası)”* kabul edilmesiyle birlikte piyasa ekonomisinin yasal ve normatif yapısı kurulmuştur. Böylelikle, ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye gelmeye başlamıştır (Mahmudov, 2019: 118).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde girişimcilik faaliyetinin düzenlenmesi sisteminin geliştirilmesi, küçük ve orta girişimciliğin insan kaynaklarının geliştirilmesi, mali ve teknik yardım mekanizmalarının daha iyi koşullara getirilmesi, girişimciliğin yasal olarak korunması ve bölgelerde girişimcilik açısından elverişli koşulların sağlanması yoluyla, küçük ve orta girişimciliğin gelişmesini sağlamak amacıyla, 2002 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyetinde küçük ve orta girişimciliğin gelişmesinin Devlet Programı 2002-2005 yılları (Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı 2002-2005-ci illər)”* kabul edilmiştir (Dövlət Proqramı, 2002).

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından, 2003 yılında petrol dışı sektörlere yabancı yatırımları çekmek ve petrol dışı ürünlerin ihracatını teşvik etmek amacıyla, *“Azerbaycan İhracat ve Yatırımların Teşviki Fonu (Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu)”* kurulmuştur (AZPROMO, 2023).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonomik bölgelerin kalkınması amacıyla, bölgesel kalkınma programları ilk defa 2004 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, 2004 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı (2004-2008 yılları) (Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı 2004-2008-ci illər)”*, 2009 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2009-2013 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı)”*, 2014 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2014-2018 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı)”* ve 2019 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2019-2023 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı*

Dövlət Proqramı)” kabul edilmişdir.

2008 yılında, “2008-2015 yıllarında Azərbaycan Cumhuriyeti'nde yoxsulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma Devlet Programı (2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması ve davamlı inkişaf Dövlət Proqramı)” kabul edilmişdir (Dövlət Proqramı, 2008).

2014 yılında “Azərbaycan Cumhuriyeti'nde sanayinin gelişmesi hakkında 2015-2020 yılları için Devlet Programı (Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı)” kabul edilmişdir. Programda belirtilen bir sıra görevler şöyledir: Mevcut doğal ve ekonomik kaynakların ekonomik döngüye dahil edilmesinin desteklenmesi; petrol dışı sanayide yerli ve yabancı yatırımların artırılması; yeni üretim alanlarının oluşturulmasının desteklenmesi; bölgelerin endüstriyel potansiyelinin güçlendirilmesi; her bölgenin ve ekonomik bölgenin rekabet avantajlarını dikkate alarak, yeni bölgesel kalkınma merkezlerinin (regional inkişaf mərkəzlərinin), özel ekonomik bölgelerin (xüsusi iqtisadi zonaların), öncelikli alanlarda üretim kümelerinin ve yerel hammaddelere dayalı yeni sanayi işletmelerinin oluşturulması; sanayi ve teknoloji parklarının ve sanayi bölgelerinin kurulması; ihracata yönelik petrol dışı sektörün geliştirmesi için kamu ve özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi ve saire gibi görevler belirtilmiştir (Dövlət Proqramı, 2014).

2020 yılında Azərbaycan, 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı'nda (Vatan Savaşı) büyük zafer kazanmış ve Azərbaycan'ın tarihi Karabağ topraklarında, Ermeni işgali sona ermiştir. Böylelikle, Karabağ'ın düşman işgalinden kurtarılması ile Azərbaycan'ın arazi bütünlüğü yeniden sağlanmıştır. Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtarılmasından sonra, 30 yıla yakın bir sürede Ermenistan tarafından Karabağ'a verilmiş maddi ve manavi zararların ortadan kaldırılması için önemli ve etkin politikalar izlenmektedir.

4 Ocak 2021 tarihinde “Karabağ Dirçəliş Fonu kamu tüzel kişiliğinin kurulmasına ilişkin Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Kararnamesi (“Qarabağ Dirçəliş Fondu” publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı) kabul edilmişdir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021). Fon, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin işgalden kurtarılan arazilerinin, restorasyonu, yeniden inşası, istikrarlı bir ekonomiye ve yüksek refah

düzeyine sahip bölgeye dönüştürülmesi yönünde uygulanan tedbirlere mali destek sağlanmasını, yatırımların çekilmesini, bu alanda kamu-özel ortaklığının geliştirilmesini, gerçekleştirilmiş çalışmalarla ilgili yurt içinde ve yurt dışında bilgi teminini, tanıtım ve gerekli teşvik çalışmalarını yürüten kamu tüzel kişiliğe sahip kuruluştur (Nizamnamə, 2021).

Geçmişte, Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikaları bağlamındaki adımların ADC döneminde atıldığı söylenebilir. ADC, 1920 yılında SSCB tarafından işgal edildikten sonra Azerbaycan, SSCB'nin bir alt kurumu özelliğini taşımıştır ve bölgesel politikalar bakımından adımlar da bu doğrultuda atılmıştır. Bu dönemde, petrol sebebiyle Bakü şehrinin gelişmesine daha fazla önem verilmiştir. Bu sebeple, diğer bölgeler ile Bakü şehri arasında gelişmişlik farkları oluşmuş ve diğer bölgelerin gelişmesine gereken olanak sağlanmamıştır. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra ulusal nitelikli kalkınma ve bölgesel kalkınma çalışmalarına başlanmıştır. Bu bağlamda, KOBİ'lerin, yatırımların, sanayinin, altyapının, girişimciliğin ve saire gibi alanların gelişmesine, yoksulluğun azaltılmasına, ahalinin yaşam standartlarının yükseltilmesine ve bu bakımdan bölgelerde de sosyal ve ekonomik bakımından gelişmelerin sağlanmasına önem verildiği görülmektedir.

3.2. Kurumsal Yapı

Azerbaycan'da bölgesel kalkınma programları çerçevesinde, bir sıra kurum ve kuruluşların önemli faaliyetleri mevcuttur. Bu kapsamda çalışmada, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti)*”, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi)*”, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi)*”, “*Yerel İcra Hakimiyyətləri (Yerli İcra Hakimiyyətləri)*”, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciliği Geliştirme Fonu (Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu)*”, “*Azerbaycan Yatırım Şirketi (Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti)*” ve “*Azerbaycan Cumhuriyeti Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Kalkınması Ajansı (Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi: KOBİA)*” incelenecektir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 119. maddesinde belirtildiği üzere yetkileri şu şekildedir (Azərbaycan

Respublikasının Konstitusiyası, 2023):

- Azərbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bütçesinin projesini hazırlayarak, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na sunuyor,
- Azərbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bütçesinin uygulanmasını sağlıyor,
- Maliye-kredi ve para politikasının uygulanmasını sağlıyor,
- Devlet ekonomi programlarının uygulanmasını sağlıyor,
- Devlet sosyal güvenlik programlarının uygulanmasını sağlıyor,
- Bakanlıklara ve diğer merkezi icra hakimiyeti kurumlarına liderlik ediyor, onların aktlarını iptal ediyor,
- Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın, onun yetkilerine dahil ettiği diğer konuları hall ediyor.

10 Ekim 2017 tarihli 1627 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile onaylanan “*Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun çalışma üsulu (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iş qaydası)*” 1.8. maddesinde belirtildiği üzere, Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Azərbaycan Cumhuriyeti kanunlarının, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ve Bakanlar Kurulu'nun aktlarının, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan'ın ve onun yardımcılarının gösterişlerinin, Bakanlar Kurulu'nun dahilindeki merkezi icra hakimiyeti kurumları, ayrıca yerel icra hakimiyeti kurumları ve devletin tüzel kişilikleri tarafından gerçekleştirilmesine kontrolü gerçekleştiriyor. Gerçekleştirilmesine kontrol ise Bakanlar Kurulu'nun Ofisi (Nazirlər Kabinetinin Aparatı) tarafından düzenleniyor ve sağlıyor (İş Qaydası, 2017).

Azərbaycan Cumhuriyeti'nde merkezi icra hakimiyeti kurumları, “*Bakanlıklar (Nazirliklər)*”, “*Devlet Komiteleri (Dövlət Komitələri)*”, “*Devlet Şirkətləri ve Devlet Hizmetleri (Dövlət Şirkətləri ve Dövlət Xidmətləri)*” şeklindedir (Nazirlər Kabineti, 2023).

Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 15 Ocak 2016 tarihli Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile “*Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı (Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi)*” temelinde kurulmuştur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2016). Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 23 Ekim 2019 tarihli

Kararnamesi esasında Ekonomi Bakanlığı'nın funksionları ve yapısı genişletilmiştir. “*Vergiler Bakanlığı (Vergilər Nazirliyi)*”, “*Emlak Konuları Devlet Komitesi (Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi)*”, “*Antimonopol ve Tükətici Piyasasının Kontrolü Devlet Ajansı (Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi)*” ilgili devlet hizmetleri statüsünde Ekonomi Bakanlığı'nın yapısına dahil edilmiştir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2019). Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın bir sıra faaliyet yönleri şu şekildedir (İqtisadiyyat Nazirliyi Haqqında Əsasnamə, 2019):

- Azərbaycan'ın sosial ve ekonomik gelişme stratejisinin hazırlanmasına ve uygulanmasına katılması,
- İlgili devlet kurumları ile birlikte sosial ve ekonomik gelişme konseptinin ve devlet programlarının hazırlanmasının, koordinasyonunun ve kontrolünün gerçekleştirilmesi,
- Azərbaycan'da sosial ve ekonomik gelişme alanındaki süreçlerin değerlendirilmesi, sosial ve ekonomik (makroekonomik) tahminlerin hazırlanması,
- Ekonomide şəffaflığın artırılması ve iş ortamının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunması,
- İlgili devlet kurumlarıyla birlikte sanayi alanında devlet politikasının oluşturulmasına katılması ve uygulanmasının sağlanması,
- İlgili devlet kurumlarıyla birlikte ülke ekonomisine yatırımların çekilmesi, korunması ve teşvik edilmesi alanında devlet politikasının oluşturulmasına katılması ve uygulanmasının sağlanması,
- Dış ekonomik ilişkilerin ve dış ticaret faaliyetlerinin geliştirilmesi ve düzenlenmesi alanlarında ilgili devlet organları ile birlikte devlet politikasının oluşturulmasına katılması ve uygulanmasının sağlanması,
- Bölgelerin sosial ve ekonomik gelişmesi alanında, ilgili devlet organları ile birlikte devlet politikasının oluşturulmasına katılması ve uygulanmasının sağlanması.

Azərbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, Azərbaycan Cumhuriyeti'nde maliye politikasını uygulayan ve devlet maliyesinin yönetimini organize eden merkezi icra hakimiyeti kurumudur. Maliye Bakanlığı, 9 Şubat 2009 tarihli 48 sayılı Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Kararnamesi ile onaylanan

“Yönetmelik (Əsasnamə)” uyarınca faaliyet göstərməkdədir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2009). Maliyyə Bakanlığı’nın bir sıra faaliyet yönələri şü şəkildədir (Maliyyə Nazirliyi Haqqında Əsasnamə, 2009):

- Azərbaycan Cümhuriyyəti'nin maliyyə, bütcə, vergi alanlarında dövlət siyasətinin hazırlanması, ilgili dövlət qurumlarının və digər quruluşların iatılımlı ilə uğgulanmasının sağlanması,

- Dövlət bütcəsinin mevzuata uğgun olaraq uğgulanmasının sağlanması, dövlət bütcəsindən tahsis edilən fonların və dövlət garantisiylə alınan kredilərin amaçlanan kullanımı üzərində dövlət mali kontrolünün gerçəkəştirilmesini organize etməsi,

- Azərbaycan Cümhuriyyəti'ndə faaliyet göstərən tüzəl kişilər, tüzəl kişilik oluşturmada girişimcilik faaliyetində buluna gerçək kişilər tərəfindən muhasəbənin hazırlanması və uğgulanması, mali raporların hazırlanması və sunulması alanında dövlət siyasətinin hazırlanması və uğgulanması için yetkisi dahilində təcbirlərin gerçəkəştirilmesi,

- Dövlət yatırım proqramlarının hazırlanmasına, dövlət yatırım siyasətinin, dövlət proqramlarının gelişme konseptinin və stratejilərinin hazırlanmasına və uğgulanmasına mevzuatla belirlənən şəkildə iatılım sağlaması,

- Dış və iç kredilərin ülke ekonomisine çekilmesi alanında gerekli təcbirlərin uğgulanmasını sağlaması,

- Bakanlığın faaliyet yönələri üzərə merkezi və yerel icra hakimiyyəti qurumlarının faaliyetlərinin koordine edilmesi.

Yerel İcra Hakimiyyətləri’ne ilişkin Azərbaycan Cümhuriyyəti Cümhurbaşkanı’nın 6 Haziran 2012 tarikli 648 sayılı Kararnamesi’ne bağlı olaraq “*Yerli icra hakimiyyətləri haqqında Yönetmelik (Yerli icra hakimiyyətləri haqqında Əsasnamə)*” onaylanmışdır. Yönetmelikte yerel icra hakimiyyəti başkanlarının genel görevləri ilə birlikte özel alanlar üzərə bir sıra görevləri belirtilmiştir. Genel olarak, bu alanlar şü şəkildədir (Yerli İcra Hakimiyyətləri Haqqında Əsasnamə, 2012):

- Arazinin sosial və ekonomik kalkınması alanında,
- Tarımın gelişmesi alanında,
- Bütcə, vergi və maliyyə alanlarında,

- Tüketici pazarı ve girişimciliğin gelişmesi alanlarında,
- Ahalinin sosyal güvenliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarında,
- Ahali sağlığının, arazinin epidemiyolojik koşullarının iyileştirilmesi, çevrenin ve çevre güvenliğinin korunması alanlarında,
- Çalışma ilişkileri, emeğin korunması ve istihdam alanlarında,
- Şehir ve konut hizmetleri ve kentin güzelleştirilmesi alanlarında,
- Çevrenin kullanılması alanında,
- Tamir, inşaat, mimarlık ve kentleşme alanlarında,
- Eğitim ve kültür alanlarında,
- Çocuklar ve gençler politikasının, beden terbiyesinin, spor ve turizmin gelişmesi alanlarında,
- Kitle iletişim araçları, siyasi partiler, dini kurumlar ve STK'lar ile etkileşim alanlarında,
- Kanunların korunması, güvenliğin korunması, asayiş ve sivil savunma alanlarında,
- Devlet mülkünün yönetilmesi, devlet toprak kadastrosu ve toprak monitoringi alanlarında,
- Şehir illerinin icra başkanlarına rehberlik edilmesi, onların raporlarının dinlenilmesi,
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın belirlemiş olduğu diğer görevleri yerine getirirler.

Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciliği Geliştirme Fonu, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 31 Temmuz 2018 tarihli ve 224 sayılı Kararnamesi'ne esasen, “*Girişimciliğe Yardım Ulusal Fonu (Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu)*” yasal dayanağına dayanılarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluş olarak kurulmuştur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2018). Fonun esas faaliyet yönleri şunlardır (Nizamnamə, 2018):

- Azerbaycan'nın sosyal ve ekonomik gelişmesinin öncelikli yönlerini esas

olarak girişimcilerin yatırım projelerini avantajlı krediler ile finanse etmek,

- Devlet programları da dahil olmak üzere, girişimciliğin geliştirilmesine yönelik programların hazırlanmasına, uygulanmasına ve finanse edilmesine katılım sağlamak,

- Modern teknolojilere esaslanan yatırım projelerinde, gelişmiş uluslararası deneyimin öğrenilmesi için ilgili analizleri ve araştırmaları yapmak,

- Girişimcilerin yeni pazarlara açılma olanaklarını araştırmak ve elde edilen uluslararası deneyimi girişimcilere aktarmak, eğitim çalışmaları yapmak ve girişimcilere danışmanlık hizmetleri sağlamak.

Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciliği Geliştirme Fonu'nun temel misyonu, Azerbaycan'daki girişimcilere mali destek gösterilmesini sağlamak, girişimciliğin geliştirilmesi için devlet desteği mekanizmalarının iyileştirilmesine yönelik en iyi uluslararası tecrübelerin teşvik edilmesi yoluyla, devlet ve girişimciler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini ve karşılıklı güven ortamının oluşturulmasını sağlamak şeklindedir. Girişimcilerin avantajlı koşullarla finanse edilmesi için temel sağlayıcı olmak, fonun temel vizyonunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, fon faaliyetlerini girişimci yönelimlilik, tarafsızlık, şeffaflık ve profesyonellik değerleri doğrultusunda gerçekleştirmektedir (Sahibkarlığın İnkişafı Fonu, 2023).

Azerbaycan Yatırım Şirketi, 2006 yılında ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi esasında kurulmuştur. Şirketin tüm hisseleri Azerbaycan devletine aittir. Şirket, “*Denetim Kurulu (Müşahidə Şurası)*” tarafından yönetilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde petrol dışı sektöre sermaye yatırımlarının *yapılması*, Azerbaycan Yatırım Şirketi'nin esas amacı olmaktadır. Şirketin stratejik hedefi, Azerbaycan'da uygulanan katma değeri yüksek işletmelerin ve projelerin, finanse edilmesi ve desteklenmesi yoluyla yerel ekonomi ve yatırımcılar için değerin artırılmasıdır. Bu bağlamda, şirketin bir sıra önemli öncelikleri vardır. Bu öncelikler şu şekildedir (Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti, 2023):

- Azerbaycan'da uygulanan avantajlı projelere yatırım yapılması,
- Doğrudan yatırımların, yeteneklerin ve teknolojilerin Azerbaycan'a çekilmesi için katalizör rolünün üstlenilmesi,
- Azerbaycan'da petrol dışı sektörün gelişmesine katkıda bulunulması,

- Azərbaycan ekonomisinin gelişmesine, ekonominin çeşitlendirilmesine ve ithal ikamesi süreçlerine destek verilmesi.

İhracata yönelik veya ithal ikameci projeler başta olmakla, rekabetçi ve katma değerli projelere katılım, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunulması, girişimciliğin gelişmesinin teşvik edilmesi ve yabancı yatırımcıların Azerbaycan'a çekilmesi, şirketin temel misyonunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, şirket verimlilik, şeffaflık, inovasyon, sosyal etki gibi değerler temelinde faaliyet göstermektedir (Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti, 2023).

Azərbaycan Cumhuriyeti Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Kalkınması Ajansı (KOBİA) Azerbaycan'da, 28 Aralık 2017 tarihli ve 1771 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesi'ne esasen kurulmuştur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2017). 26 Haziran 2018 tarihli ve 148 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesi'ne esasen ajansın nizamnamesi ve yapısı onaylanmıştır (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2018a). Ajans, Azerbaycan'da KOBİ'lerin gelişmesine destek veren, düzenleyen, onların hedeflerini koruyan ve sorunlarını çözen, KOBİ'lere birtakım hizmetler sunan, bu alandaki devlet kurumlarının ve özel kurumların hizmetlerini koordine eden ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren kamu tüzel kişiliğidir (Nizamnamə, 2018a).

Ajansın bir sıra temel amaçları şu şekildedir: KOBİ'lerin faaliyetlerinin düzenlenmesine katılmak; uluslararası uygulamada yaygın olarak kullanılan ve modern gereksinimleri karşılayan esnek bir yönetim sistemi ve etkin bir koordinasyon mekanizması uygulayarak, ülke ekonomisinde KOBİ'lerin rolünü güçlendirmek; onların özel ağırlıklarını ve rekabet güçlerini artırmak; mali kaynaklara erişimlerini yaygınlaştırmak; KOBİ'lerin kurumsal destek mekanizmalarını geliştirmek; ilgili alanda devlet ve özel kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak; bölgelerde girişimciliğin gelişmesi için elverişli koşullar yaratmak; ilgili alanda yerli ve yabancı yatırımların çekilmesini sağlamak (Nizamnamə, 2018a)

KOBİ sektörünün sürdürülebilir gelişimini sağlamak, KOBİ'lerin ülke ekonomisinde rolünü artırmak, KOBİ'lerin düzenlemesi sisteminin etkinliğini artırmak, çok sayıda destek mekanizması ve bu tür mekanizmalara girişimciler tarafından kolay erişimin sağlanmasına olanak yaratmak, ajansın temel misyonunu

oluşturmaktadır. Ayrıca, kurumu girişimci dostu gibi önemli bir misyon sahibine çevirmek, ajansın ana hedeflerinden biri olmaktadır (KOBİA, 2023).

3.3. Bölgesel Kalkınma Politikaları

Azerbaycan devleti demokratik, hukuki, laik, üniter cumhuriyettir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet hakimiyeti, kuvvetler ayrılığı (hakimiyyətlərin bölünməsi) ilkesi esasında teşkil edilmektedir. Yasama yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Yürütme yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na aittir. Yargı yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından gerçekleştirilmektedir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2023).

“Arazi Kuruluşu ve İdari Arazi Bölgesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu)” kapsamında, Azerbaycan'da bazı arazi kavramları şöyledir (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2000):

- *“Arazi birimi (Ərazi vahidi)”*, Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinin, belirli sınırlarla sınırlanan bir kısımdır (rayon, şəhər, şəhər rayonu, kasaba, köy),
- *“İdari arazi birimi (İnzibati ərazi vahidi)”*, sınırları içinde devlet makamlarının kurulduğu arazi birimidir (rayon, şəhər, şəhər rayonu),
- *“İdari arazi dairesi (İnzibati ərazi dairəsi)”*, sınırları içinde yerel devlet makamlarının kurulduğu arazi birimdir (şəhər, kasaba, köy),
- *“Rayon”*, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin genel arazisinin yönetiminin merkezileştirilmesi, devlet fonksiyonlarının uygulanmasının verimli hale getirilmesi, aynı zamanda devlet makamlarının nüfusa mümkün olduğunca yaklaştırılması amacıyla tarihen yaranmış, istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilere sahip arazilerden oluşan, birkaç idari arazi dairesini birbirine bağlayan Azerbaycan Cumhuriyeti idari arazi birimidir.

2004 yılında kabul edilmiş, *“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)”* kapsamında, Azerbaycan'da on “ekonomik bölge (iqtisadi rayon)” belirtilmiştir. Programda belirtildiği üzere Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik bölgeleri kendi potansiyellerine, doğal kaynaklarının ölçeğine ve çeşitliliğine, istihdam düzeyine esasen birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. Ekonomik-coğrafi konum, doğal

koşullar, kaynaklar, nüfus yerleşim seviyesi, bölgenin yüzölçümü, arazi yapısı ve tarihsel gelişim özellikleri, ekonomik bölgeleri ekonomik, coğrafi ve tarihi açıdan ayırt eden unsurlardır. Her bir ekonomik bölge ise belirli sayılarda “rayon”lardan ve şehirlerden oluşmuştur. Programda belirlenmiş ekonomik bölgeler şöyledir: *Abşeron ekonomik bölgesi (Abşeron iqtisadi rayonu)*, *Aran ekonomik bölgesi (Aran iqtisadi rayonu)*, *Dağlık Şirvan ekonomik bölgesi (Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu)*, *Gence-Kazak ekonomik bölgesi (Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu)*, *Guba-Haçmaz ekonomik bölgesi (Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu)*, *Lenkeran ekonomik bölgesi (Lənkəran iqtisadi rayonu)*, *Nahçıvan ekonomik bölgesi (Naxçıvan iqtisadi rayonu)*, *Kelbecer-Laçın ekonomik bölgesi (Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu)*, *Şeki-Zaqatala ekonomik bölgesi (Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu)* ve *Yukarı Karabağ ekonomik bölgesi (Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu)* şeklinde olmuştur (Dövlət Proqramı, 2004).

7 Haziran 2021 tarihinde, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından “*Azərbaycan Cumhuriyeti’nde ekonomik bölgelerin yeni bölgüsü hakkında Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Kararnamesi (Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı)*” imzalanmıştır. Kararnamede belirtildiği üzere, “*Art arda uygulanan amaçlı reformlar ve geniş çaplı tedbirler, ülkemizin ekonomik ve askeri-savunma gücünü daha da güçlendirmiş ve 44 gün süren Vatan Savaşı’nda parlak bir zafer kazanmak için güçlü bir temel oluşturmuştur*”. “*Şu anda, işgalden kurtarılan arazilerin restorasyonu, gelecek gelişimlerinin sağlanması, gerekli altyapının oluşturulması ve ahalinin kendi topraklarına geri dönmesi yönünde geniş çaplı tedbirler gerçekleştirilmektedir. Söz konusu arazilerin zengin ekonomik potansiyeli, doğal kaynakları ve geniş turizm olanaklarını etkin bir şekilde kullanarak onların eşit gelişmelerini sağlamak için öngörülen tüm çalışmaların tek bir program temelinde yürütülmesinin yerinde olduğu, arazileri işgalden kurtarılmış illerin ekonomik bölgeler üzere bölgüsünün yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir*” (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021a).

Bu bağlamda, Azərbaycan Cumhuriyeti’nin ekonomik bölgelerinin onaylanan yeni bölgüsü: *Bakü ekonomik bölgesi (Bakı iqtisadi rayonu)*, *Nahçıvan ekonomik bölgesi (Naxçıvan iqtisadi rayonu)*, *Abşeron-Hızı ekonomik bölgesi (Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu)*, *Dağlık Şirvan ekonomik bölgesi (Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu)*, *Gence-Daşkesen ekonomik bölgesi (Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu)*, *Karabağ*

ekonomik bölgəsi (Qarabağ iqtisadi rayonu), Kazax-Tovuz ekonomik bölgəsi (Qazax–Tovuz iqtisadi rayonu), Guba-Haçmaz ekonomik bölgəsi (Quba–Xaçmaz iqtisadi rayonu), Lenkeran-Astara ekonomik bölgəsi (Lənkəran–Astara iqtisadi rayonu), Merkezi Aran ekonomik bölgəsi (Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu), Mil-Muğan ekonomik bölgəsi (Mil–Muğan iqtisadi rayonu), Şeki-Zaqatala ekonomik bölgəsi (Şəki–Zaqatala iqtisadi rayonu), Şergi Zengezur ekonomik bölgəsi (Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu) ve Şirvan-Salyan ekonomik bölgəsi (Şirvan–Salyan iqtisadi rayonu) şəklindədir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021a).

Şəkil 3.1. Azərbaycan Cumhuriyyəti Ekonomik Bölgələrinin Yeni Bölgüsü (Respublika Qəzeti, 2023).

Azərbaycan Cumhuriyyəti'ndə bölgələrin sosial və ekonomik kalkınması amacıyla 2004 yılından itibaren devlet programları hazırlanmış və uygulanmıştır. Bu bağlamda, 2004 yılında “*Azərbaycan Cumhuriyyəti Bölgələrinin Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)*”, 2009 yılında “*Azərbaycan Cumhuriyyəti Bölgələrinin 2009-2013 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*”, 2014 yılında “*Azərbaycan Cumhuriyyəti Bölgələrinin 2014-2018 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*” ve 2019 yılında “*Azərbaycan Cumhuriyyəti Bölgələrinin 2019-2023 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*” kabul edilmiştir.

3.3.1. Azərbaycan Cumhuriyeti Bölgələrinin Sosial-Ekonomik Kətkinməsi Devlet Programı (2004-2008 Yılları)

11 Şubat 2004 tarihinde, Azərbaycan Cəmhurbəşkanı İlham Aliyev tərəfindən, *“Azərbaycan Cəmhuriyyəti bölgələrinin sosial-ekonomik kətkinməsi Devlet Programının (2004-2008 Yılları) onaylanması haqqında Azərbaycan Cəmhuriyyəti Cəmhurbəşkanı Kararnamesi (Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Programının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı)”* imzalanmışdır. Kararnəmə əsasında *“Azərbaycan Cəmhuriyyəti Bölgələrinin Sosial-Ekonomik Kətkinməsi Devlet Programı (2004-2008 illəri)”* onaylanmışdır (Dövlət Programı, 2004).

Program, giriş və üç bölümdən oluşmaktadır. Bölümlər çərçəvəsində, *“Azərbaycan Cəmhuriyyəti Ekonomik Bölgələrinin Umumi Karakteristik Özellikleri”*, *“2004-2008 Yıllarında Bölgələrin Sosial-Ekonomik Kətkinməsinin Əsas Yönəri”* və *“Tədbirlər”* başlığına yer verilmişdir. Giriş kısmında Azərbaycan, bağımsızlığını yenidən ilan ettikten sonra yaşanan siyasi, ulusal, sosial və ekonomik gelişmelere, programın temel amacına ve bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekli olan görevlere, programın kapsadığı ekonomik bölgelere ve tedbirlerin hayata geçirilmesi için kullanılacak mali kaynaklara yer verilmiştir. Birinci bölümde, Azərbaycanın ekonomik bölgeleri ve ekonomik bölgələrin əsas karakteristik özellikləri belirtilmişdir. İkinci bölümde, bölgələrin sosial və ekonomik kətkinməsinin əsas yönərinə yer verilmişdir. Üçüncü bölümde isə program çərçəvəsində uygulanacak tedbirlərə, bu tedbirlərin hangi kurumlar tərəfindən və ne kadar süre içerisinde gerçekleştirileceğine detaylı bir şekilde yer verilmiştir (Dövlət Programı, 2004).

Azərbaycan Cəmhuriyyəti illərinin mevcut potansiyəllərinin ən iyi şekilde kullanılması yoluyla, ekonominin farklı alanlarının gelişmesini, üretim tesislerinin faaliyetinin genişletilmesini, ihracata yönelik ürünlerin üretiminin desteklenmesini, yerli girişimciliğin gelişmesini ve bu yolla ahalinin yaşam koşullarının daha da iyileşmesini, istihdam olanaklarının artmasını ve ülke ekonomisinin dinamik bir şekilde gelişmesini sağlamak programın əsas amacı olarak belirtilmişdir. Bu bağlamda, programda belirlənən amaca ulaşılması için uygulanması gerekli olan əsas görevlərə yer verilmişdir. Eski işlətmələrin faaliyyətə yenidən başlaması və yeni işlətmələrin açılması, yerel kaynakların kullanım verimliliğinin artırılması, gerekli altyapının oluşturulması ve geliştirilmesi, tarım sektöründe gerçekleştirilen

reformların ikinci aşamasının hızlandırılması, bölgelere yatırımcıların çekilmesi için gerekli koşulların sağlanması, yeni iş yerlerinin açılmasının teşvik edilmesi, ahalinin elektrik, su, doğalgaz ve saire hizmetlere erişim koşullarının iyileştirilmesi gibi görevlerin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Programda bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasının esas yönleri belirtilmiştir. Bu faaliyet yönleri şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2004):

- Para politikasında, etkin döviz kuru politikasının uygulanması ve para arzı kanallarının optimizasyonuna özel önem verilmesi,
- Yatırım politikasında, devlet yatırımlarının bölgelerin altyapısının iyileştirilmesine ve sosyal tesislerin inşasına yönlendirilmesi,
- Dış ekonomi politikasında, ülke ürünlerinin ihracatı için uygun koşulların oluşturulması ve ülke piyasasının haksız rekabetten korunması,
- Sanayi alanında, bölgelerde faaliyetini durduran sanayi işletmelerinin yeniden faaliyete geçmesi ve yeni işletmelerin açılması,
- Tarım sektöründeki reformların ikinci aşaması hızlandırılması, kırsal nüfusun maddi refahının, sosyal koşullarının iyileştirilmesi, yeni iş yerlerinin oluşturulması ve dağlık bölgelerin gelişimine özel önemin verilmesi,
- Tahıl, meyve, pamuk, tütün, çay, ipekböcekçiliği ve saire gibi Azerbaycan tarımının geleneksel alanlarının geliştirilmesinin öncelikli görev olması,
- Altyapı hizmetlerinde, altyapı tesislerinin inşası ve yeniden inşası, kırsal alanlarda ve kasabalarda ulaşım altyapısının geliştirilmesi, finansal altyapının geliştirilmesi, nüfusun (özellikle kırsal nüfusun), elektrik, su, doğalgaz, iletişim ve saire hizmetlere ulaşımının modern düzeye ulaşması ve bu alanların yönetiminde belediyelerin rolünün artırılması;
- Devletin yapısal politikasında, petrol sektörü ile birlikte petrol dışı sektörün geliştirilmesi, yenilikçi teknolojilerin yaygın uygulanması, büyük işletmelerin özelleştirilmesi, girişimciliğin geliştirilmesi ve ihracat potansiyelinin artırılması,
- Özelleştirme sürecinde, bölgelerdeki faaliyet göstermeyen işletmelerin faaliyetlerinin yeniden sağlanması ve yenilerinin açılması,
- Girişimcilik alanında, girişimciliğin geliştirilmesine yönelik kapsamlı faaliyetlere devam edilmesi,

- Sosial politikada, nüfusun mənəvi ihtiyaclarının eksiksiz qarşılınması və yaşayış şəraيطlarının iyiləştiriləsi,
- Sosial təhlükəsizlik siyasətində, emekli maaşlarının düzənli olaraq artırılması, əngəllilərə, savaşı gazilərinə, gənç ailələrə və həssas kəsime özəl önəm veriləsi,
- Eğitimi alanında, eğitimin yapı və içeriğinin yenilənmesi,
- Sağlıq siyasətində, əhalinin sağlıq durumunun iyiləştiriləsi, ortalama yaşayış sürəsinin yüksətiləsi və nüfusun tüm kəsimplərinə kaliteli tıbbi xizmətlərin sunulması,
- Kültür siyasətində, ülkenin kültürel potansiyelinin, zenginliğinin, gələnlərinin korunması və gələştiriləsi, yaradıcılıq və eğitimi sisteminin iyiləştiriləsi,
- Bədən eğitimi və spor alanında, halk sağlığının iyiləştiriləsi, yüksek mənəvi niteliklərin eğitimi və vətən savunması hazırlığının sağlanılması.

Programda, 2004-2008 yılları arasında gərəkləştiriləsi planlanan tədbirlərə yer verilmişdir. Bu bağlamda, “*Azərbaycan Cümhuriyeti’nde Makroekonomik Sabitliyin və Devamlı Gələşmənin Təmin Ediləsi*” və “*Ekonomik Bölgələrdə Hayata Gəçirələcek Tədbirlər*” başlıkları altında gərəkləştiriləcək tədbirlər, tədbirlərin amacı, tədbirlərin gərəkləştiriləsi sürəsi və tədbirləri gərəkləştirəcək kurumlara detaylı olaraq yer verilmişdir.⁴ “*Azərbaycan Cümhuriyeti’nde Makroekonomik Sabitliyin və Devamlı Gələşmənin Təmin Ediləsi*” başlığında belirtilmiş bəzi tədbirlər şu şəkildədir (Dövlət Proqramı, 2004):

- Tədbirin ismi; İstihdam stratejisinin hazırlınması. Tədbirin amacı; Nüfusun istihdamının sağlanılması. Gərəkləştirilə sürəsi; 2004 yılı. Gərəkləştirən kurumlər; Çalışma ve Əhalinin Sosial Koruma Bəkanlığı, ilgili devlet kurumları.
- Tədbirin ismi; Bölgələrin sosial və ekonomik kalkınmasına yönelik projələrin mali təminatının artırılması. Tədbirin amacı; Bölgələrdə projələrin uygulanmasının hızlandırılması. Gərəkləştirilə sürəsi; 2004-2008 yılları. Gərəkləştirən kurumlər; Ekonomik Kalkınma Bəkanlığı, Maliye Bəkanlığı, Milli Bank.

⁴ Detaylı bilgi için bakınız; Dövlət Proqramı. (2004). *Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)*. Erişim: 13 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/4797>

- Tedbirin ismi; Bölgelerde eğitim, sağlık, kültür, beden eğitimi ve sporun daha da geliştirilmesi, düşük gelirli sosyal sınıfların sosyal korumasının güçlendirilmesi, emekli aylıklarının ve ödeneklerin düzenli olarak artırılması. Tedbirin amacı; Nüfusun yaşam standardının yükseltilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2004-2008 yılları. Gerçekleştiren kurumlar; İlgili devlet kurumları.

- Tedbirin ismi; Azərbaycan Cumhuriyeti yatırım haritasının hazırlanması. Tedbirin amacı; Bölgelere yatırım çekmek amacıyla veri tabanının iyileştirilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2004-2005 yılları. Gerçekleştiren kurum; Ekonomik Kalkınma Bakanlığı.

“Ekonomik Bölgelerde Hayata Geçirelecek Tedbirler” başlığında belirtilmiş bazı tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2004):

- Abşeron ekonomik bölgesi kapsamında: Tedbirin ismi; Yol altyapısının restorasyonu ve geliştirilmesi. Tedbirin amacı; Karayolu ulaşım sisteminin iyileştirilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2004-2008 yılları. Gerçekleştiren kurumlar; Ulaşım Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ekonomik Kalkınma Bakanlığı.

- Lenkeran ekonomik bölgesi kapsamında: Tedbirin ismi; Elet-Astara dört şeritli otoyol inşası. Tedbirin amacı; Yolcu ve yük taşımacılığı hizmetinin iyileştirilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2004-2008 yılları. Gerçekleştiren kurumlar; Ulaşım Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ekonomik Kalkınma Bakanlığı.

- Aran ekonomik bölgesi kapsamında: Tedbirin ismi; İllerarası ve il içinde karayollarının restorasyonu. Tedbirin amacı; Karayolu ulaşım sisteminin iyileştirilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2004-2008 yılları. Gerçekleştiren kurumlar; Ulaşım Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ekonomik Kalkınma Bakanlığı.

“Azərbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 yılları)” kapsamında, sanayi, tarım, altyapı hizmetleri, petrol ve petrol dışı sektör, girişimcilik, eğitim, sağlık, kültür, spor, sosyal güvenlik sistemi ve saire gibi sektörlerin gelişmesine özellikle önem verildiği görülmektedir. Aynı zamanda, ekonomik bölgelerde gerçekleştirilecek tedbirler, bu yöndeki politikalar kapsamında belirtilmiştir.

3.3.2. Azərbaycan Cumhuriyeti Bölgələrinin 2009-2013 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı

14 Nisan 2009 tarihli “Azərbaycan Cumhuriyeti bölgələrinin 2009-2013 yıllarında sosial ekonomik kalkınması Devlet Programı’nın onaylanması hakkında Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Kararnamesi (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Programı’nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı)” esasında “Azərbaycan Cumhuriyeti Bölgələrinin 2009-2013 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” onaylanmışdır. Program, giriş ve dört bölümdən oluşmaktadır. Programın birinci bölümünde, “Azərbaycan Cumhuriyeti Bölgələrinin Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 yılları)” ve “Bakü Şəhrinin kasabalarının 2006-2007 Yılları Sosial Ekonomik Kalkınmasının Hızlandırılmasına Dair Tədbirlər Programı” uygulanmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Diğer bölümlerde, “Devlet Programı’nın Amacı, Görevleri ve Bölgesel Kalkınmanın Esas Yönleri”, “Devlet Programında Öngörülen Tedbirlerin Finansman Kaynakları” ve “Tedbirler Planı” başlıklarına yer verilmiştir (Dövlət Programı, 2009).

Programın temel amacı, Azərbaycan’da petrol dışı sektörün gelişmesinin hızlandırılması, ekonominin çeşitlendirilmesi, dengeli bölgesel ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya ulaşılması ve nüfusun yaşam standartlarının daha da iyileştirilmesi şeklindedir. Bu bağlamda, Devlet Programında belirlenmiş amaca ulaşılması için, aşağıdaki görevlerin yerine getirilmesi öngörülmüştür (Dövlət Programı, 2009):

- Ülkenin doğal ve işgücü potansiyelinin etkin bir şekilde kullanılması ile petrol dışı sektörün hızla gelişmesini sağlamak,
- Altyapının iyileştirilmesine yönelik tedbirlerin sürdürülmesi,
- Girişimcilik ortamının iyileştirilmesi yönünde etkin tedbirlerin uygulanması ve girişimciliğin gelişiminin daha da hızlandırılması,
- Ekonominin gelişmesi amacıyla, yatırım çekme çalışmalarına devam edilmesi,
- İhracata yönelik ürün üretiminin teşvik edilmesi,

- Modern altyapı tesislerinin oluşturulması, mevcut tesislerin ise uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi,

- Ahalinin iletişim hizmetleriyle teminatının iyileştirilmesi,

- Ahalinin istihdam düzeyinin artmasına yönelik faaliyetlerin sürdürülmesi,

- Yoksulluk düzeyinin azaltılması.

Programda bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasının esas yönleri belirtilmiştir. Bu faaliyet yönleri şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2009):

- Dış ekonomi politikasında, ülkede üretilen ürünlerin ihracatı için uygun koşulların sağlanması ve iç piyasanın haksız rekabetten korunması,

- Bütçe ve vergi politikasında, petrol dışı sektörün sürdürülebilir kalkınmasını sağlanması, ülkenin makroekonomik durumundaki sabitliyin sürdürülmesi, ekonominin etkin şekilde düzenlenmesi ve ekonominin dinamik gelişiminin teşvik edilmesi,

- Para politikasında, etkin döviz kuru politikasının uygulanması ve para arzı kanallarının optimizasyonuna özel önem verilmesi,

- Yatırım politikasında, ekonominin tüm alanlarında yatırım fırsatlarını genişletilmesi ve daha elverişli bir yatırım ortamı sağlamak amacıyla tüm yatırımcılar için serbest rekabet ortamının oluşturulması ve yasal çerçevenin geliştirilmesi,

- Devlet yatırım politikasında, bölgelerde yeni iş yerlerinin açılması, altyapı tesislerinin güvenilir şekilde çalışmasının sağlanması, beşeri sermayenin geliştirmesi ve vatandaşların sosyal korumasının güçlendirilmesi,

- İstihdam politikasında, yeni iş yerlerinin yaratılmasını sınırlandıran faktörlerin ortadan kaldırılması ve istihdam düzeyinin artmasını teşvik eden koşulların oluşturulması,

- Göç politikasında, ülkenin kalkınması için göç süreçlerinin verimli kullanılması, göç programlarının ve tedbirlerin uygulanmasında devletin ve toplumun çıkarlarının dikkate alınması, göçmenlerin mevcut sosyal ve ekonomik duruma uyumunu hızlandıran koşulların oluşturulması, göçmen haklarının korunması ve yasa dışı göçün önlenmesi,

- Girişimciliğin geliştirilmesi politikasında, öncelikli kalkınma alanları başta olmak üzere ekonominin tüm alanlarındaki faaliyetlere yönelik normatif-yasal, teşkilati ve mali destek düzeyinin yükseltilmesi,

- Ülkenin ihracat potansiyelinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, iç piyasada sağlıklı bir rekabet ortamının oluşturulması, tüketici haklarının korunması, standardizasyon ve metroloji alanlarını uluslararası gerekliliklere uyarlanması,

- Sanayi alanında, bölgelerdeki mevcut sanayi işletmelerinin yeniden faaliyete geçirilmesi ve yeniden inşası, yeni işletmelerin oluşturulması, tarım ürünleri üreten işletmelerin yeniden faaliyete geçirilmesine ve ihracat potansiyelinin artırılmasına özel önem verilmesi,

- Tarım sektöründe, Azerbaycan tarımında geleneksel alanlar olan tahıl, meyve, pamuk, tütün, çay, ipekböcekçiliği ve saire gibi alanların geliştirilmesinin öncelikli görev olmaya devam etmesi, tarım sektöründeki reformlara devam edilmesi, dağlık bölgelerin gelişmesine özel önemin verilmesi,

- Turizm sektöründe, turizmin gelişmesi ve bu alanda uluslararası işbirliğinin genişletilmesi, turizmin ekonominin karlı alanı haline getirilmesi, sosyal ve çevresel gereksinimleri karşılayacak verimli ve rekabetçi modern turizm komplekslerinin oluşturulması ve bu alanda yeni iş yerlerinin açılması,

- Ülkenin yakıt-enerji sektöründe, ekonominin ve nüfusun enerji kaynaklarına dair talebinin eksiksiz karşılanmasının sağlanması,

- Kentleşme alanında, ülkede konut alanlarında tüketicilere sunulan hizmet düzeyinin dünya standartlarına uygun şekilde uyarlanması,

- Ulaşım alanında, ulaşım sisteminin verimli şekilde gelişmesinin organize edilmesi, yeni modern yollar ve yol tesislerinin, köprülerin, yer altı ve üst geçitlerin ve otoparkların inşa edilmesi, toplu taşıma faaliyetlerini düzenleyen normatif yasal çerçevenin iyileştirilmesi ve bu konuda diğer önemli tedbirlerin hazırlanması,

- Çevre üzerinde olumsuz etkisi olan faktörlerin önlenmesi, Hazar Denizi'nin kıyı şeridinde, Abşeron Yarımadası'nda ve diğer bölgelerde suyun, toprağın ve havanın ekolojik durumun iyileştirilmesi için atık suyun arıtılması, kirlenmiş toprakların yeniden işlenmesi, ağaçlandırma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve saire gibi faaliyetlerin hayata geçirilmesi,

- Sosyal politikada, bölgelerde yaşayan vatandaşlar da dahil olmak üzere nüfusun yaşam koşullarının daha da iyileştirilmesi, düşük gelirli vatandaşlara yönelik sosyal yardımların artırılması, sosyal korumaya muhtaç kişilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, emeklilik sisteminin iyileştirilmesi ve etkinliğinin artırılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmesi,

- Eğitim alanında, yapı ve içeriğini yenilenmesi, tüm nüfus grupları için çağdaş gereksinimler düzeyinde kurulan eğitim hizmetlerinin sunulmasını sağlayacak maddi, teknik, öğretim ve yöntemsel koşulların oluşturulması ve eğitim sisteminin yüksek sosyo-ekonomik etkinliğinin sağlanması, çağın gereklerini karşılayan personel ihtiyacının karşılanması, gençlerin evrensel değerlere dayalı ve kaliteli yükseköğrenim görmeleri için gerekli koşulların oluşturulması, dünyanın önde gelen ülkelerinde eğitim alabilme fırsatlarının genişletilmesi,

- Sağlık politikasında, ahalinin sağlık durumunun iyileştirilmesi, ortalama yaşam süresinin yükseltilmesi ve nüfusun tüm kesimlerine kaliteli tıbbi hizmetlerinin sunulması,

- Beden eğitimi ve spor alanında, halk sağlığının iyileştirilmesi, yüksek manavi niteliklerin eğitimi ve vatan savunması hazırlığının sağlanması,

- Kültür politikasında, ülkenin kültürel potansiyelinin, zenginliğinin, geleneklerinin korunması ve geliştirilmesi, yaratıcılık ve eğitim sisteminin iyileştirilmesi.

Programın, devlet bütçesi, bütçe dışı devlet fonları, mülkiyet şekline bakılmaksızın idarelerin, işletmelerin ve kuruluşların fonları, “Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciliği Destekleme Ulusal Fonu”, “Azerbaycan Cumhuriyeti İletişim ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığına bağlı Bilgi Teknolojilerinin Geliştirilmesi için Devlet Fonu” ve “Azerbaycan Yatırım Şirketi”nin Fonları, yerli ve yabancı girişimci fonları, uluslararası kuruluşların ve yabancı devletlerin mali kaynakları ve mevzuat tarafından yasaklanmayan diğer kaynaklardan alınan fonlar tarafından finanse edilmesi öngörülmüştür (Dövlət Proqramı, 2009).

Programda, 2009-2013 yılları arasında gerçekleştirilmesi planlanan tedbirlere

yer verilmiştir.⁵ “*Ulusal Öneme Sahip Tedbirler*” başlığı altında, genel olarak ülke kapsamında gerçekleştirilecek bazı tedbirler şöyledir (Dövlət Proqramı, 2009):

- Sanayi ve tarımsal üretimi genişletmeye yönelik tedbirler: Tedbirin ismi; Girişimciliğin gelişimini desteklemek için kurumsal mekanizmaların oluşturulması. Gerçekleştirilme süresi; 2009-2013 yılları. Gerçekleştiren kurumlar; Ekonomik Kalkınma Bakanlığı.

- Elektrik, ısıtma ve doğalgaz temini: Tedbirin ismi; Bölgelerin ve yeni inşa edilen yerleşim yerlerinin doğalgaz arzının iyileştirilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2009-2013 yılları. Gerçekleştiren kurum; Devlet Petrol Şirketi.

“*Bakü Şehri*” başlığı altında, Bakü şehrinin ilçe ve kasabalarını kapsayan bazı tedbirler şöyledir (Dövlət Proqramı, 2009):

- Sanayi ve tarımsal üretimi genişletmeye yönelik tedbirler: Tedbirin ismi; Bakü şehri ve çevre kasabalarında faaliyet gösteren ve özelleştirmeye açık olan büyük sanayi işletmelerinin özelleştirme işlemlerinin tamamlanması. Gerçekleştirilme süresi; 2009-2013. Gerçekleştiren kurum; Emlak Konuları Devlet Komitesi.

- Sağlık, kültür, spor ve eğitim kurumlarının inşası ve yeniden inşası: Tedbirin ismi; Bakü şehrinde, çevre kasabalarında ve diğer yerleşim yerlerinde bulunan sağlık tesislerinin onarımı, yeniden inşası, inşası ve modern ekipmanlarla donatılması. Gerçekleştirilme süresi; 2009-2013. Gerçekleştiren kurum; Sağlık Bakanlığı.

“*Ekonomik Bölgelerde Uygulanacak Tedbirler*” başlığı altında ise ekonomik bölgelerde, ekonomik bölgelere dahil illerde ve şehirlerde gerçekleştirilecek tedbirler, tedbirlerin gerçekleştirilmesi süresi ve tedbirleri gerçekleştirecek kurumlar belirtilmiştir. Bazı tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2009):

- Gence-Kazak ekonomik bölgesi, Sanayi ve tarımsal üretimi genişletmeye yönelik tedbirler: Tedbirin ismi; Sanayi üretim alanlarının genişletilmesinin desteklenmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2009-2013. Gerçekleştiren kurumlar; Sanayi ve Enerji Bakanlığı, Tarım Bakanlığı.

⁵ Detaylı bilgi için bakınız; Dövlət Proqramı. (2009). *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Erişim: 18 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/16721>

- Guba-Haçmaz ekonomik bölgesi, Yol ve Ulaşım Tedbirleri. Tedbirin ismi; Ülkede önemli karayollarının esaslı onarımı, yeniden inşası ve inşası. Gerçekleştirilme süresi; 2010-2013. Gerçekleştiren kurum; Ulaşım Bakanlığı.

“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2009-2013 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” kapsamında, petrol dışı sektörün gelişmesine, altyapının, girişimciliğin, yatırımların, ihracatın, sanayinin, tarımın, turizmin, iletişim hizmetlerinin, ulaşımın, istihdam düzeyinin, eğitimin, sağlığın, sporun, kültürün ve saire gibi alanların gelişmesine özellikle önem verildiği görülmektedir.

3.3.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı

27 Şubat 2014 tarihli *“Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2014-2018 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı’nın onaylanması hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Kararnamesi (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı’nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı)”* esasında *“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı”* onaylanmıştır. Program, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Programın birinci bölümünde, genel olarak bölgesel kalkınma programları çerçevesinde elde edilmiş önemli gelişmeler belirtilmiştir. İkinci bölümde, programın amacı, görevleri ve bölgesel kalkınmanın öncelikli alanlarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, programda öngörülen tedbirlerin finansman kaynakları belirtmiştir. Dördüncü bölümde ise gerçekleştirilecek tedbirler, ülke ve ülkenin ekonomik bölgeleri kapsamında belirtilmiştir (Dövlət Proqramı, 2014a).

Programın temel amacı, ülkedeki petrol dışı sektörün gelişmesi, ekonominin çeşitlendirilmesi, bölgelerin hızlı kalkınması yönünde tedbirlerin sürdürülmesi, özellikle köylerin kalkınmasına ilişkin altyapı ve sosyal hizmetlerin daha da iyileştirilmesi şeklinde belirlenmiştir. Programda belirtilmiş amaçlara ulaşmak için altyapının iyileştirilmesi, ihracata yönelik ve rekabetçi ürün üretimi yönünde girişimciliğin gelişmesinin hızlandırılması, ahalinin ve özellikle köy ahalisinin istihdam düzeyinin artırılması, yoksulluk düzeyinin azaltılmasına gibi görevlere devam edilmesi öngörülmektedir. Ayrıca program kapsamında, bölgesel kalkınmanın

esas yönleri şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2014a):

- Makroekonomik açıdan istikrarın korunması, bütçe politikasında ekonominin öncelikli alanlarının modernizasyonu, etkinliği ve uzun vadeli istikrarının sağlanması için koşulların oluşturulması, yatırım ortamının daha da iyileştirilmesi,

- İstihdam politikasında, istihdamın gelişimini etkileyen yatırım ortamının oluşturulması, vergi, gümrük, eğitim ve diğer ilgili alanlara ilişkin politikanın daha da geliştirilmesi ve yeni iş yerlerinin açılmasını teşvik eden kurumsal bir yapının oluşturulması,

- Gümrük politikasında, gümrük yönetiminin daha da iyileştirilmesi ve şeffaflığa dayalı sistemin geliştirilmesi, girişimcilerin ve bireylerin haklarının güçlendirilmesi, gümrük altyapısının modernizasyonu, malzeme ve teknik tabanın güçlendirilmesine devam edilmesi,

- Bankacılık sistemi likiditesinin yeterli düzeyde tutulması politikasının sürdürülmesi, petrol dışı sektörün sürekli gelişmesi yoluyla ekonominin çeşitlendirilmesinin sağlanması ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasında, girişimciliğin genişletilmesinde ve yoksulluk düzeyinin azaltılmasında bankacılık sisteminin rolünün önemli ölçüde artırılması,

- Bankacılık sisteminde daha sağlıklı rekabet ortamı oluşturulması, bölgelere kaliteli ve çok çeşitli bankacılık hizmetlerinin eksiksiz olarak sunulması, bankaların kredi ve yatırım imkanlarının artırılması ve banka hizmetleri pazarında eşit rekabet ortamının sağlanması,

- Etkin ulusal sigorta sisteminin oluşturulmasına ilişkin gerekli tedbirlere devam edilmesi,

- Yatırım için gerekli hacmi ve kalitenin sağlanması amacıyla elverişli yatırım ortamının iyileştirilmesi,

- Girişimcilik için oluşturulmuş faaliyet ortamının daha da geliştirilmesi, devlet himayesinin geliştirilmesi ve devlet-girişimci ilişkilerinin iyileştirilmesinin sağlanması,

- Sanayileşme politikasında, bölgelerde yerel hammaddeye dayalı sanayi işletmelerinin faaliyetlerinin kalite bakımından modern düzeyde kurulması ve yeni işletmelerin, sanayi mahallelerinin oluşturulmasına yönelik tedbirlerin

gerçekleştirilmesi, yenilik odaklı teknolojilerin uygulanmasının teşvik edilmesi, sanayi parklarının oluşturulması yönünde çalışmalara devam edilmesi,

- Tarımın geliştirilmesine yönelik reformlara ve yeni teknolojilerin kullanılmasına devam edilmesi, çiftçilerin tarımda birleşmesi ve kooperatiflerin oluşturulması yoluyla tarım sektöründe, tarımsal ürünlerin ve gelirlerinin rekabet gücünün daha da artmasını ve uluslararası standartlara uyumunun teşvik edilmesi,

- Devletin dış ticaret politikasında, ülke ekonomisinin dünya ekonomisine etkin entegrasyonunu sağlamak için petrol dışı ürünlerin ihracatının genişletilmesi,

- Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısının geliştirilmesi, bölgelerdeki ahaliye çağdaş elektronik hizmet sunma olanaklarının daha da genişletilmesi, köyler dahil olmak üzere ülkede geniş bant, ucuz ve kaliteli internet erişiminin sağlanması,

- Turizm kaynaklarının genişletilmesi, turistik hizmetleri ve diğer kültürel etkinlik çeşitlerinin genişletilmesi, modern standartlara uygun hale getirilmesi ve turizm tesislerinin yapımının devam ettirilmesi,

- Yakıt-enerji kompleksi alanında, ekonominin ve nüfusun enerji kaynaklarına olan talebinin daha eksiksiz karşılanması, enerji endüstrisinin geliştirilmesi ve verimliliğinin artırılması,

- Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve etkin sosyal koruma sisteminin sağlanması alanında çalışmaların sürdürülmesi ve genişletilmesi, bu amaçla nüfusun, özellikle hassas grupların konut koşullarının iyileştirilmesi ve bu alanın geliştirilmesi,

- Ülkenin stratejik coğrafi konumunun etkin bir şekilde kullanılmasıyla, transit ve ulaşım hizmetlerinin geliştirilmesi, yerel ve uluslararası ulaşımında yönetim mekanizmasının iyileştirilmesi ve nüfusa sunulan ulaşım hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi,

- Çevre politikasında, şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması için mevcut ekolojik sistemlerin korunması ve doğal kaynakların verimli kullanımı ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması,

- Nüfusun sosyal korunması politikasında, etkili bir sosyal koruma sistemi geliştirerek bölgelerdeki yaşlı nüfusun, düşük gelirli ailelerin ve sosyal açıdan hassas grupların, sosyal riskinin azaltılması yönündeki çalışmaların sürdürülmesi,

bölgelerde sosyal hizmet sağlayan devlet işletmelerinin maddi ve teknik temellerinin güçlendirilmesi, onların türlerinin ve ağlarının genişletilmesi, Karabağ engellileri ve şehit ailelerinin barınma koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmesi, bölgelerde engelli kişilerin beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi ve onlar için istihdam olanaklarının artırılması amacıyla uygun faaliyetlerin sürdürülmesi,

- Eğitim alanında, bölgelerde eğitim kurumlarının inşası ve onarımı çalışmalarına devam edilmesi, bölgeler arasında eğitim kalitesini eşitlemek için tedbirlerin gerçekleştirilmesi, bölgelerde işgücü piyasasının düzenli öğrenilmesi sisteminin oluşturulması, uzaktan eğitim, yetenekli ve özel ihtiyaçları olan çocukların eğitimi ve gelişimi, yaşlıların eğitimi, mesleki-uzmanlaşma ve eğitim konularında danışmanlık hizmetleri sunan bölgesel merkezlerin oluşturulması,

- Sağlık alanında, bölgelerde sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve nüfusa sunulan tıbbi hizmetlerin kalitesinin daha da artırılması, bölgelerde sağlık hizmetlerinin maddi ve teknik altyapısının güçlendirilmesi amacıyla sağlık kurumlarının inşasına, onarımına, yeniden inşasına ve modern tıbbi ekipmanlarla donatılmasına devam edilmesi,

- Gençliğin, sporun ve beden eğitimi gelişimini desteklemek amacıyla yürütülen çalışmalara devam edilmesi, uzak iller ve kırsalda yaşayan gençlere yönelik bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri ağının genişletilmesi, gençlerin sağlıklarının güçlendirilmesi ve boş vakitlerinin verimli geçirilmesine yönelik beden eğitimi ve sporun rolünün artırılması yönünde faaliyetlere devam edilmesi,

- Bölgelerdeki kültürel mirasın korunması, küreselleşme koşullarında kültürel çeşitliliğin daha da geliştirilmesi, taşınmaz tarihi ve kültürel anıtların restorasyonu ve korunması, tarihi ve kültürel koruma alanlarının etkinliğinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, bölgelerdeki kültürel alanların onarımı ve inşaatı gibi faaliyetlere devam edilmesi.

Programın, devlet bütçesi, bütçe dışı devlet fonları, mülkiyet şekline bakılmaksızın idarelerin, işletmelerin ve kuruluşların fonları, Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciliği Destekleme Ulusal Fonu'nun, Azerbaycan Yatırım Şirketi'nin Fonları, yerli ve yabancı girişimci fonları, uluslararası kuruluşların ve yabancı devletlerin mali kaynakları ve mevzuat tarafından yasaklanmayan diğer

kaynaklardan alınan fonlar tarafından finanse edilmesi belirtilmiştir (Dövlət Proqramı, 2014a).

Programda, 2014-2018 yılları arasında gerçekleştirilecek tedbirlere yer verilmiştir.⁶ Bu bağlamda “*Ulusal Öneme Sahip Tedbirler*” başlığı altında, genel olarak ülkede gerçekleştirilecek tedbirler, tedbirlerin gerçekleştirilmesi süresi ve tedbirleri gerçekleştirecek kurumlara detaylı olarak yer verilmiştir. Bu bağlamda, bazı tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2014a):

- Nüfusun güvenliği tedbirleri: Tedbirin ismi; Her ekonomik bölge için doğal acil durum kaynaklarının belirlenmesi, tehlike ve risk haritalarının hazırlanması; Gerçekleştirilme süresi; 2014-2018. Gerçekleştiren kurumlar; Azərbaycan Milli İlmmler Akademisi, Acil Durumlar Bakanlığı, Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı.

- Sosyal koruma tedbirleri: Tedbirin ismi; Bölgelerde zorunlu devlet sosyal sigortasının kapsamının genişletilmesine devam edilmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2014-2018. Gerçekleştiren kurum; Çalışma ve Ahalinin Sosyal Koruma Bakanlığı.

“*Ekonomik Bölgelerde Uygulanacak Tedbirler*” başlığı altında ise ekonomik bölgelerde, ekonomik bölgelere dahil illerde ve şehirlerde gerçekleştirilecek tedbirler, tedbirlerin gerçekleştirilmesi süresi ve tedbirleri gerçekleştirecek kurumlar belirtilmiştir. Bu bağlamda, bazı tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2014a):

- Abşeron ekonomik bölgesi. Turizm sektörünün gelişmesi: Tedbirin ismi; Turizm sektörünün gelişmesinin desteklenmesi, Gerçekleştirilme süresi; 2014-2018. Gerçekleştiren kurumlar; Medeniyet ve Turizm Bakanlığı, yerel icra hakimiyetleri.

- Nahçıvan ekonomik bölgesi. Sanayi ve tarımın gelişmesi tedbirleri: Tedbirin ismi; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yeni sanayi işletmelerinin kurulmasının desteklenmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2014-2018. Gerçekleştiren kurum; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu.

“*Azərbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*” kapsamında petrol dışı sektör, altyapı hizmetleri, sosyal hizmetler, sanayi, tarım, girişimcilik, dış ticaret, teknoloji, turizm, beşeri sermaye, ulaşım hizmetleri, istihdam düzeyi, eğitim, sağlık, kültür, spor ve saire gibi

⁶ Detaylı bilgi için bakınız; Dövlət Proqramı. (2014a). *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Erişim: 20 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/27284>

alanların gelişmesine özellikle önem verildiği görülmektedir.

3.3.4. Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı

29 Ocak 2019 tarihli “*Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2019-2023 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı’nın onaylanması hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Kararnamesi (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı’nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı)*” esasında “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*” onaylanmıştır. Programda “*Ülkedeki Bölgelerin Sosyal Ekonomik Kalkınması Alanında Uygulanan Politikanın Ana Sonuçları*” başlığı altında, 2004 yılı itibariyle gerçekleştirilen Devlet Programları’nın olumlu sonuçlarından, ekonomik ve sosyal gelişmelerden bahsedilmiştir (Dövlət Proqramı, 2019).

Programda “*Devlet Programının Kavramsal Temelleri ve Bölgesel Kalkınma Alanındaki Uluslararası Deneyim*” bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde, modern dünyada, bölgesel kalkınmaya ilişkin yaklaşımların artık farklı doğrultuda geliştiği belirtilmiştir. Şöyle ki, eski yaklaşımlarda gelir, istihdam, fiziki ve pazar altyapısındaki bölgesel farklılıklar esas alınırken, artık yeni yaklaşımlar çerçevesinde, bölgelerin kendi potansiyelini verimli kullanabilmesi ve ekonominin rekabet edebilirliğinin daha da artırılması, yeşil ekonominin oluşturulması, yeniliğin uygulanması gibi özellikler esas alınmaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikası, esas olarak ulusal düzeyde hazırlanan bölgesel kalkınma programlarına dayanmaktadır. Programların uygulanması sonucunda, bölgelerde sosyal ve fiziki altyapı alanlarının geliştirilmesi, yeni işletme ve işyerlerinin uluslararası standartlara uygun olarak oluşturulması ve ahalinin refahının artırılması yönünde büyük çaplı çalışmalar gerçekleştirilmiş ve önemli sosyo-ekonomik sonuçlar elde edilmiştir (Dövlət Proqramı, 2019).

Aynı zamanda programda, “*Devlet Programı’nın Amacı, Görevleri ve Uygulanmasının Esas Yönleri*”, “*Devlet Programı’nın Uygulanması Sonucunda Beklenen Sonuçlar*”, “*Devlet Programında Öngörülen Tedbirlerin Finansman Kaynakları*” ve “*Devlet Programı’nın Gerçekleştirilmesi Üzere Tedbirler Planı*”

başlıklarına yer verilmiştir. Devlet Programı'nın temel amacı, Azərbaycan Cumhuriyeti'ndeki bölgelerin sürdürülebilir ve dengeli kalkınmasını sağlamak, bölgelerde sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dayalı rekabet edebilir ekonomiye, yüksek standartlara uygun sosyal refaha, doğal kaynakların verimli kullanımına ve çevrenin güvenilir bir şekilde korunmasını sağlayan ekolojik güvenlik sisteminin oluşturulmasına izin veren elverişli bir ortamın oluşturulması şeklindedir. Belirlenen amaca ulaşmak için Devlet Programı çerçevesinde bir sıra görevlerin yerine getirilmesi öngörülmektedir. Bu görevler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2019):

- Bölgelerde yatırım ve yenilikçilik faaliyetlerini artıracak çalışmaların gerçekleştirilmesi,
- Yerel ekonomik potansiyelin, modern teknik ekipman ve teknolojilerin uygulanmasına dayalı olarak güçlendirilmesi ve bunların mümkün olduğu kadar ekonomik döngüye dahil edilmesi,
- Ekonominin çeşitlendirilmesinin genişletilmesi ve verimliliğin artırılmasıyla rekabet gücünün artırılması,
- Önemli gıda ürünleri ile ülkenin kendine yetebilirlik düzeyinin artırılması,
- Çevre dostu ürünlerin üretiminin artırılması,
- Bölgelerde istihdam düzeyinin yükseltilmesi,
- KOBİ'ler de dahil olmak üzere girişimciliğin gelişiminin hızlandırılması ve finansal istikrarlarının güçlendirilmesi,
- KOBİ'lerin gelişmesi alanında, devlet kurumları tarafından tek bir mekanda daha kaliteli, kullanışlı, yeni tarzda ve modern yeniliklerin uygulanması yoluyla, gerekli mobil hizmetler de dahil olmak üzere hizmetlerin sağlanması,
- Bölgelerin kalkınma potansiyelinin gerçekleştirilmesine destek yönünde, yeni KOBİ'lerin oluşturulması, mevcut KOBİ'lerin geliştirilmesi, KOBİ'lerin devlet destek mekanizmalarına kolay erişimini sağlayacak “KOBİ Dostları” ağının ülke genelinde oluşturulması ve verimli çalışmasına destek olunması,
- Turizm hizmetlerin kalitesinin daha da iyileştirilmesi ve bölgelerde çeşitli turizm türlerinin gelişiminin desteklenmesi,
- Sosyal hizmetlerde çeşitliliğin artırılması, kalitenin yükseltilmesi ve düşük

gelirli insanların erişiminin sağlanması,

- Bölgelerin sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması, konforlu yaşam koşullarının oluşturulması, kırsal alanlar da dahil olmak üzere bölgelerde yaşamağa dair olumlu bir tutum oluşturulması,

- Bölgelerde yaşam standartının yükseltilmesi, hassas grupların sosyal korumasının güçlendirilmesi ve yoksulluğun azaltılması,

- Çevre korumanın güvenilirliğinin ve doğal kaynakların yönetiminin sürdürülebilirliğinin artırılması,

- Bölgelerde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının genişletilmesi,

- Başkent ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişme açısından eşitsizliğin daha da azaltılması,

- Bölgelerde eğitim, tıp ve diğer sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi için teşvik edici çalışmaların uygulanması,

- Konutlara sağlanan konut hizmeti düzeyinin artırılması faaliyetlerinin sürdürülmesi ve tüketicilerin hizmet bedelleri için ödeme olanaklarını genişletilmesi,

- Doğalgaz verilmesinin teknik ve ekonomik açıdan verimli olmadığı, uzak yerleşim yerlerine alternatif ısı kaynaklarının sağlanması,

- Köylerde yol ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi,

- Tarım alanlarının sulama suyuna erişiminin iyileştirilmesi.

Bu görevlerin yerine getirilmesi için çeşitli politika tedbirlerinin uygulanması planlanmaktadır. Bu tedbirlerin bazıları şöyledir: Bölgelerin kalkınmasına ilişkin yasal çerçevenin, ekonomik ve kurumsal mekanizmaların iyileştirilmesi; bölgelerde faaliyet göstermeyen veya kar getirmeyen üretim işletmelerinin yeniden inşasının, daha iyi duruma getirilmesinin ve özelleştirilmesinin hızlandırılması; modern teknolojilere dayalı yeni üretim ve hizmet işletmeleri ağının genişletilmesinin desteklenmesi; tarımda üretiminin intansif metotlarla artışı için devlet destek mekanizmalarının iyileştirilmesi; bölgelerde katma değer yaratan diğer karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerin üretimi ve hizmet alanlarının gelişimini teşvik edecek mekanizmaların oluşturulması; çiftçilerin ilişkilerinin ve tarımda işbirliğinin gelişmesinin teşvik edilmesi; tarımsal-endüstriyel entegrasyonun

gelişiminin desteklenmesi; yenilikçi sektör türlerinin oluşturulması ve gelişiminin desteklenmesi mekanizmalarının uygulanması; bölgelerin kalkınmasına yönelik bilimsel araştırmaların ve personel eğitiminin genişletilmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi için etkili mekanizmaların oluşturulması; bilimsel araştırma faaliyetlerinin uygulama ile bağlantısının desteklenmesi; ürün ve hizmetlerin üretimi, satışı ve rekabet ortamının sağlamlaştırılması; hızlilik, şeffaflık, nezaket, sorumluluk ve rahatlık ilkeleri esasında, KOBİ'lere şehir ve bölgelerde hizmetlerin verilmesi; girişimcilerin ve çiftçilerin mali kaynaklara erişiminin kolaylaştırılması; bölgelerde sigorta sisteminin geliştirilmesi; ihracat yönümlü pazarlar da dahil olmak üzere pazarlara erişimin kolaylaştırılması ve bu yönde geniş ve kapsamlı teşvik çalışmalarının güçlendirilmesi; üretim, sosyal ve pazar altyapısının modernizasyonunun desteklenmesi; sosyal hizmetlerin çeşitlerinin artırılması, kalitelerini yükseltilmesi ve düşük gelirli insanlar için erişilebilirliğin sağlanması; çevre dostu ürün üretiminin gelişiminin desteklenmesi; doğal kaynakların verimli kullanımı ve çevre güvenliğinin korunması üzerindeki kontrolün güçlendirilmesi; yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşviki ve desteklenmesi; uzmanların eğitim, tıp ve diğer sosyal hizmetlerin geliştirilmesi için bölgelere çekilmesi, onlara barınma veya özel konut inşaatı için arsaların sağlanması üzere tedbirlerin gerçekleştirilmesi (Dövlət Proqramı, 2019).

Devlet Programı'nın uygulanması ile sonuçlara ulaşılması öngörülmektedir (Dövlət Proqramı, 2019):

- Kırsal alanlar da dahil olmak üzere bölgelerin kalkınma potansiyeli daha da güçlenecek ve bu potansiyeli kullanma etkinliği artacak,
- Bölgelerdeki ekonomi daha da çeşitlendirilecek, yeni modern işleme tesisleri açılacak ve petrol dışı sanayi daha da gelişecek,
- Yerel ekonominin rekabet gücü daha da artacak,
- Tarımsal ürünlerin üretim ve işleme hacminde yüksek büyüme dinamikleri sağlanacak,
- Ürün üretimi ve işlenmesinde bölgelerin uzmanlaşması artacak,
- Petrol dışı ihracatın hacmi ve çeşitliliği daha da artacak,
- Tarım-sanayi entegrasyonu da dahil olmak üzere tarımda çiftçi ortaklığı ve

işbirliğı gelişecek,

- Bölgelerde üretkenlik, katma değer ve istihdam olanakları artacak,
- Bölgelerde hizmet sektörü ve turizm potansiyeli daha da gelişecek,
- Bölgelerdeki KOBİ'lerin sayısı artacak, faaliyetleri genişleyecek ve yerel ekonomide katma değer artışı teşvik edecek,
- Küçük çiftlikler gelişecek, modern ve büyük çiftlikler oluşturulacak,
- Üretilen ürün ve hizmetlerin rekabet gücü artacak,
- Bölgelerde hizmet ve sosyal altyapının kalitesi artacak,
- Bölgelerde yüksek hızlı, fiber optik, geniş bant İnternet ve modern iletişim hizmetlerinin temin edilmesi artacak,
- Bölgelerin enerji ile temin edilmesi daha da artacak,
- Bölgelerin sürdürülebilir, dengeli, sosyal ve ekonomik kalkınması sağlanacaktır.

Programın devlet bütçesi, bütçe dışı fonlar, “*Girişimciliğı Geliştirme Fonu*”, “*Azərbaycan Yatırım Şirketi*” ve “*Azərbaycan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığına bağlı Tarımsal Kredi ve Kalkınma Ajansı*” fonları, yerli ve yabancı yatırımlar, ve mevzuat tarafından yasaklanmayan diğer kaynaklardan alınan fonlar tarafından finanse edilmesi belirtilmiştir.

Programda, 2019-2023 yılları arasında gerçekleştirilmesi planlanan tedbirlere yer verilmiştir.⁷ Bu bağlamda, “*Ulusal Öneme Sahip Tedbirler*” başlığı altında, genel olarak ülke kapsamında gerçekleştirilecek tedbirler, tedbirlerin gerçekleştirilmesi süresi ve tedbirleri gerçekleştirecek kurumlar belirtilmiştir. Bu tür tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2019):

- Petrol dışı sektörün gelişmesi: Tedbirin ismi; Bölgelerde özel yatırım faaliyetinin artırılması ve yatırım çekilmesi yönünde teşvik ve destek tedbirlerinin sürdürülmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2019-2021. Gerçekleştiren kurumlar; Ekonomi Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, yerel icra hakimiyetleri.

⁷ Detaylı bilgi için bakınız; Dövlət Proqramı. (2019). *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Erişim: 22 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/41320>

- Bölgesel kalkınmada gençlerin ve kadınların rolünün artırılması: Tedbirin ismi; Gençler arasında girişimciliği teşvik edecek projelerin uygulanması. Gerçekleştirilme süresi; 2019-2021. Gerçekleştiren kurumlar; Gençler ve Spor Bakanlığı, Azərbaycan Cumhuriyeti Gençler Fonu, Ekonomi Bakanlığı.

“Bakü Şehri ve Kasabalarında Gerçekleştirilecek Tedbirler” başlığı altında gerçekleştirilecek tedbirler, tedbirlerin gerçekleştirilmesi süresi ve tedbirleri gerçekleştirecek kurumlar belirtilmiştir. Bu tür tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2019):

- Petrol dışı sektörün gelişmesi: Tedbirin ismi; Tarımsal ürünlerin üretimi ve işlenmesi alanının geliştirilmesi; Gerçekleştirilme süresi; 2019-2023. Gerçekleştiren kurumlar; Girişimciler, Tarım Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, yerel icra hakimiyetleri.

- Yol ve ulaşımın gelişmesi: Tedbirin ismi; Bakü şehri etrafında demiryolu hattının inşası; Gerçekleştirilme süresi; 2019-2023. Gerçekleştiren kurum; "Azərbaycan Demiryolları" A.Ş.

“İllerde (İnzibati Rayonlar) Uygulanacak Tedbirler” başlığı altında ise ekonomik bölgelerde, ekonomik bölgelere dahil illerde ve şehirlerde gerçekleştirilecek tedbirler, tedbirlerin gerçekleştirilme süresi ve tedbirleri gerçekleştirecek kurumlar belirtilmiştir. Bu tür tedbirler şu şekildedir (Dövlət Proqramı, 2019):

- Dağlık Şirvan ekonomik bölgesi (Ağsu ili). Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi: Tedbirin ismi; Doğalgaz arzının iyileştirilmesi alanındaki çalışmaların sürdürülmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2019-2023. Gerçekleştiren kurum; Devlet Petrol Şirketi.

- Lenkeran ekonomik bölgesi (Astara ili). Sosyal altyapının iyileştirilmesi: Tedbirin ismi; Tıbbi kurumların esaslı onarımı ve inşaatı alanındaki çalışmaların sürdürülmesi. Gerçekleştirilme süresi; 2019-2023. Gerçekleştiren kurum; Sağlık Bakanlığı, Zorunlu Sağlık Sigortası üzere Devlet Ajansı, yerel icra hakimiyetleri.

- Nahçıvan ekonomik bölgesi (Şerur ili). Petrol dışı sektörün gelişmesi: Tedbirin ismi; Şerur sanayi mahallesinin oluşturulması. Gerçekleştirilme süresi; 2019-2023. Gerçekleştiren kurum; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu.

“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosial Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” kapsamında, yatırımların, yenilikçiliğin, yerel potansiyelin, çevre korunmasının, istihdam düzeyinin, girişimciliğin ve KOBİ’lerin, turizmin, sosyal hizmetlerin, yaşam standartlarının, ahalinin sosyal korunmasının, eğitimin, sağlığın, konut hizmetlerinin, ulaşımın, altyapının, tarımın ve saire gibi alanların gelimesine ve bölgelerde sürdürülebilir, dengeli, sosyal ve ekonomik kalkınmaya özellikle önem verildiği görülmektedir.

3.4. “İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi” ve Özellikleri

Azerbaycan’da *“İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi (İZİA) (Ekonomik Bölgelerin Kalkınması Ajansı)”* Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 22 Ocak 2021 tarih ve 1257 sayılı *“Sanayi parklarının, sanayi mahallelerinin ve agroparkların yönetiminin iyileştirilmesi ile ilgili tedbirler hakkında (Sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin və aqroparkların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında)”* Kararnamesi ile kurulmuştur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021b).

21 Aralık 2021 tarih ve 1506 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile *“Ekonomik Bölgelerin Kalkınması Ajansının Nizamnamesi (İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyinin Nizamnaməsi)”* onaylanmıştır. Ajans, Balaxanı Sanayi Parkı (Balaxanı Sənaye Parkı) hariç sanayi parklarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde oluşturulan sanayi mahalleleri hariç sanayi mahallelerinin ve agroparkların faaliyetlerinin teşkili, yönetimi ve gelişmesi ile ilgili tedbirler hazılayan, uygulayan ve bu alanda devletin destek tedbirlerinde iştirak eden kamu kuruluşudur (Nizamnamə, 2021a).

Ajans, "Sumgayıt Kimya Sanayi Parkı" LLC temelinde bir kamu kuruluşu olarak kurulmuştur. Ajansın yönetiminde, 6 sanayi parkı, 4 sanayi mahallesi, 51 agropark ve meslek eğitimi merkezleri faaliyet göstermektedir (İZİA, 2023).

Sumgayıt Kimya Sanayi Parkı (Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı), Pirallahı Sanayi Parkı (Pirallahı Sənaye Parkı), Karadağ Sanayi Parkı (Qaradağ Sənaye Parkı), Ağdam Sanayi Parkı (Ağdam Sənaye Parkı), Araz Vadisi Ekonomik Bölgesi Sanayi Parkı (Araz Vadisi İqtisadi Zonası Sənaye Parkı) ve Mingəçevir Sanayi Parkı (Mingəçevir Sənaye Parkı) ajansın yönetimindeki sanayi parklarıdır (İZİA, 2023).

Hacıqabul Sanayi Mahallesi (Hacıqabul Sənaye Məhəlləsi), Masallı Sanayi

Mahallesi (Masallı Sənaye Məhəlləsi), Neftçala Sanayi Mahallesi (Neftçala Sənaye Məhəlləsi) ve Sabirabat Sanayi Mahallesi (Sabirabad Sənaye Məhəlləsi) Ajansın yönetimindeki sanayi mahalleleridir. Yevlax Pilot Agropark (Yevlax Pilot Aqropark) ve Sabirabat Pilot Agropark (Sabirabad Pilot Aqropark) ajansın yönetiminde yer alacak agroparklardır (İZİA, 2023).

Ajans, Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Ajans, faaliyetlerinde Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nı, Azərbaycan Cumhuriyeti kanunlarını, “Ekonomik Bölgelerin Kalkınması Ajansının Nizamnamesi”ni, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ferman ve kararnamelerini, Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun karar ve kararnamelerini ve diğer normatif yasal düzenlemeleri (normativ hüquqi aktları) esas almaktadır. Ajans, görevlerini yerine getirirken ve yetkilerini kullanırken kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar, STK'lar ve diğer tüzel ve gerçek kişilerle karşılıklı iletişim içerisinde faaliyet göstermektedir. Ajans, ulusal öneme sahip faaliyetlerde bulunmaktadır. Ajans, “*Ekonomik Bölgelerin Kalkınması Ajansının Nizamnamesi*” kapsamında belirtilmiş amaçlara ulaşmak için girişimcilik faaliyetinde bulunabilmektedir. Ajansın bağımsız bir balansı, mülkü, hazine ve banka hesapları mevcut olamaktadır. Yasaya esasen, Ajans kendi adına sözleşme yapma, mülkiyet ve mülkiyet dışı hakları edinme ve onları kullanma hakkı ve görevleri vardır. Ajansın temel faaliyet alanları şöyledir (Nizamnamə, 2021a):

- İlgili alanda devlet politikası ve devlet destek tedbirlerinin oluşturulmasına katılım sağlaması, bu doğrultuda düzenlemeni uygulaması,

- Ekonomik bölgelere (iqtisadi zonalara) ilişkin çalışmaların etkinliğinin artırılmasına ve yeni ekonomik bölgelerin oluşturulmasına yönelik tedbirlerin hazırlanması ve bunların uygulanmasının sağlanması,

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) altyapı ihtiyaçlarının belirlenmesi, bunların uygulanmasına ilişkin olarak Ekonomi Bakanlığı'na ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına önerilerde bulunması,

- “Ekonomik Bölgelerin Kalkınması Ajansının Nizamnamesi”nde belirtilmiş diğer faaliyetlerin gösterilmesi.

Ajansın belirlenmiş faaliyet yönleri esasında görevleri mevcuttur. Ajansın bir sıra görevleri şu şekildedir (Nizamnamə, 2021a):

- İlgili alanda normatif yasal düzenlemelerin, programların, gelişme konseptlerinin hazırlanması ve uygulanması sürecine katılması;

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) oluşturulması ve ilgili yatırım konularında analizlerin yapılması ve uygun tekliflerin Ekonomi Bakanlığı'na sunulması,

- Devlet tarafından yeni ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) oluşturulması, faaliyet gösterilecek alanların belirlenmesi ve arsa tahsisinin değiştirilmesi konularında Ekonomi Bakanlığı'na teklifte bulunması, konunun diğer kamu kurum ve kuruluşlarına iletilmesi,

- Devlet tarafından oluşturulan ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) arazisinin genişletilmesi, onların faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bu alandaki yönetimin iyileştirilmesi amacıyla Ekonomi Bakanlığı'na tekliflerde bulunması,

- Devlet tarafından oluşturulan ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) faaliyeti amacıyla tahsis edilen arazilerin kullanılabilir hale getirilmesi, altyapı tesislerine olan ihtiyacın belirlenmesi ve onların kamu-özel ortaklığı temelinde inşa edilmesinin teşvik edilmesi,

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) ve sakinlerinin (rezidentlerinin) kaydının tutulması ve düzenli olarak güncellenmesinin sağlanması,

- Devlet tarafından oluşturulan sanayi parklarının ve agroparkların esasnamesinin onaylanması ve özel agroparkların esasname projesi hakkında görüş bildirmesi,

- Devlet tarafından oluşturulan sanayi parklarının sakini olmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerle niyet sözleşmeleri imzalanması,

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) sakini olmak için başvuruda bulunan başvuru sahiplerinin yatırım projesinin değerlendirilmesi, onların kabulü veya reddi hakkında karar verilmesi, kanuna uygun olarak belgelerin verilmesi, yeniden resmileştirilmesi, durdurulması, eski haline getirilmesi ve iptal edilmesi,

- Yatırımların teşvik edilmesi, potansiyel yatırımcılarla müzakere yapılması, onlar hakkında bir veri tabanının oluşturulması, onların ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) faaliyetlerine katılmaları ve oradaki üretimin geliştirilmesi için çalışmaların yapılması,

- Faaliyet yönleri esasında yabancı ve uluslararası kuruluşlarla, finansal kurumlarla, potansiyel yatırımcılar ve danışmanlar ile işbirliğinin uygulanmasına katılım sağlaması,

- Ekonomik bölgelerde (iqtisadi zonalarda) ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yetkilerinin uygulanması için koşulların oluşturulması,

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) sakinleri (rezidentləri) ile sanayi parklarının sakini olmayanlar (qeyri-rezidentlər) arasındaki uyuşmazlıkların müzakereler yoluyla çözülmesine yardımcı olması,

- Girişimcilik faaliyetlerinin uygulanmasıyla ilgili olarak ekonomik bölge (iqtisadi zona) sakinlerine ve sanayi parklarının sakini olmayanlara yardım sağlanması,

- Ekonomik bölge (iqtisadi zona) sakinlerinin nitelikli eleman ihtiyacını inceleyerek teklif hazırlaması ve nitelikli personel yetiştirilmesini sağlaması,

- Devlet tarafından oluşturulan ekonomik bölgelerde (iqtisadi zonalarda) yönetim ve tasarrufat faaliyetlerinin teşkil edilmesi,

- Devletin oluşturduğu ekonomik bölgelerde (iqtisadi zonalarda) iç altyapının kurulması, hizmet verilmesi, normal işleyişini sağlanması, mevcut ve büyük onarımlarla ilgili tedbirlerin uygulanması,

- Azərbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ile düzenlenen ve Ajansın yetki alanına giren konularda Azərbaycan Cumhuriyeti tarafından üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesinin sağlanması,

- Kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimlerin, eğitim kurumlarının, tüzel ve gerçek kişilerin ekonomik bölgelere (iqtisadi zonalara) dair faaliyetlerinin koordinasyonuna ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesi,

- Kanuna uygun olarak, ilgili alanda elektronik hizmetlerin teşkil edilmesi,

- İlgili normatif yasal düzenlemelerin gerekliliklerine uygun olarak Ajans çalışanlarının ek eğitimi ve profesyonelliğinin geliştirilmesi için çalışmaların gerçekleştirilmesi,

- Ahalinin kendi faaliyetleri hakkında bilgilendirmesi, bir web sitesinin oluşturulması, Kanuna uygun olarak açıklanması gereken kamuya açık bilgilerin bu

web sitesine yerleştirilmesinin sağlanması ve bu bilgilerin güncellenmesi,

- Ajansa tahsis edilen bütçe fonları, krediler, hibeler ve diğer mali fonların verimli kullanılmasının sağlanması,

- Ajansın yapısının ve faaliyetlerinin iyileştirilmesi için tedbirlerin gerçekleştirilmesi ve gelişmiş uluslararası deneyimleri dikkate alarak ilgili alanda bilimsel ve teknik başarıların uygulanmasının sağlanması

- İlgili alanda uzmanların yetiştirilmesi ve eğitim programlarının hazırlanması konusunda önerilerde bulunması ve bunların uygulanmasına katılması.

Yukarıdaki görevlerini yerine getirebilmek için Ajans'a verilen yetkilerin bazıları da şöyledir (Nizamnamə, 2021a):

- İlgili alanda normatif yasal düzenlemelerin kabulü, değişikliğin yapılması, yorumlanması, geçerliliğinin askıya alınması veya iptal edilmesi ile bağlı teklifte bulunması,

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili alanda uluslararası anlaşmalara desteği konusunda önerilerde bulunması,

- İlgili alanda uluslararası deneyimin uygulanması olanaklarının araştırılması için uluslararası kuruluşlarla, yabancı ülkelerin ilgili devlet kurum ve kuruluşları ile işbirliğine katılması ve yabancı ülkelerin deneyimlerinin öğrenmesi,

- İlgili alanda bilimsel ve teknik potansiyeli geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla yerli ve yabancı bilim ve eğitim kurumlarıyla işbirliğinin gerçekleştirilmesi, ileri düzeydeki uluslararası deneyimlerin öğrenilmesi ve bu deneyimlerin, bilimsel ve teknik kazanımların uygulanmasının sağlanması,

- Sanayi parklarının altyapısının, üretim alanlarının oluşturulması ve inşası, bilimsel araştırma ve deneysel çalışmaların gerçekleştirilmesi için vergi ve gümrük alanında avantajların kullanımına yönelik onay belgelerinin verilmesi, yeniden tescili, askıya alınması, eski haline getirilmesi ve iptali konularında Ekonomi Bakanlığı'na teklifte bulunması,

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) yönetimi ve geliştirilmesi ile ilgili olarak Ekonomi Bakanlığı'na teklifte bulunması,

- Ekonomik bölgelerde (iqtisadi zonalarda) ilgili danışmanlık hizmetlerinin ve

girişimciliğin etkin şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla kanunen yasaklanmayan diğer hizmetlerin gösterilmesinin sözleşme temelinde sağlanması,

- Ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) sakinlerinin ve sanayi parklarında sakini olmayanların haklarını ve yasal çıkarlarını savunması ve onların yazılı isteklerine istinaden devlet kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler nezdinde temsilci ve temsil ("bir pəncərə"- bir pencere ilkesi) işlevinin yerine getirmesi,

- Devlet tarafından oluşturulan ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) arazisinde yenilikçi teknolojilerin, alet ve malzemelerin uygulanması ve kullanılması ile ilgili tedbirlerin gerçekleştirilmesi,

- Faaliyet alanları ile ilgili konularda araştırma yapması, çalışma gruplarının ve komisyonların oluşturulması,

- Faaliyet alanları hakkında görüş ve önerilerde bulunması, analizler ve genellemeler yapması, analitik materyallerin hazırlanması ve kendi faaliyetine bağımsız uzmanları dahil etmesi.

Ajans, faaliyetinde ve yönetiminde ilerici kurumsal yönetim (mütərəqqi korporativ idarəetmə) standartlarını uygulamaktadır. Ajansın yönetimi “*Denetim Kurulu (Müşahidə Şurası)*” ve “*Yönetim Kurulu (İdarə Heyəti)*” tarafından hayata geçirilmektedir (Nizamnamə, 2021a).

Ajansın genel yönetim ve kontrolü *Denetim Kurulu* tarafından yürütmektedir. Kurulun toplam yedi üyesi bulunmaktadır. Kurul üyeleri temsil ettikleri kurum veya kuruluşun başkanı tarafından atanmakta ve görevden alınmaktadır. Kurul başkanı (sədr) ve başkan vekili (sədr müavini), kurul üyeleri arasından Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanı tarafından beş yıl süreliğine atanmakta ve görevden alınmaktadır. Kurul ictimai ve ücretsiz bir temelde faaliyet göstermektedir. Kurul, mevcut nizamname esasında Cumhurbaşkanı’na ve Ekonomi Bakanı’na yetki verilen konular dışında, ajansın faaliyeti ile ilgili konularda karar almada bağımsızdır. Bu bağlamda, kurulun faaliyetleri kapsamında görevleri mevcuttur. Bu görevlerden bazıları şöyledir: Yetkilerini kullanmak üzere Bakanlığa (Ekonomi Bakanlığı’na) teklifler sunmak, mali raporlar ve yıllık faaliyet raporları da dahil olmak üzere belgeleri Bakanlığa sunmak; ajansın gelişme yönleri ile ilgili olarak Bakanlığa teklifler sunmak ve stratejik hedeflerini ve stratejik planlarını Bakanlık ile mutabık kalınarak belirlemek; ajans faaliyetlerini kontrol etmek; Bakanlığın onayı ile ajansın

tasarrufat birliklerinin kurulmasına veya bunlara katılım sağlanmasına, ajansa ait büro, şube ve temsilciliklerin kurulmasına dair karar vermek; Bakanlığın mutabakatıyla ajansın mali planlamasını ve bütçesini onaylamak; yönetim kurulunun faaliyetlerini kontrol etmek ve denetlemek; kurulun ve yönetim kurulunun üyelerinin başvurularını incelemek ve karara bağlamak; ajansın faaliyetine ilişkin yıllık raporu dinlemek ve saire gibi bir sıra görevleri mevcut olmaktadır (Nizamnamə, 2021a).

Kurul başkanı, yılda bir defadan az olmamak üzere kurulu toplantıya çağırmakta ve toplantılara başkanlık etmektedir. Kurul toplantıları, üyelerinin yarısından fazlasının katılması halinde geçerli olmaktadır. Kurul toplantısında kararlar, her üyenin bir oyu olmakla, açık oylamayla salt çoğunlukla kabul edilmektedir. Oylama sırasında üyelerin çekimserliğe izin verilmemekte ve eşitlik halinde ise toplantı başkanının oyu belirleyici olmaktadır. Yönetim kurulu başkanı da kurul toplantısına katılabilir. Kurulun herhangi bir üyesinin çıkarlarını etkileyen bir konu toplantı gündemine alındığında, o üye kendi çıkarları hakkında ayrıntılı bilgi vermeli, bu konunun görüşülmesine ve oylanmasına katılmamalıdır. Kurul toplantısının sonucu, kurul üyeleri ve sekreteri (şura katibi) tarafından imzalanan protokole yansıtılarak resmileştirilmektedir. Kurul sekreteri, kurul toplantısına katılamadığı zaman, kurul başkanı onun yerine birini görevlendirmektedir. Kurul protokolü onaylayarak, yönetim kurulu başkanına göndermektedir. Kurul sekreteri, kurul başkanı tarafından kurul üyesi olmayan personel arasından atanmaktadır ve kurul sekreteri, kurul başkanına bağlıdır (Nizamnamə, 2021a).

Kurul başkanı, kurulun çalışmalarını teşkil etmekte ve faaliyetlerini yönetmektedir. Aynı zamanda, kendisinin ve yönetim kurulu üyelerinin kanuna aykırı kararlarını iptal etmektedir. Kurul toplantılarının gündemini belirlemekte, toplantılar çağırmakta ve toplantılara başkanlık etmektedir. Kendi inisiyatifiyle ve kurulun diğer herhangi bir üyesinin veya yönetim kurulu başkanının talebi üzerine diğer kişileri kurul toplantısına katılmaya davet etmektedir. Kurulun faaliyetlerinin organize edilmesiyle ilgili diğer tedbirleri almaktadır. Kurul başkanının geçici olarak bulunmaması halinde onun yetkileri, ilgili talimatla başkan vekili tarafından gerçekleştirilmektedir. Başkan vekilinin yokluğunda ise yetkiler, kurul başkanı tarafından kurul üyeleri arasından belirlenen kişi tarafından yerine getirilmektedir (Nizamnamə, 2021a).

Ajansın mevcut faaliyetleri *Yönetim Kurulu* tarafından gerçekleştirilmektedir.

Yönetim kurulu beş üyeden oluşmaktadır. Kurul, Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanı tarafından atanan ve görevden alınan başkan, başkanın birinci vekili ve diğer üç başkan vekilinden oluşmaktadır. Yönetim kurulu başkanının geçici olarak bulunmaması durumunda, sıra ile birinci vekil veya vekillerinden biri onun yerine geçmektedir. Yönetim kurulu başkan vekilinin yokluğunda, başkan tarafından yönetim kurulu üyeleri arasından görevlendirilecek kişi görevleri yürütmektedir. Yönetim kurulunun bazı görevleri şöyledir: Ajansın faaliyetlerinin organize edilmesi; mevcut nizamname ile belirlenmiş görevlerin yerine getirilmesi için denetim kuruluna tekliflerde bulunması ve belgeleri sunması; denetim kurulunun kararlarını uygulaması; ajansın stratejik hedeflerinin, stratejik planlarının ve bütçesinin uygulanmasının sağlanması; yönetim kurulu üyelerinin başvurularının incelenmesi ve karara bağlanması; mevcut ve operasyonel konular hakkında denetim kurulunu bilgilendirmesi; denetim kurulu ve yönetim kurulu başkanının yetkileri dışında kalan bütün konularda karar alınması gibi görevleri vardır (Nizamnamə, 2021a).

Kurulda toplantılar, yönetim kurulu başkanı tarafından en az üç ayda bir toplanmaktadır. Yönetim kurulu başkanı, toplantılara başkanlık etmektedir. Yönetim kurulu toplantılarının yapılmasında yönetim kurulu başkanı, onun vekilleri veya denetim kurulu inisiyatif kullanır. Yönetim kurulu toplantıları, üyelerin yarısından fazlasının katıldığı durumlarda geçerli sayılmaktadır. Yönetim kurulu toplantısında kararlar, her üyenin bir oyu ile salt çoğunlukla alınmakta ve oylama sırasında çekimserliğe izin verilmemektedir. Oyların eşit olması halinde ise toplantı başkanının oyu belirleyici olmaktadır (Nizamnamə, 2021a).

Yönetim kurulu başkanı, ajansın mevcut faaliyetlerini yönetmekte ve temsil etmektedir. Yönetim kurulunun faaliyetlerini organize etmekte, toplantıların gündemini belirlemekte ve toplantılara başkanlık etmektedir. Başkan, ajans faaliyetlerinin teşkili ile bağlantılı olarak uygulanması zorunlu olan iç kararnameleri ve emirleri kabul etmektedir. Başkan, ajansın faaliyet yönlerine dair kabul edilen aktların uygulanmasını teşkil etmekte, kontrol etmekte ve denetlemektedir. Kendisinin ve ajansın yapısal birimlerinin görevlilerinin kanuna aykırı kararlarını iptal etmekte ve ajans mülkünün mevcut nizamname ile belirlenen amaçlara uygun olarak kullanımını kontrol etmektedir. Başkan, mevcut nizamname ile verilen yetkiler kapsamında ajans adına işlemleri yürütmekte, sözleşmeler imzalamakta ve bunların yerine getirilmesini sağlamaktadır. Ajansın faaliyetleri ile ilgili danışma

komiteleri (məşvəətçi komitələr) və çalışma grupları başkan tarafından oluşturulmaktadır. Başkan, ajansın faaliyet alanlarında devlet sırrının, gizliliğin ve kanunla korunan diğer bilgilerin korunması için gerekli tedbirleri almakta, ajansta büro ve arşiv çalışmalarının gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca başkan, başvuruların değerlendirilmesini ve vatandaşların kabulunu da sağlamaktadır (Nizamnamə, 2021a).

3.5. Genel Değerlendirme

Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikaları alanında etkin çalışmalara 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra başlanmıştır. Bu bağlamda, bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması amacıyla çeşitli politikalar hazırlanmış ve uygulanmıştır. Örneğin; 2002 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyetinde küçük ve orta girişimciliğin gelişmesinin Devlet Programı 2002-2005 yılları”* kabul edilmesi, 2008 yılında, *“2008-2015 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma Devlet Programı”* ve 2014 yılında *“Azerbaycan Cumhuriyeti'nde sanayinin gelişmesi hakkında 2015-2020 yılları için Devlet Programı”* ve saire gibi adımların atılması sonucunda hem kalkınma hem de bölgelerin kalkınması alanında gelişmeler yaşanmıştır.

Azerbaycan'da, 2004 yılından itibaren bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması amacıyla Devlet Programları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu programların uygulanması sonucunda, bölgelerde hem sosyal hem de ekonomik bakımdan önemli gelişmeler yaşanmıştır.

“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” kapsamında belirtildiği üzere, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınma stratejisinde bir öncelik olarak tanımlanan, petrol ve doğalgaz gelirlerini etkin bir şekilde kullanılmasıyla bölgesel dengenin sağlanmasında önemli rolü olan bölgesel kalkınmaya yönelik devlet programları, nüfusun istihdam düzeyinin artmasına, bölgelerde girişimciliğin daha da yaygınlaşmasına, altyapı projelerinin uygulanmasına, uluslararası gereksinimleri karşılayan rekabetçi ve ihracata yönelik ürünlerin üretimini sağlayan yeni işletmelerin ve tesislerin yaratılmasına sebep olmuştur. Ayrıca, vatandaşların refahını karakterize eden kalite göstergeleri önemli ölçüde iyileşmiştir (Dövlət Proqramı, 2014a).

“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” kapsamında belirtildiği üzere, ülke bölgelerinin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yönelik devlet programlarının kabul edilmesi ve uygulanması, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde sosyal ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından son derece önemlidir. 2004 yılından itibaren etkin şekilde uygulanan programlar, bölgelerdeki şehir, kasaba ve köylerin durumunda gelişmelere sebep olmuştur. Programların uygulanması, bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişme potansiyellerinin artmasına, iş ve yatırım ortamının, altyapının, toplumsal hizmetlerin kalitesinin iyileşmesine, nüfusun refah düzeyinin yükselmesine ve çevre güvenliğinin güçlenmesine olanak yaratmıştır (Dövlət Proqramı, 2019).

Azerbaycan bölgelerinin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yönelik devlet programları çerçevesinde yürütülen çalışmalar, ülkede uygulanan genel sosyal ve ekonomik kalkınma politikasına ciddi destek sağlamıştır. Bunun sonucunda ise 2004 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) reel olarak 3,3 kat ve petrol dışı sektör 2,8 kat artmıştır. Bu dönemde, sanayi reel olarak 2,6 kat, petrol dışı sanayi 2,4 kat, tarım 1,7 kat büyümüştür. Stratejik döviz rezervleri 2004 yılına göre 24,3 kat artarak, 1 Ocak 2019 itibarıyla 45 milyar ABD doları seviyesini aşmıştır. Devlet programlarının uygulanması sırasında, dış ticaretin coğrafyası genişlemiş, ürünlerin yapısı gelişmiştir. Bu dönemde yaklaşık 190 ülke ile dış ticaret yapan Azerbaycan'ın petrol dışı ihracatı 4,2 kat artmıştır (Dövlət Proqramı, 2019).

Azerbaycan ekonomisine yatırımların teşvik edilmesi, uygulanan ekonomik politika stratejisinin ana hattı olmuştur. 2004-2018 yılları arasında ülke ekonomisine 244,9 milyar ABD doları yatırım yapılmıştır. Aynı zamanda, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için devlet sermayesi yatırımlarının devlet bütçesindeki maliyetleri de dinamik bir şekilde artmış ve yatırım maliyetleri devlet bütçesinde önemli bir ağırlığa sahip olmuştur (Dövlət Proqramı, 2019).

Devletin sosyal odaklı bir ekonomi inşa etme ve insanlara iyi koşullardaki iş yerlerinin sağlanması yönündeki politikası olumlu katkılar sağlamıştır. Ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınması alanında uygulanan tedbirlerin bir sonucu olarak 2004-2018 yılları arasında, 1,5 milyonu kalıcı olmak üzere 2 milyondan fazla yeni iş yeri oluşturulmuştur. Bu iş yerlerinin %75'i bölgelerin payına düşmüştür. Ülke ekonomisinin rekabet gücünü artırmak amacıyla 2004-2018 yıllarında, yenilikçi

teknolojilerin uygulanmasına devam edilmiş, yeni işletmeler oluşturulmuş, işletmelerin üretim potansiyeli artırılmış ve ülke ekonomisinde 2,6 kat reel büyüme kaydedilmiştir. Toplam sanayi üretimi içinde özel sektörün payı. 2003 yılında %56,8 iken, 2019 yılında %80'in üzerinde olmuştur (Dövlət Proqramı, 2019).

Tarım alanında uygulanan sistemli tedbirler sonucunda, Azerbaycan'ın tarım ve gıda ürünlerinde kendi kendine yeterlilik düzeyi artmıştır. Aynı zamanda, gıda ürünleri üretimi artmış ve ihracat imkanları da genişlemiştir. Devlet programlarının uygulanması sırasında, girişimciliğin geliştirilmesi alanında sistematik tedbirler uygulanmış, yasal altyapı iyileştirilmiş, idari prosedürler basitleştirilmiş, vergi yükü azaltılmış ve girişimcilğe yönelik sistematik devlet destek tedbirleri uygulanmıştır (Dövlət Proqramı, 2019).

Devlet programları kapsamında, bölgelerdeki altyapının restorasyonu ve geliştirilmesi, nüfusa elektrik, doğalgaz ve su dahil olmak üzere toplumsal hizmetlerin sağlanması, tıbbi ve eğitim kurumlarının inşası, nüfusun sosyal durumunun daha da iyileştirilmesi yönünde önemli tedbirler gerçekleştirilmiştir. Büyük ölçekli devlet yatırımları bu alanlara yönlendirilmiştir. 2004 yılından itibaren uygulanan, bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yönelik devlet programları sayesinde, ülke nüfusunun %77'sinin yaşadığı bölgelerin sosyal altyapısı temelden iyileştirilmiş nüfusun refah düzeyi yükselmiştir (Dövlət Proqramı, 2019).

Genel olarak Azerbaycan'da bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yönelik 2004 yılından itibaren uygulanan devlet programları kapsamında, hem ekonomik hem de sosyal bakımdan önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şöyle ki, petrol ve petrol dışı sektörde, sanayi, tarım, ulaşım, altyapı, toplumsal hizmet, sağlık, eğitim, kültür, spor, girişimcilik gibi alanlarda ülke genelinde ve bölgelerde önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir.

4. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN’DA UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMASI

Daha önceki bölümlerde incelenmiş olduğu üzere bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, bölgelerin hızlı ve sistemli bir şekilde kalkınmasının sağlanması için hem Türkiye’de hem de Azerbaycan’da tarihi süreç içerisinde bölgesel kalkınma politikaları uygulanmış ve günümüzde de uygulanmaktadır. Tezin temel konusunu da kapsayan bu bölümde, Türkiye ve Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının karşılaştırması yapılmaktadır. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel süreç, amaçlar, özellikler ve kurumsal yapı bakımından karşılaştırması yapılmaktadır.

4.1. Temel Politikalar Bakımından Karşılaştırma

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türkiye’de “bölge” ve “bölgesel kalkınma” kavramları etimolojik olarak Türkiye’de ve Azerbaycan’da farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, söz konusu kavramların, Türkiye ve Azerbaycan’da farklı anlam ve bağlamlara sahip olduğu görülmektedir.

Türk Dil Kurumu’na göre “bölge” kavramı “Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde ise bölge; “Bir ülkenin doğal özellikleri, nüfus yapısı, kaynakları, çıkarları açısından türdeşlik gösteren, bir bütün olarak tasarlanmasında yarar görülen bölümü” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980: 29). Ayrıca Türkiye’de “il” kavramının açıklaması, Türk Dil Kurumu’na göre “Ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet” şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2023).

Azerbaycan Dili’nin İzahlı Sözlüğünde “region”⁸ kavramı “arazi, ülke, rayon” şeklinde tanımlanmıştır (Orucov, vd., 2006: 641). Aynı sözlükte “rayon” kavramının ise iki farklı anlamı belirtilmiştir. “Rayon” kelimesi “Bir arazinin herhangi bir coğrafi, ekonomik ve saire açıdan tam bir vahdet teşkil eden bölümü. Sanayi rayonu. Tarım tasarufatı rayonu. Ülkenin kuzey rayonları. Sebzeçilik rayonu” ve “Vilayet,

⁸ İngilizce “region” kelimesi “bölge, yöre” anlamını ifade etmektedir (Cambridge Dictionary, 2023).

ülke ve cumhuriyetlerin, aynı zamanda büyük şehirlerin kapsamına dahil olan idari-arazi vahidi. Şamahı rayonu. Bakü şehrinin Nesimi rayonu” şeklinde tanımlanmıştır (Orucov, vd., 2006: 637).

“*Arazi Kuruluşu ve İdari Arazi Bölğüsü Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu)*” kapsamında, Azerbaycan’da bazı arazi kavramları şöyledir (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2000):

- “*Arazi birimi (Ərazi vahidi)*”, Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinin, belirli sınırlarla sınırlanan bir kısmıdır (rayon, şehir, şehir rayonu, kasaba, köy),
- “*İdari arazi birimi (İnzibati ərazi vahidi)*”, sınırları içinde devlet makamlarının kurulduğu arazi birimidir (rayon, şehir, şehir rayonu),
- “*İdari arazi dairesi (İnzibati ərazi dairəsi)*”, sınırları içinde yerel devlet makamlarının kurulduğu arazi birimidir (şehir, kasaba, köy),
- “*Rayon*”, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin genel arazisinin yönetiminin merkezileştirilmesi, devlet fonksiyonlarının uygulanmasının verimli hale getirilmesi, aynı zamanda devlet makamlarının nüfusa mümkün olduğunca yaklaştırılması amacıyla tarihen yaranmış, istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilere sahip arazilerden oluşan, birkaç idari arazi dairesini birbirine bağlayan Azerbaycan Cumhuriyeti idari arazi birimidir.

“*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)*” kapsamında belirtildiği üzere, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ekonomik bölgeleri kendi potansiyellerine, doğal kaynaklarının ölçeğine ve çeşitliliğine, istihdam düzeyine esasen birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. Ekonomik-coğrafi konum, doğal koşullar, kaynaklar, nüfus yerleşim seviyesi, bölgenin yüzölçümü, arazi yapısı ve tarihsel gelişim özellikleri, ekonomik bölgeleri ekonomik, coğrafi ve tarihi açıdan ayırt eden unsurlardır. Her bir ekonomik bölge ise belirli sayılarda “rayon”lardan ve şehirlerden oluşmuştur (Dövlət Proqramı, 2004).

İncelendiği üzere her iki ülkede bölgesel kalkınma politikaları bakımından kullanılan, Türkiye’deki “*bölge*” kavramının, Azerbaycan’daki “*region*” kavramına uygun geldiği söylenebilir. Aynı zamanda, Azerbaycan’daki “*rayon*” kavramının Türkiye’deki “*il*” kavramına uygun geldiği söylenebilmektedir.

Tarihi süreç içerisinde Türkiye ve Azerbaycan'da bölgesel gelişmişlik bakımından dengesizliklerin çeşitli nedenler dolayısıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin daha fazla coğrafi ve tarihsel nedenlere dayandığı görülmektedir. Şöyle ki, daha önce de belirtildiği üzere Doğu Anadolu bölgesinin diğer bölgelere nazaran coğrafi açıdan (iklim, yükseklik, bitki örtüsü ve saire) dezavantajlı bir konuma sahip olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ile bölgeler arasında dengesizliklerin oluşması ve Batı Anadolu'nun, Avrupa'nın endüstrileşmiş kentleri ile daha fazla ticati ilişkiler içerisinde olması sebebiyle gelişmesi, Doğu Anadolu'nun bu tür ilişkiler içerisine coğrafi konumları, yüzey şekilleri, tarımsal yapıları sebebiyle girememesi, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra daha fazla ekonomik hedeflere ve ülkenin acil ihtiyaçlarına odaklanması ve bu bakımdan bölgesel dengesizlik konularının nispeten geri planda kalması gibi etmenlerin, Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin oluşmasındaki esas nedenler olduğu söylenilebilir. Azerbaycan'da ise ADC işgal edildikten sonra SSCB döneminde, petrol sebebiyle Bakü şehrinin gelişmesine daha fazla önem verilmesi ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerinin gelişmesine yeterince önem verilmemesi; ekonominin esas alanlarının Bakü şehrinde yoğunlaşması ve bu nedenle Bakü şehrinin diğer bölgelere nazaran daha hızlı bir şekilde gelişmesi; Azerbaycan topraklarının %20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesi, işgal edilmiş bölgelerin ekonomik potansiyelinin yağmalanması, önemli altyapı tesislerinin yok edilmesi, çok sayıda insan ölümünün ve işgal edilmiş bölgelerden diğer bölgelere doğru mecburi göçün olması; Azerbaycan'da toprak ve tarım reformünün gerçekleştirilmesine rağmen tarım sektörünün gelişmesini sağlayan koşulların yeterince mevcut olmayışı gibi etmenler bölgeler arasında gelişmişlik bakımından dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, tarihsel süreçte Türkiye'de Batı Anadolu bölgesinin, Azerbaycan'da ise Bakü şehrinin daha fazla gelişmesi durumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye ve Azerbaycan'da bölgeler arasında gelişmişlik bakımından dengesizlikler, farklı nedenler doğrultusunda ortaya çıkmış olsalar da, genel olarak tarihsel süreçte her iki ülkede de bu tür dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve bölgelerin hızlı ve etkin bir biçimde kalkınması amacıyla bölgesel kalkınma politikaları hazırlanmış ve uygulanmıştır. Aynı zamanda, tarihsel süreçte her iki ülkede de bölgesel kalkınma politikaları kapsamında, sanayinin, tarımın, altyapının, girişimciliğin, hizmet koşullarının, yatırımların, ticaretin, çevresel koşulların, eğitim

ve sağlık sekt6r6n6n gelişmesinin, ahalinin yaşam koşullarının iyileştirilmesinin ve gelir d6zeyinin y6kseltilmesinin esas 6ncelikler olduğu s6ylenebilir.

4.1.1. Tarihsel S6rec Bakımından Karşılaştırma

T6rkiye, b6lgesel kalkınma alanında y6z yıla yakın bir tecr6beye sahiptir ve bu bakımdan b6lgesel kalkınma politikalarının hazırlanması ve uygulanması açısından Azerbaycan'dan daha eski ve fazla bir tecr6beye sahip olmaktadır. T6rkiye'de, Cumhuriyet sonrasında b6lgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 6rneğin; 1934 yılında Birinci Sanayi Planı'nın uygulanmaya konulması, 1960'lı yıllardan itibaren kalkınma planlarının ve b6lgesel kalkınma projelerinin uygulanması, 2006 yılından itibaren kalkınma ajanslarının kurulması bu t6r 6nemli çalışmalardandır.

Azerbaycan'da ise ulusal nitelikli b6lgesel kalkınma meselesinin çok eski bir tarihe sahip olmadığı s6ylenebilir. B6lgesel kalkınma alanında milli politikalar 1991 yılından sonra geliştirilmiştir. Geçmişte, Azerbaycan'da b6lgesel kalkınma politikaları bağlamındaki adımların Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) d6neminde atıldığı s6ylenebilir. Daha sonra, Sovet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) d6neminde ise Azerbaycan, SSCB'nin bir alt kurumu 6zelliği taşımış ve b6lgesel politikalar bakımından adımlar da bu y6nde atılmıştır. ř6yle ki, petrol sebebiyle Bak6 şehrinin gelişmesine diğer b6lgelere nazaran daha fazla 6nem verilmiştir.

T6rkiye'de ise 1923 yılından itibaren kalkınma ve b6lgesel kalkınma alanında 6nemli adımların atıldığı g6r6lmektedir. Bu bağlamda, 1923 yılında gerçekleştirilmiş İzmir İktisat Kongresi kalkınma ve yerel politikalar açısından 6nemli bir adım olmuştur. Daha sonrasında ise başkentın İstanbul'dan Ankara'ya taşınması da b6lgelerin kalkınması için 6nemli rol oynamıştır.

Azerbaycan'da, 1918 yılında ADC kurulmuş ve SSCB tarafından işgal edilmeden 6nceki kısa faaliyet d6neminde, ADC tarafından hem ekonomik hem de sosyal açıdan gelişme için 6nemli adımlar atılmıştır. Ancak, daha sonra 1920 yılında ADC'nin SSCB tarafından işgal edilmesiyle birlikte, ADC bağımsızlığını kaybetmiş ve SSCB'nin bir alt kurumu niteliğini taşımıştır. Bu d6nemde, SSCB y6netimi tarafından Azerbaycan'da petrol ve petrol sanayisi ile bağlantılı olarak 6zellikle Bak6 şehrinin gelişmesine 6nem verilmiş ve Azerbaycan'ın diğer b6lgelerinin

gelişmesine gereken önem verilmemiştir. Bu sebeptendir ki, Azerbaycan’da kapsamlı bir bölgesel kalkınma politikasından, Azerbaycan’ın bağımsızlığını yeniden kazandığı 1991 yılına kadar söz etmek olanaksız hale gelmektedir. 18 Ekim 1991 tarihinde, Azerbaycan bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonra ulusal nitelikli kalkınma ve bölgelerin kalkınma çalışmalarına başlanmış ve bu hususta etkin çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de ise bahsedilen süreç kapsamında, bölgesel kalkınma bağlamında önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin; 1925 yılında Sanayi Maadin Bankası’nın kurulması, 1927 yılında Sanayi Teşvik Kanunu’nun çıkarılması, 1933 yılında Sümerbank’ın kurulması gelişme açısından önemli adımlar olmuştur. Türkiye’de, sanayinin gelişmesi amacıyla 1934 yılında “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulanmaya konulmuştur. Daha sonra “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulanmaya konulsa da İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte planın uygulanması olanaksız olmuştur. 1958 yılında, bölgesel kalkınmada da önemli role sahip olan İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur. 1960 yılında ise DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulmuş ve DPT’nin de kurulmasıyla kalkınma planları hazırlanmış ve uygulanmıştır. Azerbaycan’da ise 1920 yılından 1991 yılına kadar olan dönemde ekonomik planlama SSCB tarafından merkezden yapılmış ve Azerbaycan’ın ekonomik ve sosyal özellikleri SSCB yönetimi tarafından dikkate alınmamıştır.

Türkiye’de ilk defa 1963 yılında bölgesel gelişmenin de ele alındığı “*Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*” uygulanmaya başlanmıştır. Azerbaycan’da ise ilk defa ekonomik bölgelerin sosyal ve ekonomik açıdan kalkınması amacıyla Devlet Programı 2004 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Günümüzde 2023 yılında, Türkiye’de “*On Birinci Kalkınma Planı*” uygulanmaktadır. Azerbaycan’da ise sayıca dördüncü olan “*Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2019-2023 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı*” uygulanmaktadır.

1990’lı yılların başında, Azerbaycan’ın tarihi topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi, işgal edilmiş ekonomik bölgelerde önemli kaynakların kullanılamaması, işgal sonucunda ahalinin ülkenin diğer bölgelerine mecburi göç etmek durumunda kalması, bu göçler sonucunda yaranan istihdam sorunları ve saire gibi olumsuz koşullar bölgelerin gelişmesini engelleyen koşullar olmuştur.

Azerbaycan’da, 1994 yılında Asrın Anlaşması’nın imzalanması, 1995 yılında “*Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Anayasası*”nın kabul edilmesi, 2002 yılında “*Azerbaycan Cumhuriyetinde küçük ve orta girişimciliğin gelişmesinin Devlet Programı 2002-2005 yılları*” kabul edilmesi, 2003 yılında “*Azerbaycan İhracat ve Yatırımların Teşviki Fonu*”nun kurulması, 2008 yılında “*2008-2015 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti’nde yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma Devlet Programı*”nın kabulü ve saire gibi politikalar Azerbaycan’da kalkınma ve bölgelerin kalkınması için önemli adımlar olmuştur. Aynı zamanda, 2014 yılında sanayinin gelişmesi için önemli olan “*Azerbaycan Cumhuriyeti’nde sanayinin gelişmesi hakkında 2015-2020 yılları için Devlet Programı*” kabul edilmiştir.

Türkiye’de ise 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başı bölgesel kalkınma politikaları açısından önemli adımların atıldığı dönem olmuştur. Şöyle ki, 1999 yılında Helsinki’de gerçekleştirilmiş Avrupa Konseyi toplantısıyla Türkiye’nin AB üyeliği’ne adaylık süreci başlamıştır. “*AB Bölgesel İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (NUTS)*” sistemine uygun olarak Türkiye’de de “*İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)*” sistemi oluşturulmuştur. İBBS ile birlikte Türkiye’de, 12 adet Düzey 1, 26 adet Düzey 2 ve 81 adet Düzey 3 İstatistiki Bölge Birimi tanımlanmıştır. 2006 yılında ise ilgili kanun esasında Türkiye’de ilk defa Düzey 2 bölgelerde kalkınma ajansları kurulmuştur.

Yukarıdaki bilgiler kapsamında, Türkiye’de bölgesel kalkınma çalışmalarının Azerbaycan’a göre çeşitliliğinin ve daha kapsamlı olmasının, tarihsel tecrübenin neticesi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Türkiye’de 1934 yılında Birinci Sanayi Planı’nın uygulanmaya konulması, 1960’lı yıllardan itibaren kalkınma planlarının ve bölgesel kalkınma projelerinin uygulanması, 2006 yılından itibaren kalkınma ajanslarının kurulması bölgesel kalkınma politikaları bakımından önemli tecrübeler olmuş ve bu alandaki tecrübenin de daha kapsamlı olmasına sebep olmuştur. Ayrıca, 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de AB müktesebatına üyelik sürecinin başlaması ve bu doğrultuda çeşitli adımların atılmasının da bu süreçleri olumlu bir biçimde etkilediği görülmektedir. Azerbaycan’da ise SSCB döneminde uzun bir süre bölgesel kalkınma bakımından çalışmalar gerçekleştirilmemiştir. Bu durum, Azerbaycan’ın bölgesel kalkınma politikaları bakımından, uzun bir tarihi tecrübeye sahip olamamasına yol açmıştır. 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını yeniden ilan ettikten sonra, bölgesel kalkınma politikaları bakımından da önemli

alışmalar gerçekleştirilmiştir. Nitekim girişimciliğin, yatırımların, sanayinin gelişmesi, yoksulluğun azaltılması ve bölgelerin sosyal ve ekonomik bakımdan kalkınması amacıyla uygulanan devlet programları bu bakımdan önemli adımlar olmuştur.

4.1.2. Amaç ve zellikler Bakımından Karşılaştırma

Hem Türkiye’de hem de Azerbaycan’da bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla tarihsel süreçte çeşitli bölgesel kalkınma politikalarının hayata geçirildiği görülmektedir. Türkiye, bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında Azerbaycan’dan daha eski bir tecbeye sahiptir. Nitekim Azerbaycan’da 1918 yılında ADC kurulmuş, ancak çok kısa süre faaliyet göstere bilmiştir. Bu dönemde, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından bir sıra adımlar atılmış olsa da, ADC’in bağımsızlığını kaybetmesiyle bu gelişmeler kısa sürmüş ve Azerbaycan uzun bir süre SSCB’nin bir alt kururmu özelliğini taşımıştır. Bu sebeptendir ki, 1991 yılında bağımsızlık kazanana kadar, Azerbaycan’ın Bakü haricindeki diğer bölgelerinde etkin bölgesel kalkınma politikaları uygulanmamıştır. Türkiye’de ise 1923 yılından itibaren bölgelerarası dengesizliklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması üzere çeşitli politikalar uygulanmıştır. İlk olarak, 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nin gerçekleşmesi, İmar ve İskan Bakanlığı’nın ve DPT’nin kurulması, 1963 yılından günümüze kadar devam eden kalkınma planlarının uygulanması gibi adımlar, bölgesel kalkınma açısından da önemli olmuştur. Nitekim Azerbaycan’da ise 1991 yılında Azerbaycan’ın yeniden bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte kalkınma ve bölgesel kalkınma için etkin politikalar uygulanmıştır. 2004 yılından günümüze kadar ekonomik bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması için devlet programları uygulanmaktadır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında her iki ülkenin bölgesel kalkınma politikalarını karşılaştırmak amacıyla Türkiye’de on bir kalkınma planı ve Azerbaycan’da dört devlet programı incelenmektedir. Her iki ülkenin plan ve programlarında çeşitli başlıklar ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de, bölgesel kalkınma politikalarının 1963 yılından itibaren uygulanan kalkınma planları içerisinde çeşitli başlıklar altında ele alındığı görülmektedir. Örneğin; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölge Planlaması ve Kalkınması*”, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Gelişme, şehirleşme ve Yerleşme Sorunu*”, nc Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Kalkınmada ncelikli Yöreler alışmaları*”, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Gelişme*

Politikaları”, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Planlama*”, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel ve Yöresel Gelişme*”, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Dengelerin Sağlanması*”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları*”, Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Gelişmenin Sağlanması*”, Onuncu Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik*” ve On Birinci Kalkınma Planı’nda “*Bölgesel Gelişme*” başlıklarına veya bölümlere yer verildiği görülmektedir.

Azerbaycan’da ise 2004 yılından itibaren bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması için devlet programlarının uygulandığı görülmektedir. Örneğin; “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)*”, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Bölümler çerçevesinde, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Bölgelerinin Umumi Karakteristik Özellikleri*”, “*2004-2008 Yıllarında Bölgelerin Sosyal Ekonomik Kalkınmasının Esas Yönleri*” ve “*Tedbirler*” başlığına yer verilmiştir. “*Tedbirler*” başlığı altında ise “*Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Makroekonomik Sabitliyin ve Devamlı Gelişmenin Temin Edilmesi*” ve “*Ekonomik Bölgelerde Hayata Geçirelecek Tedbirler*” başlıklarına yer verilmiştir (Dövlət Proqramı, 2004).

“*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2009-2013 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*”, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Programın birinci bölümünde “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 yılları)*” ve “*Bakü Şehrinin kasabalarının 2006-2007 Yılları Sosyal Ekonomik Kalkınmasının Hızlandırılmasına Dair Tedbirler Programı*”nın uygulanmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Diğer bölümlerde, “*Devlet Programı’nın Amacı, Görevleri ve Bölgesel Kalkınmanın Esas Yönleri*”, “*Devlet Programında Öngörülen Tedbirlerin Finansman Kaynakları*” ve “*Tedbirler Planı*” başlıklarına yer verilmiştir. “*Tedbirler Planı*” başlığı altında ise tedbirler ülke, Bakü şehri ve ülkenin ekonomik bölgeleri kapsamında belirtilmiştir (Dövlət Proqramı, 2009).

Benzer şekilde, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*”, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Programın birinci bölümünde, genel olarak bölgesel kalkınma programları çerçevesinde elde edilmiş önemli gelişmeler belirtilmiştir. İkinci

bölümde, programın amacı, görevleri ve bölgesel kalkınmanın öncelikli alanlarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, programda öngörülen tedbirlerin finansman kaynakları belirtimiştir. Dördüncü bölümde ise gerçekleştirilecek tedbirler, ülke ve ülkenin ekonomik bölgeleri kapsamında belirtilmiştir (Dövlət Proqramı, 2014).

“Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” kapsamında *“Ülkedeki Bölgelerin Sosyal Ekonomik Kalkınması Alanında Uygulanan Politikanın Ana Sonuçları”*, *“Devlet Programının Kavramsal Temelleri ve Bölgesel Kalkınma Alanındaki Uluslararası Deneyim”*, *“Devlet Programı’nın Amacı, Görevleri ve Uygulanmasının Esas Yönleri”*, *“Devlet Programı’nın Uygulanması Sonucunda Beklenen Sonuçlar”*, *“Devlet Programında Öngörülen Tedbirlerin Finansman Kaynakları”* ve *“Devlet Programı’nın Gerçekleştirilmesi Üzere Tedbirler Planı”* başlıklarına yer verilmiştir (Dövlət Proqramı, 2019).

Türkiye’de 1963 yılından itibaren uygulanan kalkınma planları çerçevesinde, bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla çeşitli amaçlara yer verilmiştir. *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*’nda, mevcut planın kalkınma amacıyla gerçekleştirilen Milli Plan çalışmaları temelinde çeşitli kesimlere ve çalışma kollarına bağlı olduğu, hayata geçirilecek uygulamanın bölgelere göre dağılışı bakımından gerçekleştirilecek incelemelere esasen tamamlanması gerektiği, konunun bölgeler bakımından ele alınacak unsurlara esasen tamamlanmasının çok amaçlı bir bölge planlamasıyla mümkün olduğu belirtilmiştir. Planın, kalkınmanın bölgelerarası dengesizlikleri önleyici yönde olması bakımından, şehirleşmeyi ve nüfus sorunlarının çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynaklara sahip bölgelerin düzenli şekilde gelişmesini sağlayacağı belirtilmiştir (DPT, 1963: 471).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, bölgesel gelişmenin kamu sektörü hizmet yatırımlarının, bu hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamayan kitlelerin mevcut olduğu bölgelere yönelmesi, yüksek gelişme ve büyüme potansiyeline sahip merkezlerin desteklenmesi ve az gelişmiş bölgelerde stratejik şehirleşme merkezlerinin tespit edilerek altyapı yatırımlarının yoğunlaştırılması sanayileşme potansiyelinin desteklenmesi, kendiliğinden gelişme gücüne sahip olan ve çevresine de olumlu etkiler gösterecek gelişme noktalarının oluşturulması esas alınmıştır (Sakal ve Demirhan, 2014: 192).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda bölge fikri yerine “yöre” görüşü benimsenmiştir. Gelişmiş veya az gelişmiş bölgede bulunup bulunmaması farketmeden, geri kalmış yörelerin tamamının geliştirilmesinin gerektiği belirtilmiştir (Dinler. 2012: 188). Planda, KÖY’lerin (Kalkınmada Öncelikli Yöreler) gelişme potansiyellerinin mevcut olduğu alanlarda, uzun dönemli kalkınma amaçlarına yönlendirilmesi, milli bütünlük ilkesi doğrultusunda ekonomik ve sosyal gelişmelerinin sağlanması esas ilkelerden olmuştur (DPT, 1973: 948).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, birbirlerine bağlı şekilde olan ve aralarında belirli düzeyde ekonomik ve toplumsal işbölümünün mevcut olduğu, yerleşme merkezleri sistemi ile pazarlama düzeninin gerçekleşmesini kapsayan mekan örgütlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca planda, bazı bölgelerin diğer bölgelere nazaran geri kalması sebebiyle ortaya çıkmış sorunların çözülmesi amacıyla, bütün imkanların kullanılması ve planlama kararlarının mekanla bütünleştirilmesinin sağlanacağı belirtilmiştir (DPT, 1979: 290).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, ekonomik bakımdan gelişmekte olan ve belirli sektörlere göre gelişme potansiyeline sahip bölgelerin gelişmesinin hızlandırılması ve kaynakların etkin kullanılması amacıyla bölge planlarının yapılması temel ilkelerden olmuştur. Ayrıca planda, bölge düzeyinde gerçekleştirilecek planlama çalışmalarıyla, büyük projelerin bölgeye ve çevreye etkilerinin incelenmesi, gerekli hizmetin ve altyapının önceden ele alınacağı belirtilmiştir (DPT, 1984: 161).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, bölgeler arasındaki kalkınmanın dengeli bir şekilde olması, bölgesel gelişme çalışmalarının refahı yaygınlaştıran ve artıran doğrultuda ele alınması temel ilke olarak belirtilmiştir (DPT, 1989: 318).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise ekonomik, kültürel, toplumsal, siyasal yönleri bakımından bir bütünü oluşturan gelişmenin, ulusal birliği güçlendiren bir özellikte olması bölgesel gelişme bakımından temel amaç olarak belirtilmiştir (DPT, 1995: 174).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, bölgesel gelişme bakımından temel amaç, en yüksek ekonomik ve sosyal fayda sağlayacak biçimde ulusal kaynakların geliştirilmesi ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin en aşağı seviyeye indirilmesi olmuştur. Sürdürülebilirliğin, bölgelerarası bütünleşmenin, sosyal ve ekonomik

dengeinin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, kùltùrel gelişme ve katılımcılık ilkeleri, bùlgesel gelişme politikalarının uygulanması kapsamında esas ilkeler olarak belirtilmiştir (DPT, 2000a: 63).

Dokuzuncu Kalkınma Planı 'nda belirtildiği üzere, bùlgesel gelişme politikaları, bùlgelerin verimliliğini yükseltilmesiyle ulusal kalkınma, rekabet gücü ve istihdama katkının artırılması, bùlgeler ve kıır-kent arasındaki gelişmişlik bakımından farkların azaltılması amacı esasında geręekleřtirilecektir (TBMM Kararı, 2006: 91).

Onuncu Kalkınma Planı 'nda, bùlgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ile refahın ùlkede daha dengeli şekilde yayılmasının sağlanması, bütùn bùlgelerin potansiyelinin değerlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması ile ulusal büyüme ve kalkınmaya katkılarının azami seviyeye çıkarılması esas amaç ve hedef olarak belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 123).

On Birinci Kalkınma Planı 'nda, bùlgelerin potansiyellerinin, yenilik ve işbirliği esasında yùnetiřim temelinde geliştirilmesiyle dñüřtürülmesi ve bñylelikle ùlkenin dengeli şekilde kalkınmasına azami katkının sağlanması, bùlge içinde ve bùlgeler arasında gelişmişlik bakımından farklılıkların azaltılması temel amaç olarak belirtilmiştir (SBB, 2019: 157).

Azerbaycan'da 2004 yılından itibaren uyulanan devlet programları kapsamında, bùlgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla çeşitli amaçlara yer verilmiştir. "*Azerbaycan Cumhuriyeti Bùlgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)*" çerçevesinde, Azerbaycan Cumhuriyeti illerinin mevcut potansiyellerinin en iyi şekilde kullanılması yoluyla, ekonominin farklı alanlarının gelişmesini, üretim tesislerinin faaliyetinin genişletilmesini, ihraca yùnelik ùrünlerin üretimini desteklenmesini, yerli girişimciliğin gelişmesini ve bu yolla ahalinin yaşam koşullarının daha da iyileşmesini, istihdam olanaklarının artmasını ve ùlke ekonomisinin dinamik bir şekilde gelişmesini sağlamak programın esas amacı olarak belirtilmiştir (Dövlät Proqramı, 2004).

Azerbaycan Cumhuriyeti Bùlgelerinin 2009-2013 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı 'nın temel amacı, Azerbaycan'da petrol dışı sektörün gelişmesinin hızlandırılması, ekonominin çeşitlendirilmesi, dengeli bùlgesel ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya ulaşılması ve nüfusun yaşam standartlarının daha da iyileştirilmesi şeklinde (Dövlät Proqramı, 2009).

Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı’nın temel amacı, ülkedeki petrol dışı sektörün gelişmesi, ekonominin çeşitlendirilmesi, bölgelerin hızlı kalkınması yönünde tedbirlerin sürdürülmesi, özellikle köylerin kalkınmasına ilişkin altyapı ve sosyal hizmetlerin daha da iyileştirilmesi şeklinde belirlenmiştir (Dövlət Proqramı, 2014).

Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı’nın temel amacı ise Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki bölgelerin sürdürülebilir ve dengeli kalkınmasını sağlamak, bölgelerde sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dayalı rekabet edebilir ekonomiye, yüksek standartlara uygun sosyal refaha, doğal kaynakların verimli kullanımına ve çevrenin güvenilir bir şekilde korunmasını sağlayan ekolojik güvenlik sisteminin oluşturulmasına izin veren elverişli bir ortamın oluşturulması şeklindedir (Dövlət Proqramı, 2019).

Genel olarak hem Türkiye’nin, hem de Azerbaycan’ın bölgesel kalkınma politikaları bakımından temel amaçlar incelendiği zaman her iki ülkede, bölgelerdeki potansiyelin ve kaynakların etkin ve verimli kullanılması, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, girişimciliğin, istihdam ve yatırım olanaklarının, rekabet gücünün gelişmesi, ahalinin refah seviyesinin ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sosyal hizmetlerin ve altyapının iyileştirilmesi, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi amaçların ele alınan esas amaçlar olduğu söylenebilir.

Türkiye’de, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın “*Dünyada Bölgesel Gelişme Eğilimleri ve Politikaları*” bölümünde, küreselleşme süreci ile birlikte değişen koşullara bağlı olarak geleneksel bölge anlayışının değiştiği ve yeni bölge yaklaşımının olduğu belirtilmiştir. Planda belirtildiği üzere “Yeni dünya düzeninde, yerel dinamiklerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki önemi artmıştır” (DPT, 2000a: 59).

Aynı zamanda Azerbaycan’da *Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*’nda “*Devlet Programının Kavramsal Temelleri ve Bölgesel Kalkınma Alanındaki Uluslararası Deneyim*” bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde, modern dünyada, bölgesel kalkınmaya ilişkin yaklaşımların artık farklı doğrultuda geliştiği ve eski yaklaşımlarda gelir, istihdam, fiziki ve pazar altyapısındaki bölgesel farklılıklar esas

alınırken, artık yeni yaklaşımlar çerçevesinde, bölgelerin kendi potansiyelini verimli kullanabilmesi ve ekonominin rekabet edebilirliğinin daha da artırılması, yeşil ekonominin oluşturulması, yeniliğin uygulanması gibi özelliklerin esas alındığı belirtilmiştir (Dövlət Proqramı, 2019).

Türkiye’de tarihi süreç içerisinde özellikle 1950’li yıllardan sonra bölgelerin kalkınması amacıyla çeşitli bölgesel gelişme projeleri uygulanmıştır. Bu bağlamda *Doğu Marmara Planlama Projesi*, *Zonguldak Projesi*, *Çukurova Bölgesi Projesi*, *Antalya Projesi* *Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi (YHGP)*, *Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK)*, *DAP (Doğu Anadolu Projesi)*, *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)*, *GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi)* ve *Konya Ovası Projesi (KOP)* gibi projeler, Türkiye’de uygulanan bu tür önemli bölgesel kalkınma projelerdendir. Günümüzde de uygulanan bu tür bölgesel kalkınma projeleri açısından, DAP, DOKAP, GAP ve KOP projelerini belirtmek mümkündür. Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesinin sosyal ve ekonomik açıdan gelişmesinin sağlanması için DAP, Doğu Karadeniz Bölgesinde sosyo-ekonomik gelişiminin sağlanması amacıyla DOKAP ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin gelişmesi amacıyla ise GAP projeleri uygulanmaktadır.

Azerbaycan’da bu tür projelere benzer bir proje olarak “*Karabağ Dirçəliş Fonu (Qarabağ Dirçəliş Fondu)*” kamu tüzel kişiliğinin kuruluşundan söz etmek mümkündür. Fon, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin işgalden kurtarılan arazilerinin, restorasyonu yeniden inşası, istikrarlı bir ekonomiye ve yüksek refah düzeyine sahip bölgeye dönüştürülmesi yönünde uygulanan tedbirlere mali destek sağlanmasını, yatırımların çekilmesini, bu alanda kamu-özel ortaklığının geliştirilmesini, gerçekleştirilmiş çalışmalarla ilgili yurt içinde ve yurt dışında bilgi teminini, tanıtım ve gerekli teşvik çalışmalarını yürüten kamu tüzel kişiliğe sahip kuruluştur (Nizamnamə, 2021).

Türkiye bölgesel kalkınma politikaları bakımından, Azerbaycan’a nazaran daha eski bir tarihe sahiptir. Bu sebeple, Türkiye’nin Azerbaycan’a nazaran daha kapsamlı bir tecrübeye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde, Türkiye’nin kalkınma planları ve bölgesel kalkınma projeleri alanındaki tecrübelerinden faydalanmak olumlu sonuçlara sebep olabilir.

Türkiye’de özellikle son dönem bölgesel kalkınma politikaları incelendiği zaman, bütün bölgelerin potansiyellerinin değerlendirilmesi, bölgelerarası bütünleşme, küresel gelişme, küresel ticaret, rekabet gücünün artırılması, bölgelerin yenilik ve işbirliği kapsamında yönetim temeline geliştirilmesi gibi amaçlara daha fazla önem verildiği görülmektedir. Azerbaycan’da ise daha çok bölgesel amaçlara odaklanıldığı söylenilebilir. Bu bağlamda, küresel gelişmeleri yakalayabilmek ve onlara entegrasyon için Azerbaycan’da da bölgesel kalkınma politikaları açısından amaçların Türkiye’deki tecrübeye benzer biçimde zenginleştirilmesi daha kapsamlı bölgesel kalkınma için faydalı olabilir.

4.2. Kurumsal Yapı Bakımından Karşılaştırma

Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının tarihi ve tecrübesi Azerbaycan’dan çok daha eskilere dayanmaktadır. Bu sebeptendir ki, Türkiye’de bölgesel kalkınmayla ilgili kurumsal yapı da Azerbaycan’a nazaran daha eskidir. Bu bağlamda, çalışmada her iki ülkenin bölgesel kalkınma politikaları açısından önemli role sahip olan kurumların karşılaştırılması yapılmaktadır.

4.2.1. Bölgesel Kalkınma Politikalarından Sorumlu Kurumlar Bakımından Karşılaştırma

Türkiye’de, 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuş ve bakanlık kuruluş tarihinden itibaren belirli düzeylerde bölge planlaması alanında çalışmalar gerçekleştirmiştir. Türkiye’de Planlı döneme geçiş süreciyle birlikte, 1960 yılında DPT kurulmuştur. Kuruluş tarihinden 2011 yılına kadar ilgili alanlarda, DPT tarafından çeşitli çalışmalar ve özellikle planlama çalışmaları hayata geçirilmiştir. 2011 yılında ise DPT’nin yerine Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur.

1960’lı yıllarda Türkiye’de, kalkınma ve bölgesel kalkınma alanında kurumsal yapı da dahil olmak üzere önemli çalışmalar hayata geçirilirken, Azerbaycan’ın SSCB yönetimi altında olması sebebiyle, bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısında da önemli çalışmaların gerçekleştirildiği görülmemektedir.

Azerbaycan, 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazanmasından sonra, bölgesel kalkınma ve bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı bakımından önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle, 2004 yılından itibaren uygulanan ekonomik bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması devlet programları kapsamında, bölgesel kalkınma alanında kurumsal yapının geliştiği görülmektedir.

Günümüzde, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel kalkınma politikaları ve bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı incelendiğinde, her iki ülkede kurumsal yapı bakımından benzerliklerin ve farklılıkların mevcut olduğu görülmektedir.

Türkiye'de, 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiştir. 2018 yılında gerçekleşmiş seçimlerin sonrasında Türkiye'de yeni hükümet sistemine geçilmiştir. Kurulan yeni sistemin bölgesel kalkınma politikalarının yapılması ve uygulanmasına yönelik kurumsal yapı üzerinde yansımaları olmuştur.

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Yeni Hükümet Sisteminde uygulanan ilk kalkınma planı olmuştur. Planda belirtildiği üzere, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütmenin etkili ve hızlı yapısı ile gerçekleştirilecek olan en üst seviyede politikaların belirlenmiş olduğu On Birinci Kalkınma Planı'nın idareler tarafından etkin şekilde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (SBB, 2019: 1-3). Aynı zamanda, Azerbaycan'da bölgesel kalkınma ile ilgili devlet programları çerçevesinde, Bakanlar Kurulu'ndan bahsedilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun bölgesel kalkınma politikalarının gerçekleştirilmesi alanında çeşitli faaliyetleri mevcuttur. Şöyle ki, Bakanlar Kurulu'nun devlet bütçesinin, maliye-kredi ve para politikasının, devletin ekonomik ve sosyal güvenlik programlarının uygulanması alanlarında yetkileri vardır.

Nitekim Türkiye'de, Azerbaycan'dan farklı olarak kalkınma ve bölgesel kalkınma ile ilgili Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın (SBB) faaliyetleri mevcut olmakta ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Başkanlığın, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmiş temel ilke, amaç ve hedefler doğrultusunda kalkınma planının, Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki Politika Kurullarının ve ilgili kamu idarelerinin görüşlerinin alınmasıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı ile birlikte hazırlanması ve makro dengelerinin oluşturulması, uygulanmasının izlenmesi, değerlendirilmesi ve gerekli olduğu takdirde değişikliğin yapılması veya teklif verilmesi, iktisadi ve sosyal alanlarda konjonktürel gelişmelerin izlenilmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması ve saire gibi kalkınma alanında önemli çalışmaları mevcut olmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

Azerbaycan'da ise bu tür görevlerin Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından hayata geçirildiği görülmektedir. Şöyle ki, Ekonomi Bakanlığı'nın bazı faaliyet yönleri şöyledir: Azerbaycan'ın sosyal ve ekonomik

gelişme stratejisinin hazırlanmasına ve uygulanmasına katılması; ilgili devlet kurumları ile birlikte sosyal ve ekonomik gelişme konseptinin ve devlet programlarının hazırlanmasının, koordinasyonunun ve kontrolünün gerçekleştirilmesi; Azerbaycan'da sosyal ve ekonomik gelişme alanındaki süreçlerin değerlendirilmesi, sosyal ve ekonomik tahminlerin hazırlanması gibi alanlarda faaliyetleri vardır (İqtisadiyyat Nazirliyi Haqqında Əsasnamə, 2019).

Türkiye'de ve Azerbaycan'da benzer şekilde çeşitli bakanlıkların kalkınma ve bölgesel kalkınma alanında önemli faaliyetleri mevcuttur. Örneğin; Türkiye'de, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın faaliyetlerinden söz etmek mümkündür. Aynı şekilde benzer olarak, Azerbaycan'da da Ekonomi Bakanlığı'nın ve Maliye Bakanlığı'nın çeşitli faaliyetlerinden söz edilebilir.

Türkiye'de Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın, maliye ve ekonomi politikalarının hazırlanmasına katılması ve uygulaması, uluslararası kuruluşlarla iletişim içerisinde olmakla, geleceğe dönük stratejilerin geliştirilmesi için çalışmaların yapılması, özel kesim için belirsizlikleri gideren genel yönlendirme görevinin gerçekleştirilmesi gibi görev ve yetkileri mevcuttur (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018a).

Benzer şekilde, Azerbaycan'da Maliye Bakanlığı'nın, maliye, bütçe, vergi alanlarında devlet politikasının hazırlanması ve uygulanmasının sağlanması, dış ve iç kredilerin ülkeye çekilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin uygulanmasının sağlanması gibi faaliyetleri mevcuttur (Maliyyə Nazirliyi Haqqında Əsasnamə, 2009).

Türkiye'de, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın makroekonomik, iktisadi ve sosyal olmakla sektörel ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel seviyede analizlerin ve çalışmaların gerçekleştirilmesi, sanayi politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi için çalışmaların yapılması, sanayi ürünlerine dair teknik ve idari düzenlemelerin hazırlanması, uygulanmasının sağlanması, sanayi işletmelerinin sicilinin tutulması, sanayi istatistiklerinin ve analizlerinin üretilmesi gibi görev ve yetkileri mevcuttur (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018a).

Benzer şekilde Azerbaycan'da, Ekonomi Bakanlığı'nın sanayi alanında devlet politikasının oluşturulmasına katılması ve uygulanmasının sağlanması, bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişmesi alanında devlet politikasının oluşturulmasına katılması ve uygulanmasının sağlanması gibi faaliyetleri mevcut olmaktadır (İqtisadiyyat Nazirliyi Haqqında Əsasnamə, 2019).

Bölgesel kalkınma alanında Türkiye’de yerel yönetim birimi olarak *İl Özel İdareleri*’nden, Azerbaycan’da ise merkezi yönetim birimi olarak *Yerel İcra Hakimiyetleri*’nden söz etmek mümkündür. Aynı zamanda, her iki kurumun, faaliyetleri yönünde bölgesel kalkınmayı destekledikleri söylenebilir.

Türkiye’de il özel idarelerinin, gençlik, sağlık, spor, sanayi, tarım ve ticaret alanlarında, ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprakların korunması, erozyonun karşısının alınması, turizm, sanat, kültür, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksul ahaliye mikro kredilerin verilmesi, yetiştirme yurtları ve çocuk yurtları alanlarında, ilk ve orta öğretim kurumlarına arsa temin edilmesi, binalarının yapılması, bakım ve onarım çalışmalarının gerçekleştirilmesi alanlarında, altyapı, çevre, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisleri ile ilişkin hizmetlerin gerçekleştirilmesi alanlarında ve mabetlerin, kültür ve tabiat varlıklarının, önemli tarihi mekanların, cem evlerinin yapımının, bakımının ve onarımının yapılması gibi alanlarda görev ve sorumlulukları mevcuttur. Türkiye’de il özel idaresinin başı ve temsilcisi Vali’dir. Valinin, ahalinin sağlıklı, mutlu ve huzur içerisinde yaşamasını temin etmesi, gelir düzeyi aşağı kesim için bütçeden ayrılan ödeneğin kullanması ve saire gibi bazı görev ve yetkileri mevcuttur (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005). Bahsedilen bu tür faaliyetler, görevler ve yetkiler kapsamında bölgesel kalkınmaya da destek sağlandığı söylenebilir

Azerbaycan’da ise yerel icra hakimiyetinin başı olan Yerel İcra Hakimiyeti Başkanı’nın bazı alanlarda özel görevleri vardır ve bu alanlar şöyledir: Arazinin sosyal ve ekonomik kalkınması; tarımın gelişmesi; ahalinin sosyal güvenliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği; ahali sağlığının, arazinin epidemiyolojik koşullarının iyileştirilmesi, çevrenin ve çevre güvenliğinin korunması; şehir, konut hizmetleri ve kentin güzelleştirilmesi; tamir, inşaat, mimarlık ve kentleşme; eğitim ve kültür; çocuk ve gençler politikasının, beden terbiyesinin, spor ve turizmin gelişmesi; kitle iletişim araçları, siyasi partiler, dini kurumlar ve sivil toplum kuruluşları ile etkileşimin sağlanması; devlet mülkünün yönetilmesi, devlet toprak kadastro ve toprak monitoringi gibi alanlarda özel görevler vardır (Yerli İcra Hakimiyyetleri Haqqında Əsasnamə, 2012). Bu bağlamda, yerel icra hakimiyetleri bu tür faaliyetleri gerçekleştirmekle bölgesel kalkınmaya önemli ölçülerde katkı sağlayabilmektedirler

İller Bankası (İLBANK) ile Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (TKYB), Türkiye’de bölgesel kalkınmada rolü olan kurumlardandır. Azerbaycan’da,

Girişimciliği Geliştirme Fonu ve Azerbaycan Yatırım şirketi finansal açıdan bölgesel kalkınmada önemli rollere sahip kuruluşlardır. Nitekim Türkiye’de İLBANK ve TKYB, Azerbaycan’da, Girişimciliği Geliştirme Fonu ve Azerbaycan Yatırım şirketi’ne nazaran daha eski tecrübeye sahiptirler. Örneğin; TKYB’nin tarihi 1975 yılına dayanmaktayken, Azerbaycan Yatırım şirketi 2006 yılında kurulmuştur.

İLBANK tüzel kişiliğe sahip, özel hukukun hükümlerine tabi, özel bütçeli Anonim şirket statüsüne sahip yatırım ve kalkınma bankasıdır. İLBANK genel olarak yerel yönetimlere finansman desteğini sağlayan, mahalli müşterek hizmetlerle ilgili projeler geliştiren, danışmanlık ve denetim hizmetleri sağlayan, merkezi hükümet tarafından mahalli idarelere kaynak transferine aracı olan, her tür kalkınma ve yatırım bankacılığı faaliyetlerini gerçekteştiren bir bankadır (İLBANK, 2023).

Türkiye’de İLBANK, Azerbaycan’daki kurumlar ile farklılık göstermekte ve farklı yapıya sahip olduğu görölmektedir. Bu bağlamda İLBANK, geçekteştirdiği faaliyetler kapsamında kalkınma ve bölgesel kalkınmaya destek sağlayan bir kuruluştur. Aynı zamanda, Azerbaycan’da Girişimciliği Geliştirme Fonu, Türkiye’deki kurumlar ile farklılık göstermekte ve farklı yapıya sahip olmaktadır. Devlet programlarında da belirtildiği üzere Azerbaycan’da Girişimciliği Geliştirme Fonu, bölgelerin gelişmesi üzere tedbirlere de finansman desteği sağlayan kuruluştur.

Azerbaycan’da Girişimciliği Geliştirme Fonu, faaliyetlerinde genel olarak Azerbaycan’da girişimciliğin gelişmesine odaklanmakta ve girişimciliğin bölgelerde de gelişmesi ile bölgesel kalkınmaya destek sağlamaktadır. Fon, Ekonomi Bakanlığı’na bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluştur. Girişimcilerin yatırım projelerini avantajlı krediler ile finanse edilmesi, girişimciliğin geliştirilmesine yönelik programların hazırlanmasına, uygulanmasına ve finanse edilmesine katılımın sağlanması, girişimcilerin yeni pazarlara açılma olanaklarını araştırılması ve bu bilgilerin girişimcilere aktarılması, girişimcilere danışmanlık hizmetlerinin verilmesi gibi Fon’un faaliyetleri mevcuttur (Nizamnamə, 2018).

Türkiye’de TKYB, kalkınma ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltması üzere yapılan yatırımlara ve projelere destek sağlayan, girişimciliğin gelişmesini destekleyen, kalkınma planına, programına ve stratejik planlara kaynak tahsis edebilen bir bankadır (TKYB Esas Sözleşmesi, 2023).

TKYB, bölgesel kalkınma alanlarında da faaliyetleri olan bir yatırım ve

kalkınma bankasıdır. Türkiye’de TKYB de kendiliğinde, Azerbaycan’daki kurumlar ile farklılık göstermekte ve farklı özelliklere sahip olmaktadır. Azerbaycan’da ise Azerbaycan Yatırım Şirketi, Türkiye’deki kurumlar ile farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Devlet programlarında da belirtildiği üzere Azerbaycan Yatırım Şirketi, bölgelerin gelişmesi alanında finansman desteği sağlayan bir şirkettir.

Azerbaycan Yatırım Şirketi’nin bütün hisseleri Azerbaycan devletine ait olmakta ve özellikle petrol dışı sektörlerle yatırımların gerçekleştirilmesi şirketin temel amacını oluşturmaktadır. Şirketin stratejik hedefi, Azerbaycan’da uygulanan katma değeri yüksek işletmelerin ve projelerin, finanse edilmesi ve desteklenmesi yoluyla yerel ekonomi ve yatırımcılar için değerin artırılmasıdır. Bu bağlamda, şirket tarafından projelere destek verilmekte ve yatırımların ülkeye çekilmesi için çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedir (Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti, 2023).

Türkiye’de “*Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı’nın (KOSGEB)*” ve “*Azerbaycan’da ise Azerbaycan Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Kalkınması Ajansı’nın (KOBİA)*”, faaliyetleri ile bölgesel kalkınmaya destek sağladıkları görülmektedir. Aynı zamanda, bu iki kurum arasında benzer özellikler kendini göstermektedir. Türkiye’de KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ilgili, özel bütçeye sahip ve tüzel kişiliği haiz kamu kuruluşu olmaktadır. Azerbaycan’da KOBİA ise Ekonomi Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren kamu tüzel kişiliğidir. Her iki ülkede bu kurumlar özellikle KOBİ’lerin gelişmesi alanında çeşitli faaliyetler hayata geçirmektedirler. Örneğin; Türkiye’de KOSGEB’in KOBİ’lerin etkinliğinin ve rekabet gücünün artırılması gibi amaçları mevcuttur. Aynı şekilde, Azerbaycan’da da KOBİA’nın KOBİ’lerin özel ağırlıklarının, rekabet güçlerinin ve ülke ekonomisindeki rollerinin artırılması, bölgelerde girişimciliğin gelişmesi için elverişli koşulların oluşturulması gibi amaçları mevcuttur.

Türkiye ve Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikaları bakımından belirli kurumların faaliyet ve çalışmalarının olduğu görülmektedir. Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı bakımından Türkiye’deki *Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın (SBB)* önemli faaliyetleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda SBB tecrübesi, Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikalarının uygulanması bakımından faydalı sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, Türkiye’de bölgesel kalkınmaya finansman desteği sağlayan kurumlar olarak *İLBANK* ve *TKYB*’nin tecrübelerinden yararlanmak,

Azerbaycan’da bölgesel kalkınmanın sağlanması için olumlu sonuçlar yaratabilir. Türkiye’de ise girişimcilik ve yatırım alanlarında gelişmeye çeşitli yönlerden farklı destekler sağlanması amacıyla, Azerbaycan’daki *Girişimciliği Geliştirme Fonu* ve *Azerbaycan Yatırım Şirketi* tecrübesinden faydalanılabilir.

4.2.2. “Kalkınma Ajansları” ile “İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi” Karşılaştırması

2000’ler sonrasında Türkiye’de bölgesel kalkınmanın icracı diyebileceğimiz temel kurumları olarak görülen Kalkınma Ajanları ile Azerbaycan’da 2021 yılında kurulmuş olan “İktisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi” kurumları arasında ilk bakışta isim olarak bir benzerlik görünmektedir. Bu nedenle her iki kurumun karşılaştırmalı olarak açıklanması önemlidir.

Azerbaycan Dili’nin İzahlı Sözlüğü’nde “*zona*”⁹ kavramı, “Herhangi bir ortak özelliklerine esasen karakterize edilen belirli arazi sahası; kurşak, rayon. Arktik zona. Subtropikal zona. Orman zonası. Sınır zonası” şeklinde tanımlanmıştır (Orucov, vd., 2006a: 686). Daha önce de belirtildiği üzere her iki ülkede bölgesel kalkınma politikaları bakımından, Türkiye’deki “*bölge*” kavramının, Azerbaycan’daki “*region*” kavramına uygun geldiği söylenebilir. Aynı zamanda, Azerbaycan’daki “*rayon*” kavramının, Türkiye’deki “*il*” kavramına uygun geldiği söylenebilmektedir. “*Zona*” kavramını da Türkçe’ye “*bölge*” kavramı şeklinde çevirmek mümkün olsa da, her iki dilde aynı anlamı ifade etmediği görülmektedir. Bu bağlamda, “*İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi (İZİA)*”nı Türkçe’ye “*Ekonomik Bölgelerin Kalkınması Ajansı*” şeklinde çevirmek mümkün olsa da, bu kısımdaki “*ekonomik bölgeler (iqtisadi zonalar)*” ifadesi, bölgesel kalkınma çerçevesinde, Türkçe’de “*bölge*” ve Azerbaycan dili’nde “*ekonomik bölgeler (iqtisadi rayonlar)*” ile aynı anlamı ifade etmemektedir. Nitekim kalkınma ajanslarının faaliyet gösterdiği bölge, belirli illerden oluşan bir bölgeyi kapsarken, İZİA’nın sorumlu olduğu ekonomik bölgeler (iqtisadi zonalar) belirli sanayi parklarından, sanayi mahallelerinden ve agroparklardan oluşmaktadır.

Türkiye’de 25.01.2006 tarihinde 5449 sayılı “*Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*” kabul edilmiştir. Kanunun esasında Düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajansları kurulmuştur. Kalkınma ajansları, bölgesel

⁹ İngilizce “zone” kelimesi “bölge, yer, mahal” anlamına gelmektedir (Cambridge Dictionary, 2023).

gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilirliğinin sağlanması, bölge içi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlardır (Resmi Gazete, 2006).

Azerbaycan’da İZİA, 22 Ocak 2021 tarih ve 1257 sayılı “*Sanayi parklarının, sanayi mahallelerinin ve agroparkların yönetiminin iyileştirilmesi ile ilgili tedbirler hakkında Cumhurbaşkanı Kararnamesi*” ile kurulmuştur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021b). Ajans, Balahanı Sanayi Parkı (Balaxanı Sənaye Parkı) hariç sanayi parklarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde oluşturulan sanayi mahalleleri hariç sanayi mahallelerinin ve agroparkların faaliyetlerinin teşkili, yönetimi ve gelişmesi ile ilgili tedbirler hazılayan, uygulayan ve bu alanda devletin destek tedbirlerinde iştirak eden kamu kuruluşudur (Nizamnamə, 2021a).

Görüldüğü üzere her iki kurum, kalkınma ve özellikle bölgesel kalkınma alanlarında önemli faaliyetlere sahip olsalar da, Türkiye’deki kalkınma ajanslarının ve Azerbaycan’daki İZİA’nın tamamen farklı niteliklerde ve farklı özelliklere sahip kurumlar oldukları görülmektedir.

Türkiye’de kalkınma ajanslarının ve Azerbaycan’da İZİA’nın tamamen farklı ve özgün faaliyetleri mevcuttur. Örneğin; Türkiye’de kalkınma ajansları, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanması, bölgeler arasındaki ve bölge içerisinde gelişmişlik farklarının azaltması için faaliyet gösteren kuruluşlardır. İZİA ise kendi kapsamındaki ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) gelişmesi için faaliyet gösteren bir kuruluştur. İZİA, ekonomik bölgelere (iqtisadi zonalara) ilişkin çalışmaların etkinliğinin artırılmasına ve yeni ekonomik bölgelerin oluşturulmasına yönelik tedbirleri hazırlayan ve bunların uygulanmasını sağlayan bir kuruluştur.

Kalkınma ajanslarının, İZİA’dan farklı ve kendine özgün faaliyetleri şöyledir: Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak; bölge planlarına ve programlarına uygun olacak şekilde bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamda gerçekleştirilen projelere destek sağlamak; bölgenin kaynaklarının ve imkanlarının tespit edilmesine, ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılmasına ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik araştırmalar yapmak/yaptırmak ve diğer kişilerin, kurumların ve kuruluşların yaptıkları araştırmaları desteklemek ve saire gibi bir sıra faaliyetleri vardır

(Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Aynı zamanda, İZİA'nın kalkınma ajanslarından farklı ve özgün faaliyetleri şöyledir: Devlet tarafından yeni ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) oluşturulması, faaliyet gösterilecek alanların belirlenmesi ve arsa tahsisinin değiştirilmesi konularında Ekonomi Bakanlığı'na teklifte bulunmak, konuyu diğer kamu kurum ve kuruluşlarına iletme; devlet tarafından oluşturulan ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) arazisinin genişletilmesi, onların faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bu alandaki yönetimin iyileştirilmesi amacıyla Ekonomi Bakanlığı'na tekliflerde bulunmak; devlet tarafından oluşturulan ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) faaliyeti amacıyla tahsis edilen arazilerin kullanılabilir hale getirmek, altyapı tesislerine olan ihtiyacı belirlemek ve onların kamu-özel ortaklığı temelinde inşa edilmesine teşvik etmek; devletin oluşturduğu ekonomik bölgelerde (iqtisadi zonalarda) iç altyapıyı kurmak, hizmet vermek, normal işleyişini sağlamak, mevcut ve büyük onarımlarla ilgili tedbirleri uygulamak; ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonalarının) ve sakinlerinin (rezidentlərinin) kaydını tutmak ve düzenli olarak güncellenmesini sağlamak; devlet tarafından oluşturulan sanayi parklarının ve agroparkların esasnamesini onaylamak ve özel agroparkların esasname projesi hakkında görüş bildirmek ve saire gibi bir sıra faaliyetleri vardır (Nizamnamə, 2021a).

Ancak, farklı nitelikte kurumlar olmalarına rağmen, kurumlar arasında bazı benzerliklerden de söz edilebilir. Bu bağlamda kalkınma ajansları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır. Aynı şekilde Azerbaycan'da İZİA, Ekonomi Bakanlığı'na bağlı kamu kuruluşu olmaktadır.

Türkiye'de kalkınma ajansları, bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayan faaliyetlere ve projelere destek olmak, onların uygulama sürecini izlemek ve değerlendirmek, kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar arasında işbirliğini geliştirmek gibi faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Azerbaycan'da ise İZİA'nın kendi alanında benzer faaliyetlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu kapsamda İZİA, ilgili alanda normatif yasal düzenlemelerin, programların, gelişme konseptlerinin hazırlanması ve uygulanması sürecine katılmaktadır. İZİA, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimlerin, eğitim kurumlarının, tüzel ve gerçek kişilerin ilgili alanda faaliyetlerinin koordinasyonuna ilişkin çalışmalar

gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda, İZİA kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar, STK'lar ve diğer tüzel ve gerçek kişilerle karşılıklı iletişim içerisinde faaliyet göstermektedir (Nizamnamə, 2021a).

Türkiye'de kalkınma ajansları, bölgesel gelişme için ajansa tahsis edilmiş iç ve dış kaynaklı fonları kullanmak veya kullandırmak, ulusal ve uluslararası seviyede bölgenin iş ve yatırım imkanlarının tanıtımını yapmak veya yaptırmak gibi faaliyetler gerçekleştirmektedirler (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b). Azerbaycan'da İZİA'nın da kendi alanında benzer faaliyetlerinin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda İZİA, ajansa tahsis edilen bütçe fonlarını, kredileri, hibeleri ve diğer mali fonların verimli kullanımını sağlamak, kendi alanında yabancı ve uluslararası kuruluşlarla, finansal kurumlarla, potansiyel yatırımcılar ve danışmanlar ile işbirliğinin uygulanmasına katılım sağlamak ve yatırımları teşvik etmek gibi faaliyetler gerçekleştirmektedir (Nizamnamə, 2021a).

Kalkınma ajanslarının bölge illerinde yatırımcıların izin, ruhsat gibi iş ve işlemlerini tek elden takip ve koordine etmek, KOBİ'leri ve yeni girişimcileri desteklemek, kendi internet sitesini oluşturmak gibi faaliyetleri mevcuttur (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b). İZİA'nın da kendi alanında benzer faaliyetlerinin olduğu görülmektedir. Şöyle ki, İZİA'nın ekonomik bölgelerin (iqtisadi zonaların) sakinlerinin ve sanayi parklarının sakini olmayanlar için devlet kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler nezdinde temsilci ve temsil işlevini "bir pencere ilkesi" çerçevesinde yerine getirmek, girişimcilik faaliyetlerinin uygulanmasında yardım sağlamak, elektronik hizmetler teşkil etmek ve kendi web sitesini oluşturmak gibi faaliyetleri mevcuttur (Nizamnamə, 2021a).

Her iki kurumun teşkilati yapısında da farklılıklar mevcut olmaktadır. Kalkınma ajanslarının teşkilati yapısı "*Kalkınma Kurulu*", "*Yönetim Kurulu*", "*Genel Sekreterlik*" ve "*Yatırım Destek Ofisleri'nden (YDO)*" oluşmaktadır. İZİA'nın teşkilati yapısını ise "*Denetim Kurulu (Müşahidə Şurası)*" ve "*Yönetim Kurulu (İdarə Heyəti)*" oluşturmaktadır.

Türkiye'de kalkınma ajanslarının teşkilatı yapısı çerçevesinde kalkınma kurulu, bölgesel gelişmenin sağlanması üzere bölgede kamu ve özel sektör, STK'lar, üniversiteler ve yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi ve ajansın yönlendirilmesi amacıyla oluşturulmaktadır. Kalkınma kurulu en fazla 50 üyeden

oluşmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve STK'lar tarafından kalkınma kuruluna gönderilecek olan temsilcilerin görev süreleri, sayıları ve diğer hususları Cumhurbaşkanı'nın kararı ile belirlenmektedir. Kalkınma ajansının karar organı yönetim kuruludur. Kalkınma ajansı, yönetim kurulu başkanı tarafından temsil edilmektedir. Vali, yönetim kurulunun başkanı olmaktadır. Genel sekreterlik, kalkınma ajansının icra organı olmaktadır. Genel sekreter, sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiridir ve yönetim kuruluna karşı sorumlu olmaktadır. YDO'lar ise bölge illerinde, yönetim kurulunun teşkil edilmektedir. YDO'lar, görevleri konusunda genel sekreterliğe karşı sorumlu olmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018b).

Azerbaycan'da İZİA'nın teşkilatı yapısı çerçevesinde denetim kurulu, İZİA'nın genel yönetim ve kontrolünü yürütmektedir. Kurulun toplam yedi üyesi bulunmaktadır. Kurul üyeleri temsil ettikleri kurum veya kuruluşun başkanı tarafından atanmakta ve görevden alınmaktadır. Kurul başkanı (sədr) ve başkan vekili (sədr müavini), kurul üyeleri arasından Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanı tarafından beş yıl süreliğine atanmakta ve görevden alınmaktadır. Kurul ictimai ve ücretsiz bir temelde faaliyet göstermektedir. Kurul, mevcut nizamname esasında Cumhurbaşkanı'na ve Ekonomi Bakanı'na yetki verilen konular dışında, ajansın faaliyeti ile ilgili konularda karar almada bağımsızdır. İZİA'nın mevcut faaliyetleri ise yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Yönetim kurulu beş üyeden oluşmaktadır. Kurul, Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanı tarafından atanan ve görevden alınan başkan, başkanın birinci vekili ve diğer üç başkan vekilinden oluşmaktadır (Nizamnamə, 2021a).

Türkiye'de dikkati çeken önemli kurumlardan biri de kalkınma ajansları olmaktadır. Türkiye'de kalkınma ajansları kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar arasında karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi, bölge kaynaklarının verimli kullanılması, bölge içinde ve bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılması, bölgesel kalkınmanın hızlandırılması ve kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde önemli faaliyetlere sahip kamu tüzel kuruluşlardır. Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikaları açısından kalkınma ajansları gibi bir kuruma rastlanmamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin kalkınma ajansları tecrübesinden yararlanmak, Azerbaycan'da bölgesel kalkınma alanında kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar arasında işbirliğinin gelişmesi, bölge içi ve

bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, bölge potansiyelinin etkin kullanılması, bölgesel kalkınmanın hızlanması ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından olumlu sonuçlar yaratabilir. Aynı zamanda, Azerbaycan'daki İZİA'nın yapı ve faaliyetlerinin değerlendirilmesi, Türkiye için sanayinin, sanayi parklarının, sanayi mahallelerinin ve agroparkların gelişmesi bakımından farklı ve çeşitli tecrübeler sunabilir.

5. SONUÇ

Tarihi süreç boyunca, “*kalkınma*” bütün dünya ülkeleri için önem içeren bir olgu olmuş ve bütün ülkeler tarafından ülke için daha iyi koşulların sağlanması amacıyla belirli faaliyetler hayata geçirilmiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren kalkınma için belirli adımların atılması önemli bir konu olmuştur. “*Kalkınma*” kavramı, bir ülkedeki ekonomik, sosyal, beşeri, kültürel, teknoloji gibi faktörlerin gelişmesiyle, ülkede ortaya çıkan gelişmeler bütünü olarak tanımlanabilir. Günümüzde, küreselleşmenin de etkisiyle kalkınmanın en hızlı ve etkili bir şekilde sağlanması, bütün ülkeler için oldukça önemli bir konu olmuştur.

Bir ülkede kalkınmanın hızlı ve etkili biçimde sağlamak amacıyla, ülkedeki bölgelerin kalkınmasını dinamik şekilde sağlamak ve bölgeler arasında mevcut gelişmişlik farklarının ortadan kaldırmak oldukça önemli olmaktadır. Bu bağlamda, “*bölgesel kalkınma*” kavramını, ülke bölgelerinin kaynak ve potansiyelinin etkili bir şekilde kullanılması yoluyla, bölge içinde ve bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, bölgelerin kalkınmasının hızlı ve etkili bir şekilde sağlanması, bölge nüfusunun daha iyi yaşam koşullarına sahip olması ve bu bakımdan ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesine katkı sağlanması yönünde gerçekleştirilen faaliyetlerin bütünü şeklinde tanımlamak mümkündür. Dünyanın bütün ülkelerinde gelişmişlik bakımından bölgelerarası dengesizlikler veya eşitsizlikler mevcut olmaktadır. Bölgelerarası farklılıkların ortadan kaldırılması ve bölgesel kalkınmanın hızlı ve etkin biçimde gerçekleştirilmesi amacıyla bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan’da da tarihsel süreçte, bölgeler arasında gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması ve bölgesel kalkınmanın etkin ve hızlı bir şekilde sağlanması amacıyla bölgesel kalkınma politikaları gerçekleştirilmiş ve günümüzde de gerçekleştirilmektedir.

Tez çalışması kapsamında bölgesel kalkınmanın kavramsal yapısı, Türkiye’de ve Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikaları incelenmiş, her iki ülkede bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel süreç, amaçlar, özellikler, sorumlu kurumlar, kalkınma ajansları ve İZİA bakımından karşılaştırması yapılmıştır. Bu incelemeler doğrultusunda, bölgesel kalkınma politikaları benzerlikler, farklılıklar, Türkiye ve Azerbaycan’daki özgün politikalar bakımından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, tez çalışmasında incelenmiş olan bilgilere dayalı olarak, Türkiye ve Azerbaycan’da bölgesel kalkınma politikalarının karşılaştırması sonucunda ortaya

çıkan genel sonuçlar şöyledir:

- Türkiye, bölgesel kalkınma alanında yüz yıla yakın bir tecrübeye sahiptir ve bu bakımdan bölgesel kalkınma politikalarının hazırlanması ve uygulanması açısından Azerbaycan'dan daha eski ve fazla bir tecrübeye sahiptir,

- Türkiye'de, 1923 yılından itibaren bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da ulusal nitelikli bölgesel kalkınma meselesinin çok eski bir tarihi yoktur. Bölgesel kalkınma alanında milli politikalar 1991 yılından sonra geliştirilmiştir,

- Türkiye'de ilk defa 1963 yılında bölgesel gelişmenin de ele alındığı “*Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*” uygulanmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da ilk defa 2004 yılında, “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2004-2008 Yılları)*” uygulanmaya başlanmıştır,

- Günümüzde 2023 yılında, Türkiye'de “*On Birinci Kalkınma Planı*” uygulanmaktadır. Azerbaycan'da ise sayıca dördüncü olan “*Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin 2019-2023 yıllarında sosyal ekonomik kalkınması Devlet Programı*” uygulanmaktadır,

- Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın bölgesel kalkınma politikaları bakımından temel amaçlar incelendiği zaman her iki ülkede, bölgelerdeki potansiyelin ve kaynakların etkin ve verimli kullanılması, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, girişimciliğin, istihdam ve yatırım olanaklarının, rekabet gücünün gelişmesi, ahalinin refah seviyesinin ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sosyal hizmetlerin ve altyapının iyileştirilmesi, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi amaçların ele alınan esas amaçlar olduğu söylenebilir,

- Türkiye'de *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*'nda, küreselleşme süreci ile birlikte değişen koşullara bağlı olarak geleneksel bölge anlayışının değiştiği ve yeni bölge yaklaşımının oluştuğu belirtilmiştir. Planda, bölgesel kalkınma kapsamında yerel dinamiklerin öneminin arttığı belirtilmektedir. Azerbaycan'da ise “*Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2019-2023 Yıllarında Sosyal Ekonomik Kalkınması Devlet Programı*”nda, modern dünyada, bölgesel kalkınmaya ilişkin yaklaşımların artık farklı doğrultuda geliştiği ve eski yaklaşımlarda gelir, istihdam, fiziki ve pazar altyapısındaki bölgesel farklılıklar esas alınırken, artık yeni yaklaşımlar çerçevesinde, bölgelerin kendi potansiyelini verimli kullanabilmesi ve ekonominin

rekabet edebilirliğinin daha da artırılması, yeşil ekonominin oluşturulması, yeniliğin uygulanması gibi özelliklerin esas alındığı belirtilmiştir,

- Türkiye’de, tarihi süreç içerisinde özellikle 1950’li yıllardan sonra bölgelerin gelişmesi amacıyla çeşitli bölgesel gelişme projeleri uygulanmış ve günümüzde de uygulanmaktadır. Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesinin sosyal ve ekonomik açıdan gelişmesinin sağlanması için DAP, Doğu Karadeniz Bölgesinde sosyo-ekonomik gelişiminin sağlanması amacıyla DOKAP ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin gelişmesi amacıyla ise GAP projeleri uygulanmaktadır. Azerbaycan’da bu tür projelere benzer bir proje olarak “Karabağ Dirçeliş Fonu (Qarabağ Dirçəliş Fondu)” kamu tüzel kişiliğinden söz etmek mümkündür,

- Türkiye, bölgesel kalkınmayla ilgili kurumsal yapı bakımından Azerbaycan’a nazaran daha eski tecrübeye sahiptir. 1960’lı yıllarda Türkiye’de bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı bakımından önemli çalışmalar hayata geçirilmiştir. Azerbaycan, 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazanmasından sonra bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı bakımından önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir,

- Türkiye’de, Azerbaycan’dan farklı olarak kalkınma ve bölgesel kalkınma ile ilgili SBB mevcut olmakta ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır,

- Türkiye’de SBB ve Azerbaycan’da Ekonomi Bakanlığı’nın, kalkınma ve bölgesel kalkınma ile ilgili, bazı benzer nitelikte faaliyetlerinin olduğu görülmektedir,

- Türkiye’de ve Azerbaycan’da, benzer şekilde çeşitli bakanlıkların kalkınma ve bölgesel kalkınma alanında önemli faaliyetleri mevcuttur,

- Türkiye’de Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Azerbaycan’da Maliye Bakanlığı’nın, kalkınma ve bölgesel kalkınma ile ilgili benzer nitelikte faaliyetlerinin olduğu görülmektedir,

- Türkiye’de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Azerbaycan’da Ekonomi Bakanlığı’nın, kalkınma ve bölgesel kalkınma ile ilgili benzer özellikte faaliyetlerinin olduğu görülmektedir,

- Bölgesel kalkınma alanında Türkiye’de yerel yönetim birimi olarak İl Özel İdareleri’nden, Azerbaycan’da ise merkezi yönetim birimi olarak Yerel İcra Hakimiyetleri’nden söz etmek mümkündür. Aynı zamanda, her iki kurumun,

faaliyetleri yönünde bölgesel kalkınmayı destekledikleri söylenebilir.

- Türkiye’de İLBANK ve TKYB, bölgesel kalkınmada rolü olan kurumlardandır. Azerbaycan’da, Girişimciliği Geliştirme Fonu ve Azerbaycan Yatırım Şirketi finansal açıdan bölgesel kalkınmada önemli rollere sahip kuruluşlardır. Nitekim İLBANK ve TKYB, Azerbaycan’daki Girişimciliği Geliştirme Fonu ve Azerbaycan Yatırım Şirketi’ne nazaran daha eski tecrübeye sahiptirler,

- Türkiye’de İLBANK ve TKYB’nin, Azerbaycan’daki kurumlar ile farklılık gösterdiği ve farklı yapıya sahip olduğu görülmektedir. Azerbaycan’da ise Girişimciliği Geliştirme Fonu ve Azerbaycan Yatırım Şirketi, Türkiye’deki kurumlar ile farklılık göstermektedir,

- Türkiye’de, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı’nın (KOSGEB)* ve Azerbaycan’da ise *Azerbaycan Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Kalkınması Ajansı’nın (KOBİA)*, faaliyetleri ile bölgesel kalkınmaya destek sağladıkları görülmektedir. Her iki kurum arasında benzer özellikler kendini göstermektedir,

- Türkiye’deki kalkınma ajansları’nın ve Azerbaycan’daki İZİA’nın farklı niteliklerde ve farklı özelliklere sahip kurumlar oldukları görülmektedir. Kalkınma ajanslarının faaliyet gösterdiği bölge, belirli illerden oluşan bir bölgeyi kapsarken, İZİA’nın sorumlu olduğu ekonomik bölgeler (iqtisadi zonalar) belirli sanayi parklarından, sanayi mahallelerinden ve agroparklardan oluşmaktadır.

Tez çalışmasında daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, bölgesel kalkınma politikaları bakımından Azerbaycan’a göre daha eski bir tarihi olan Türkiye’nin, Azerbaycan’a nazaran daha kapsamlı bir tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Azerbaycan’da uygulanan bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde. Türkiye’nin kalkınma planları ve bölgesel kalkınma projeleri alanındaki tecrübelerinden faydalanmak olumlu ve hızlı sonuçlara sebep olabilir.

Türkiye’de özellikle son dönem bölgesel kalkınma politikaları incelendiği zaman, bütün bölgelerin potansiyellerinin değerlendirilmesi, bölgelerarası bütünleşme, küresel gelişme, küresel ticaret, rekabet gücünün artırılması, bölgelerin yenilik ve işbirliği kapsamında yönetim temeline geliştirilmesi gibi amaçlara daha fazla önem verildiği görülmektedir. Azerbaycan’da ise daha çok bölgesel amaçlara

odaklanıldığı söylenilebilir. Bu bağlamda, küresel gelişmeleri yakalayabilmek ve onlara entegrasyon için Azerbaycan'da da bölgesel kalkınma politikaları açısından amaçların, Türkiye'dekine benzer biçimde zenginleştirilmesinin, daha kapsamlı bölgesel kalkınma için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan'da, bölgesel kalkınma politikaları bakımından belirli kurumların faaliyet ve çalışmalarının olduğu görülmektedir. Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı bakımından Türkiye'deki *SBB* önemli faaliyetleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda *SBB* tecrübesi, Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikalarının uygulanması bakımından faydalı sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, Türkiye'de bölgesel kalkınmaya finansman desteği sağlayan kurumlar olarak *İLBANK* ve *TKYB*'nin tecrübelerinden yararlanmak, Azerbaycan'da bölgesel kalkınmanın sağlanması için olumlu sonuçlar yaratabilir. Türkiye'de ise girişimcilik ve yatırım alanlarında gelişmeye çeşitli yönlerden farklı destekler sağlanması amacıyla, Azerbaycan'daki *Girişimciliği Geliştirme Fonu* ve *Azerbaycan Yatırım Şirketi* tecrübesinden faydalanılabilir. Aynı zamanda, Türkiye'nin kalkınma ajansları tecrübesinden yararlanmak, Azerbaycan'da bölgesel kalkınma alanında kamu sektörü, özel sektör ve *STK*'lar arasında işbirliğinin gelişmesi, bölge içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, bölge potansiyelinin etkin kullanılması, bölgesel kalkınmanın hızlanması ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından olumlu sonuçlar yaratabilir. Nitekim Azerbaycan'daki *İZİA*'nın yapı ve faaliyetlerinin değerlendirilmesi, Türkiye için sanayinin, sanayi parklarının, sanayi mahallelerinin ve agroparkların gelişmesi bakımından farklı ve çeşitli tecrübeler sunabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: IV. B. VİPAŞ.
- Akın, N. (2006). “Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu”. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. 295-304.
- Aliyev, P. ve L. Akgün. (2019). “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bölgesel Kalkınma Politikaları”. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*. 5 (19). 854-866. Erişim: 29 Nisan 2023, https://journalofsocial.com/index.jsp?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1427497051_6.%20ID162_5-19.aliyev%20&%20akg%C3%BCn.854-866.pdf&key=61308
- Alsaç, F. (2010). *Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi*. Planlama Uzmanlığı Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Alsaç, F. (2014). “Başarılı Kümelenme Uygulamalarında Kamu Politikalarının Rolü”. M.N. Bozdoğan (ed.). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları*. (s. 19-48). Ankara: I. B. Nobel.
- Arslan, E. (2010). *Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları*. Basılmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Konya.
- Arslan, G.E. (2013). “Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2). 45-52.
- Arslan, K. (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (7). 275-294.
- Ayna, Y.E. (2011). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti. (2023). <https://aic.az/az> Erişim: 2 Mart 2023.
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2009). *Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://e-qanun.az/framework/16199>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2017). *Kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 1 Ağustos 2023, <https://e-qanun.az/framework/37470>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2018). *Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi mexanizminin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://e-qanun.az/framework/39705>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2018a). *Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 1 Ağustos 2023, <https://e-qanun.az/framework/39263>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2019). *Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin funksiyalarının və strukturunun genişləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://e-qanun.az/framework/43470>

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2021). “Qarabağ Dirçəliş Fondu” publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Erişim: 6 Şubat 2023, <https://president.az/az/articles/view/49876>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2021a). *Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 12 Nisan 2023, <https://president.az/az/articles/view/52389>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2021b). *Sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin və aqroparkların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı*. Erişim: 1 Ağustos 2023, <https://e-qanun.az/framework/46709>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. (2016). *Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin adının dəyişdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://e-qanun.az/framework/31839>
- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. (2023). <https://www.e-qanun.az/framework/897> Erişim: 8 Nisan 2023.
- Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2000). *Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*. Erişim: 19 Mayıs 2023, <https://e-qanun.az/framework/510>
- AZPROMO. (2023). *Azərbaycan Respublikasının İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Agentliyi*. Erişim: 5 Şubat 2023, <https://azpromo.az/az/page/haqqimizda/azpromo>
- Cambridge Dictionary. (2023). <https://dictionary.cambridge.org/> Erişim: 11 Haziran 2023.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018). *Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Erişim: 22 Mart 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13&MevzuatTur=19&MevzuatTerTip=5>
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018a). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Erişim: 25 Mart 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018b). *Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Erişim: 16 Mayıs 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf>
- Çetin, M. (2005). “Endojen Bölgesel Kalkınmaya Farklı Bir Bakış”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (24). 1-14.
- DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2023). *Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023 Eylem Planı*. Erişim: 6 Nisan 2023, https://www.dap.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dap.gov.tr_32_PT8C33EX_dap-bolge-kalkinma-programi-2021-2023.pdf
- Dinler, Z. (1994). *Bölgesel İktisat*. Bursa: IV. B. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat*. Bursa: IX. B. Ekin Kitabevi.
- Doğan, H.H. (1997). “Türkiye Ulusal Kalkınma Planlarının Bölge Planlamasına Yaklaşımları”. *7.Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi*. 1. Kitap. 101-126.
- Doğan, M. (2013). “Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış”. *Marmara Coğrafya Dergisi*. (28). 211-231. Erişim: 22 Mart 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/475/3931>
- DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2023). *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)*

- Bölge Kalkınma Programı 2021-2023 Eylem Planı*. Erişim: 6 Nisan 2023, https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-bolge-kalkinma-programi-2021-2023-pdf-574599-rd_6.pdf
- Dövlət Proqramı. (2002). *Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)*. Erişim: 5 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/1546>
- Dövlət Proqramı. (2004). *Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)*. Erişim: 13 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/4797>
- Dövlət Proqramı. (2008). *2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı*. Erişim: 14 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/15399>
- Dövlət Proqramı. (2009). *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Erişim: 18 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/16721>
- Dövlət Proqramı. (2014). *Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı*. Erişim: 15 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/28964>
- Dövlət Proqramı. (2014a). *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Erişim: 20 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/27284>
- Dövlət Proqramı. (2019). *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Erişim: 22 Şubat 2023, <https://e-qanun.az/framework/41320>
- DPT. (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık) 1963-1967*. Erişim: 1 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
- DPT. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*. Erişim: 1 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf
- DPT. (1973). *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*. Erişim: 2 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf
- DPT. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*. Erişim: 4 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf
- DPT. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*. Erişim: 4 Mart 2023, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf>
- DPT. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*. Erişim: 6 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf
- DPT. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*. Erişim: 7 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf
- DPT. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ve Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Erişim: 18 Nisan 2023, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Bolgesel-Gelisme-OIK-Raporu.pdf>

- DPT. (2000a). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Erişim 10 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf
- DPT. (2005). *Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları*. Erişim: 1 Ağustos 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Türkiye-Avrupa_Birliği_Mali_Isbirliği_Kapsamında_Bölgesel_Kalkınma_Programları.pdf
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Erişim: 28 Kasım 2022, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dokuzuncu-Kalkınma-Planı-Devlet-Yardımları-OIK.pdf>
- DPT. (2008). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Erişim: 21 Mart 2023, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dokuzuncu-Kalkınma-Planı-Bölgesel-Gelişme-OIK.pdf>
- Eceral, T.O. (2005). “Bölgesel/Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri”. *Ekonomik Yaklaşım*. 16 (55). 89-106.
- Efe, M. ve B. Akgül. (2011). *Türkiye’de Bölgelemenin Temel Veri Alanları ve Bölgesel Kalkınma Model Çalışmaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eryılmaz, B. ve A. Tuncer. (2013). “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması”. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*. 8 (1). 165-189.
- EURADA. (2023). <https://www.eurada.org/rdas-overview/awards> Erişim: 27 Mayıs 2023.
- GAP. (2023). *T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. Erişim: 6 Nisan 2023, <http://www.gap.gov.tr/>
- Geray, C. (1960). “Devlet Planlama Teşkilatı Kurulduktan Sonra Şehir ve Bölge Planlaması” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 15 (04). Erişim: 21 Mart 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/article/44226>
- Gündüz, A.Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Bursa: I. B. Ekin Kitabevi.
- Güvercin, S. (2019). *Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). <https://www.hmb.gov.tr/misyon-ve-vizyon-bakanlik> Erişim: 26 Mart 2023.
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: I. B. Nobel Yayın Dağıtım.
- İçen, A. (2012). *Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- İl Özel İdaresi Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf> Erişim: 12 Mayıs 2023.
- İLBANK. (2023). İller Bankası. Erişim: 27 Mart 2023, <https://www.ilbank.gov.tr/>
- İqtisadiyyat Nazirliyi Haqqında Əsasnamə. (2019). *Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi haqqında Əsasnamə*. Erişim: 9 Nisan 2023, <https://www.economy.gov.az/az/page/ganunvericilik/esasnameler>
- İş Qaydası. (2017). *Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iş qaydası*. Erişim: 7 Nisan 2023, <https://e-qanun.az/framework/36627>

- İZİA. (2023). *İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi*. Erişim: 27 Mart 2023, <http://www.economiczones.gov.az/haqqimizda/haqqimizda2>
- Kaçar, M.E. (2019). *Bölgesel Kalkınmada Turizm: Tral'de Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Erzurum.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Erişim: 10 Mart 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkınma_Planı-2014-2018.pdf
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Bölgesel Kalkınmada Özel Sektör Dinamikleri Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Erişim: 10 Haziran 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/03/Bolgese_Kalkınmada_Ozel_Sektor_Dinamikleri.pdf
- Karakılçık, Y. (2021). *Türkiye'de Bölge Kalkınma Yönetimi*. Ankara: III. B. Seçkin Yayıncılık.
- Kargı, N. (2009). "Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 1 (3). 19-39. Erişim: 9 Haziran 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulikidince/issue/21624/232265>
- Kayasü, S. ve S.S. Yaşar. (2006). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. 199-213.
- Kayasü, S., vd. (2003). *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: IV. B. Gazi Kitabevi.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KHK. (2018). *Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. Erişim: 26 Mart 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>
- KOBİA. (2023). *Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi*. Erişim: 2 Mart 2023, <https://smb.gov.az/az/nav/haqqimizda>
- KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2023). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Erişim: 28 Nisan 2023, <http://www.kop.gov.tr/>
- KOSGEB. (2023). Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı. Erişim: 28 Mart 2023, <https://www.kosgeb.gov.tr/>
- Mackinnon, D. and A. Cumbers. (2007). *An Introduction to Economic Geography: Globalization, Uneven Development and Place*. London: Pearson.
- Mahmudov, C.İ. (2019). "Regionlararası Fərqlər və Regional Tarazlığın Təmin Edilməsi İstiqamətində Atılan Addımlar". *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi Xəbərləri*. 7 (7). 115-127. Erişim: 27 Ocak 2023, <https://unec.edu.az/tedqiqat/elmi-jurnallar/>
- Maliyyə Nazirliyi Haqqında Əsasnamə. (2009). *Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə*. Erişim: 8 Şubat 2023, <https://www.maliyye.gov.az/static/37/esasname>
- Mehralizade, F. (2019). *Türkiye'nin Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teşvik Politikalarının Azerbaycan için Uygulanabilirliği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği. (1993). *Türkiye’de Bölge Planlamasının Evreleri*. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği.
- Mutlu, A. (2018). “Kalkınma Ajansları”. Görmez, K. ve H. Yaylı (eds.). *Yerel Yönetimler*. (s. 411-421). Ankara: II. B. Orion Kitabevi.
- Mutlu, A., vd. (2016). *Kentleşme*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Nazirlər Kabineti. (2023). *Mərkəzi İcra Hakimiyyəti Organları*. Erişim: 8 Nisan 2023, <https://nk.gov.az/az/nazirler-kabineti/merkezi-icra-hakimiyyeti-orqanlari>
- Nizamnamə. (2018). *Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun Nizamnaməsi*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://e-qanun.az/framework/39705>
- Nizamnamə. (2018a). *Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin Nizamnaməsi*. Erişim: 1 Ağustos 2023, <https://e-qanun.az/framework/39263>
- Nizamnamə. (2021). *Qarabağ Dirçəliş Fondunun Nizamnaməsi*. Erişim: 6 Nisan 2023, <https://e-qanun.az/framework/46706>
- Nizamnamə. (2021a). *İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyinin Nizamnaməsi*. Erişim: 17 Nisan 2023, <https://e-qanun.az/framework/48696>
- Nuriyev, Ə.X. (2013). *Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf və Modernləşmə Siyasətinin Konseptual Əsasları*. Bakı: Avropa Nəşriyyatı.
- OECD. (2001). *Competition Policy in Subsidies and State Aid*. OECD. Erişim: 28 Kasım 2022, <https://www.oecd.org/general/searchresults/?q=state%20aid&cx=012432601748511391518:xzeadub0b0a&cof=FORID:11&ie=UTF-8>
- OECD. (2014). *Recommendation of the Council on Effective Public Investment Across Levels of Government*. Erişim: 24 Kasım 2022, <https://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment/Principles-Public-Investment.pdf>
- Orucov, Ə., vd. (haz.). (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti: Dörd Cildə III Cild. Q-R*. Bakı: Şərq-Qərb.
- Orucov, Ə., vd. (haz.). (2006a). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti: Dörd Cildə IV Cild. S-Z*. Bakı: Şərq-Qərb.
- Rəhmanov, F. ve E. Süleymanov. (2021). *Azərbaycan İqtisadiyyatı: Makroiqtisadi Analiz*. Bakı. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası.
- Resmi Gazete. (1960). *Kanunlar*. Erişim: 30 Temmuz 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf>
- Resmi Gazete. (1990). *Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20498.pdf>
- Resmi Gazete. (2006). *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*. Erişim: 29 Nisan 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm>
- Resmi Gazete. (2009). *Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/05/20090505-1.htm>
- Resmi Gazete. (2012). *On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile*

- Bazi Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapilmasına Dair Kanun.* Erişim: 6 Ağustos 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>
- Respublika Qəzeti. (2023). <https://respublika-news.az/news/iqtisadi-rayonlari-sayi-artirildi> Erişim: 1 Ağustos 2023.
- Sahibkarlığın İnkişafı Fondu. (2023). *Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu*. Erişim: 2 Mart 2023, <https://edf.gov.az/>
- Sakal, M. ve H. Demirhan. (2014). “Bölgesel Politikalar Eksenindeki Değişim Sürecinde Türkiye’de İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikalarının Analizi”. M.N. Bozdoğan (ed.). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları*. (s. 179-208). Ankara: I. B. Nobel.
- SBB. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Erişim: 20 Mart 2023, [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On Birinci Kalkınma Plani-2019-2023.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On-Birinci-Kalkinma-Plani-2019-2023.pdf)
- SBYKP. (2023). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı*. Erişim: 21 Mart 2023, [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2004 Yili Programi.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2004-Yili-Programi.pdf)
- Semiz, İ. (2009). *Bölgesel Kalkınma Modelleri Işığında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Bölge Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Kars.
- Sevinç H., vd. (2019). “Türkiye ve Azerbaycan Devletlerinde Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”. V. *European Congress on Economic Issues Proceedings Book*. 143-153.
- TBMM Kararı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. Erişim: 1 Nisan 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060701M1-2.pdf>
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temizocak, Y. (2006). “Kalkınma Ajansları’nın Önemi ve EGEV-EBKA Deneyimi”. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 387-397.
- Terluin, I.J. (2001). *Rural Region in the EU: Exploring Differences in Economic Development*. University of Groningen.
- Tiftikçigil, Y.B. (2010). *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları Üzerine Bir Değerlendirme*. Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- TKYB. (2023). *Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası*. Erişim: 28 Mart 2023, <https://kalkinma.com.tr/>
- TKYB Esas Sözleşmesi. (2023). *Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Anonim Şirketi Esas Sözleşmesi*. Erişim: 31 Temmuz 2023, <https://kalkinma.com.tr/bizi-taniyin/kurum-mevzuati/banka-esas-sozlesmesi>
- Todaro, M.P. and S.C. Smith. (2009). *Economic Development*. Harlow: X. B. Prentice Hall.
- Türk Dil Kurumu. (2022). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 14 Ekim 2022.
- Türk Dil Kurumu. (2023). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 6 Mayıs 2023.
- UNDP. (1990). *Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development*. New York. Erişim: 1 Ağustos 2023, <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990>

- Valiyev, J. (2008). *Azərbaycan'da Uygulanan Ekonomik Kalkınma Politikaları; Tarım Sektörü Örneği*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yaqubov, S. ve R. Cavadov. (2022). “Müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasının Sosial-İqtisadi İnkişafına Statistik Baxış”. *Azərbaycan İqtisadiyyatı Müstəqillik illərində Respublika Elmi Konfransının Materialları*. 39-45.
- Yerli İcra Hakimiyyətləri Haqqında Əsasnamə. (2012). <https://e-qanun.az/framework/23701> Erişim: 1 Mart 2023.
- Yıldırım, A. ve A. Akin. (2020). “Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (2). 487-512.
- Yiğit, A.G. ve S.I. Maden. (2019). “Bölgesel Kalkınma Politikalarındaki Dönüşüm: Yeni Bölgecilik Yaklaşımı ve Türkiye Yansımaları”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (3). 113-120.

ÖZ GEÇMİŞ

Zeynab SULEYMANZADE, Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Babak Kasaba 1 Numaralı Tam Orta Mektebi’nde liseyi bitirdikten sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına Bağlı Kamu Yönetimi Akademisi. İnzibati İdareetme Fakültesi, Kamu Yönetimi bölümünden 2020 yılında mezun oldu. 2020 yılında OMÜ LEE Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. Ana dili Azerbaycan dili olan Zeynab SULEYMANZADE, iyi derecede Türkçe/İngilizce, orta derecede Rusca bilmektedir (TOMER: C1). Temel ilgi alanları, kamu yönetimi, yerel yönetimler, tarih, coğrafya, kent ve çevredir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0001-5611-307X.

Yayınlar:

1. Suleymanzade, Z. (2023). “Kentsel Dönüşüm ve “Bakü Beyaz Şehir” Kentsel Dönüşüm Uygulaması”. *8th International Congress On Humanities And Social Sciences in a Changing World Proceedings Book*. 198-204.

Kazanılan Ödüller, Teşvikler ve Burslar

1. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı: Türkiye Bursları.